

**A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola
és a Bhaktivedanta
Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány
tudományos folyóirata**

**A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola
és a Bhaktivedanta
Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány
tudományos folyóirata**

Válság

Budapest 2010

A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola és a
Bhaktivedanta Kulturális és Tudományos Intézet Alapítvány
tudományos folyóirata

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Andrássy u. 53.
Telefon/Fax: (1) 321-77-87

Felelős szerkesztő:
Mahārāṇī devī dāsī (Banyár Magdolna)

Szerkesztőbizottság:
Aṣṭa Sakhī devī dāsī (Dr. Szabó Csilla)
Gaura Kṛṣṇa dāsa (Dr. Tóth-Soma László)
Kṛṣṇa-līlā devī dāsī (Dr. Danka Krisztina)
Rādhānātha dāsa (Dr. Sonkoly Gábor)

E szám szerkesztője:
Mahārāṇī devī dāsī (Banyár Magdolna)

Nyelvi lektor:
Kuszák Ágnes

Munkatárs:
Tóth Anita

Borító és tördelés:
Tóth Sándor

A korábbi számok nyomtatott formában megvásárolhatók
a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola könyvtárában (1062 Budapest, Andrássy u. 53.),
és elolvashatók a folyóirat on-line változatában: www.tattva.hu

Budapest, 2010
ISSN 1418-4060

TARTALOM

Bevezető.....	7
TANULMÁNYOK	
Beszámoló az V. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIÁ-ról	11
Schmuck Erzsébet:	
Az V. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIA megnyitó beszéde	13
Rādhānātha dāsa (Sonkoly Gábor):	
Válságretorika napjainkban	17
Sivarāma Szvámi – Mezei Balázs:	
A válság társadalmi-erkölcsi hatása <i>vaiṣṇava</i> értelmezésben	27
Babarczy Eszter – Buda Béla – Gaura-śakti dāsa (Sölétormos Jenő) – Vida Gábor:	
Mi a teendő válság idején?	39
Kun András:	
Spiritualitás és ökológia. Természet és ember	
a világválságok korában	57
MŰHELY	
Śacīsuta dāsa (Tóth Zoltán):	
Kétezer-kétszáz éves Pascal-háromszög?.....	75
PÁRBESZÉD	
Németh Dávid:	
A „szent ember” fogalmának vizsgálata a katolicizmus	
és a vaiṣṇavizmus tükrében.....	87
RECENZÍÓK	
Voigt Vilmos:	
<i>A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba.</i>	
(Mahārāṇī devī dāsi / Banyár Magdolna).....	115
Devāmṛta Svāmī:	
<i>Searching for Vedic India.</i>	
(Nagy Richárd)	119

BEVEZETŐ

TATTVA folyóiratunk az elmúlt tizenkét évben változatlan szerkesztői koncepció szerint, tematikus formában jelent meg. Az 1998-as első szám *Tudomány és vallás szintézise* címmel az azonos névvel 1996-ban megrendezett nemzetközi tudományos konferencia teljes anyagát tartalmazta. A második szám a *Darwin alkonya?* címet viselte, és az evolúcióelmélet hiányosságairól szóló írásokat gyűjtötte egy csokorba, a harmadik és negyedik pedig a *vaišnavizmus* kutatásának magyarországi és nemzetközi eredményeiről számolt be. Az ötödik kiadvány az *Isten arcai* címet kapta, és az inkarnáció fogalmát tárgyalta a *gaudīya-vaišnavizmusban*. A hatodik szám azt mutatta be, hogy a *Bhagavad-gītā*, a „hindu biblia” milyen örökérvényű válaszokat ad korunk problémáira. A hetedik és a nyolcadik kiadvány India történetével és válásaival foglalkozott: tisztázta a témával kapcsolatban használt tudományos alapfogalmakat és bemutatta a legújabb elméleteket. A kilencedik szám a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola által rendezett I. és II. Létkérdés Konferencia előadásából, kerekasztal-beszélgéseiből és vitáiból közölt válogatást. A tizedik *TATTVA* témája

a *vaišnava* ismeretelmélet volt, a tizenegyedik pedig a *vaišnavizmus* történetiséghez való viszonyát tárgyalta. A legutóbbi szám ismét egy válogatást kínált, mégpedig a III. és IV. Létkérdés Konferencián elhangzottakból. A korunkra olyannyira jellemző folyamatos megújulási kényszer, a *Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola* oktatóinak és kutatóinak egyre szerteágazóbb kutatási területei és érdeklődése, a tudatos diszciplináris nyitás, valamint a vallások közötti párbeszéd fórumaként való megjelenés szándéka visszavonhatatlanul szétfeszítette az eddigi tematikus kereteket.

A *TATTVA* megújulása már az előző számnál kezdetét vette, hiszen alaposan megváltozott folyóiratunk külseje – olvasóink visszajelzései alapján az előnyére. A *vaišnava* teológia szerint a transzcendentális – lelki – világban a formai változás mindig a tartalom átalakulását fejezi ki, míg az anyagi 'birodalomban' ez nem törvényszerű, sőt inkább az ellenkezője szükségszerű. Azonban *vaišnavák* lévén, a lelki elvek képviseletére törekszünk a *TATTVA* esetében is. Így a megváltozott forma új szerkesztői koncepcióval jár együtt, amely igyekszik alkalmazkodni a szűkebb és tágabb kontextushoz, valamint az olvasói igények átalakulása által indukált tartalmi változásokhoz. A cikkeket tematikus rovatokba rendező szerkezet felel meg leginkább ezeknek a kihívásoknak, s ez azt is lehetővé teszi, hogy egyúttal hűek maradjunk jól bevált hagyományainkhoz is.

A *TATTVA* ezentúl négy rovatot tartalmaz majd: a TANULMÁNYOK egy bizonyos témát járnak körül; a MŰHELY-ben a Főiskola kutatóinak, oktatóinak és hallgatóinak legérdekesebb kutatási eredményeit adjuk közre; a PÁRBESZÉD a vallásközi és a teológia – tudomány közötti párbeszéd fóruma kíván lenni, a RECENZÍÓK-ban pedig azokról a *vaišnavizmussal* vagy más

vallásokkal foglalkozó írásművekről adunk tudósítást, amelyeket különösen érdekesnek, fontosnak vagy aktuálisnak gondolunk.

Jelen számunkban a napjainkban tapasztalható válság kapja a központi szerepet. A TANULMÁNYOK rovat ezért tartalmazza a *Válságaink* témakörben 2009-ben megrendezett V. Létkérdés Konferencia válogatott előadásait, beszélgetéseit. Az ökológiai válsághoz pedig Kun András: *Spiritualitás és ökológia. Természet és ember a világválságok korában* c. tanulmánya nyújt új szempontokat.

A MŰHELY-ben Śacisuta dāsa (Tóth Zoltán) adja közre izgalmas felfedezéseit a szanszkrit vers- és egy ismert matematikai tétel kapcsolatáról *Kétezer-kétszáz éves Pascal-háromszög?* címmel, készülő könyve beharangozó tanulmányaként.

A PÁRBESZÉD rovatban Németh Dávid tanulmánya a katolikus és a *vaiṣṇava* vallásnak a „szent ember”-ről alkotott fogalmát járja körül. Ez ez írás a *vaiṣṇava* teológia szakos hallgató diplomamunkájának a rövidített változata.

A RECENZÍÓK rovatban két jelentős könyvről közlünk ismertetést: Voigt Vilmos *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba* c. művéről Mahārāṇi devī dāśī (Banyár Magdolna), Devāmṛta Svāmī: *Searching for Vedic India* c. kötetéről pedig Nagy Richárd tollából.

Örömünkre szolgálna, ha olvasóink hasznos új szempontokat kapnának válságos napjaink jobb megértéséhez, valamint felfedeznék a *vaiṣṇavizmus* eddig esetleg nem ismert dimenzióit.

Mahārāṇi devī dāśī
(Banyár Magdolna)

TANULMÁNYOK

VÁLSÁGAINK

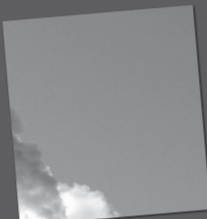
V. Létkérdés Konferencia

2009. november 6.

péntek 10⁰⁰ - 18⁰⁰ óra

ELTE BTK, Gólyavár

1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.

Babarczy Eszter közíró | Buda Béla pszichiáter | Dusicza Ferenc református lelkész | Gaura Sakti dász Krisna-völgy elnöke | Hetesi Zsolt fizikus | Hosszú Zoltán Ökovölgy Alapítvány elnöke | Mezei Balázs filozófus | Mérő Mátyás közgazdász | Petschnig Mária Zita közgazdász | Sivaráma Szvámi vaisnava teológus | Sonkoly Gábor történész | Tasi István kultúrantropológus | Vida Gábor biológus

Információ, jelentkezés:

www.letkerdes.hu

BHAKTIVEDANTA
Hitstudományi Főiskola
1102 Budapest, Arányos út 55. Tel/Fax: (1) 521 77 87

Beszámoló az V. LÉTKÉRDÉS KONFERENCIÁ-ról

ABhaktivedanta Hittudományi Főiskola (www.bhf.hu) 2009. november 6-án ötödik alkalommal rendezte meg az ELTE BTK Gólyavárában a Létkérdés Konferenciát, melynek témája a napjainkban tapasztalható, életünk csaknem minden területét átszövő VÁLSÁGAINK voltak. A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatának részeként megtartott konferencia előadói a válság három alapvető területe: a gazdaság, a társadalom és az ökológia tudományterületének elismert szakemberei, valamint neves tudósok és közéleti személyiségek voltak.

Az egynapos konferenciát **Schmuck Erzsébet** nyitotta meg, aki a Magyar Országgyűlés prominens, pártok feletti szervezete, a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács titkáráként tolmácsolta Katona Béla, a Tanács és egyben az Országgyűlés elnökének üdvözlését. Rövid beszédében felidézte az NFFT által elkészített, *Jövőkereső* című országjelentés legfontosabb megállapításait, és hangsúlyozta, hogy a Létkérdés Konferencia szellemisége rendkívül közel áll ezekhez.

Dél előtt első előadóként **Rādhānātha dāsa** (Sonkoly Gábor) történész *Válságretorika nap-*

jainkban című előadásában áttekintette a korábbi és mai válságok társadalomtörténeti kontextusát, és megállapította, hogy napjainkra a válság a tömegmédia egyik központi hírévé vált, amelyik többnyire érdekes történetként találja azt a nagyközönségnek. Ez a mód azonban megakadályozza, hogy az emberek szembesüljenek a válság valódi mélységével, a kialakulásában játszott saját szerepükkel, valamint elemi és tovább nem hárítható felelősségükkel annak megoldásában.

Petschnig Mária Zita közgazdász *A válság gazdasági-pénzügyi aspektusait* bemutatta arra a következtetésre jutott, hogy a gazdasági válság újbóli megismétlődésének veszélye mindaddig fennáll, amíg a különböző „leleményes” pénzügytechnikai eszközök a gazdasági reálfolyamatoktól teljesen elszakadó virtuális valóságot generálnak, ami tovább erősíti az egész rendszert megalapozó mohóságot.

Sivarāma Szvámi *vaiṣṇava* teológus *A válság társadalmi és erkölcsi vonatkozásai* című előadásában szintén a mohóságot jelölte meg a válság legfőbb előidézőjeként. A szükségnél sokkal nagyobb fogyasztásra ösztönző, a mohóság által táplált anyagi vágyaink csak akkor mérsékelhetők, ha tisztában vagyunk létünk valódi kereteivel és céljával. Ha elfogadjuk Isten törvényeit és mindent birtokló voltát, akkor válik lehetségessé, hogy az általa számunkra biztosított „kvóta” szerint éljünk, valódi szükségleteinknek megfelelően fogyasztva, és az önmegvalósításra koncentrálna. Előadóink beszélgetőpartnerei: **Mérő Mátyás** közgazdász és **Mezei Balázs** filozófus az elmondottakat értelmezték, kérdéseikkel pontosították, és további fontos szempontokat vetettek fel.

Délután a természeti környezet válságának tényeit és okait fejtette ki **Vida Gábor** bioló-

gus, akadémikus. A rendkívül adatgazdag és meggyőző előadás konklúziója az volt, hogy bár a különböző kormányok és világszervezetek, úgy tűnik, 'felébredtek', és jól látják az ökológiai katasztrófa egyre fenyegetőbb veszélyét, de ez korántsem elegendő annak elhárításához. Az csak úgy válik lehetségessé, ha minden egyes ember tudatosítja a saját felelősségét, gyökereiben megváltoztatva szokásait, viselkedését, és fenntartható életmódot alakít ki maga s utódai számára.

Egy ilyen megvalósult életmodellt mutatott be a következő előadó: **Rādha Kṛṣṇa dāsa** (Hosszú Zoltán), az Ökovölgy Alapítvány elnöke. Krisna-völgy-ökovölgy közössége istentudatos szemléletének természetesen folyománya az „egyszerű élet – magas szintű gondolkodás” életfilozófiája, ami a fenntarthatóság elveivel, valamint ősi és modern technológiai alkalmazásával párosítva egy virágzó és hosszú időn át fenntartható, modell értékű ökofalut eredményezett.

A nap végén került sor a válság idején célszerű teendőket tagláló kerekasztal-beszélgetésre, ahol **Babarczy Eszter** közíró, **Buda Béla** pszichiáter, **Gaura-śakti dāsa** (Sölétormos Jenő) Krisna-völgy elnöke és **Vida Gábor** biológus saját kutatási területükön és személyes életükben nyert tapasztalataik alapján megegyeztek abban, hogy a válsághelyzetek mindig alapproblémákra hívják fel a közösségek, társadalmak és egyének figyelmét. Azonban csak akkor tudnak tanulni is belőlük, ha teljes mélységében átérzik saját felelősségüket, és csak akkor tudnak kilábalni belőlük, ha meg is változtatják viselkedésüket a helyes irányba.

A kiemelkedően jó hangulatú konferencián közel háromszázan fordultak meg, főként fiatal és középkorú értelmiségiek, valamint diákok. Számosan közülük végighallgatták az összes előadást, és értékes hozzászólásokkal, kérdésekkel gazdagították azt.

A konferencia előadásainak hanganyaga és fotói elérhetők a www.letkerdes.hu honlapon.

V. Létkérdés Konferencia VÁLSÁGAINK

Megnyitó

Schmuck Erzsébet,
a Nemzeti Fenntartható
Fejlődési Tanács
titkárságvezetője

Tisztelt Elnök Asszony! Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Konferencia!

Engedjék meg, hogy mindenekelőtt a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács elnökének, Katona Béla úrnak is tolmácsoljam az üdvözlétét, aki sok sikert kíván a mai konferenciához. Örömmel vállaltam el a megnyitót, mivel ez a felkérés egyértelműen a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács eddigi tevékenységének és törekvéseinek az elismerése, és ez igen megtisztelő. A mai tanácskozás mögött álló szellemiség és a Tanács törekvései egy irányba mutatnak. Elég csak rátekinteni a mai konferencia programjára, kiolvasható belőle a szervezők értékrendje, nevezetesen, hogy az egyes válságokat nem külön válságokként kezelik, hanem összekötik a gazdasági és ökológiai válságot az erkölcsi és társadalmi válsággal, az értékvesztéssel, mint ahogyan a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács is teszi.

Az emberi történelem viharai közvetlenül vagy közvetve összefonódtak a természeti erőforrásokért folytatott küzdelemmel. Múltunk eddigi és jelenlegi válságai közt azonban

jelentős a különbség. Ez idáig a hiányzó javakat a Föld más tájékáról igyekeztek pótolni, kezdetben erőszakkal, később a tőkét hívva segítségül csoportosították át az erőforrásokat. Most erre már egyre kevesebb a lehetőség. Azok az erőforrások, melyekért a küzdelem eddig folyt, leszűkültek, korlátozva ezzel az átcsoportosítás lehetőségét is.

Az emberiség válaszüthoz érkezett. Korunk válságai, a gazdasági és pénzügyi világ-válság, a globális energia- és élelmiszerellátási, biztonsági és éghajlatváltozási válság egymásra rétegződtek, együttesen terhelik a jelen generációt, ugyanakkor a megoldási kísérletek még mindig nem a problémák igazi okait és az összefüggéseket feltárva keresik a választ.

A gazdasági válsággal továbbra is a gazdasági szakemberek, az éghajlatváltozással a környezetvédők foglalkoznak, a szegénységgel a szociológusok próbálnak megbirkózni. A sikerhez szükséges a problémák közös gyökerének a felismerése, és a struktúrában történő kezelési módok megtalálása.

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács ebben a szellemben, ezt szem előtt tartva alakult meg a Magyar Országgyűlés önálló intézményeként, tavaly ősszel. A Tanácsról szóló országgyűlési határozatot ötpárti konszenzussal, ellenszavazat nélkül fogadták el. Tagjai, köztük politikusok, a gazdasági, a tudományos élet, az egyházak, a szakszervezetek, a civil szervezetek képviselői közösen próbálnak megoldásokat találni a XXI. század kihívásaira.

A Tanács célja a fenntartható fejlődés elősegítése Magyarországon, ezért a távlatos gondolkodást helyezi előtérbe, és azt szorgalmazza, hogy a gazdasági, a szociális és az ökológiai szempontokat össze kell hangolni és egyidejűleg kell érvényesíteni. Ez nem nél-

külözheti a rendszerszemléletű megközelítést. Tudomásul kell vennünk, hogy fenntartható növekedés egy véges világban nem létezik. Ebben a megközelítésben csak a társadalom jólétének a folyamatos fenntartása lehet a célunk, ehhez a gazdaság csak eszköz lehet, és be kell látnunk, hogy a feltételeket a környezet eltartóképessége jelenti. Afölött sem hunyhatunk szemet többé, hogy a környezet korlátossá vált, elég csak utalni a fogyó fosszilisenergia-készletekre.

A Tanács eddigi rövid működése alatt több fontos kérdéssel foglalkozott, napirendjén szerepelt a pénzügyi és gazdasági válság témaköre is. A Tanács pénzügyi válsággal kapcsolatos állásfoglalása is összeköti a pénzügyi, az ökológiai és az erkölcsi problémákat, az erkölcs romlását nevezve meg a legsúlyosabb oknak és problémának.

Idézek a Tanács állásfoglalásából: „A fennálló gazdasági világrend legsúlyosabb következménye az erkölcsi hanyatlás, amely egyben oka a pénzügyi és gazdasági válságnak. A társadalom az anyagi javak megszerzését és a fogyasztást tekinti elsődlegesnek. Az anyagiak megszerzéséért folytatott verseny elválasztja az embereket, társadalmi csoportokat, nemzeteket fordít egymással szembe. Az általános értékítéletben háttérbe szorulnak az olyan értékek, mint a békesség, boldogság, szeretet, igazságosság, amelyek összekötnek bennünket. Háttérbe szorul természeti környezetünk tisztelete is, csupán anyagi értékeink megszerzésének eszközeként tekintünk rá, és nem mint nélkülözhetetlen életfeltételeinkre.” Ezért olyan rendszert kell kialakítanunk a maival szemben – ahol a környezeti hatások nem számítanak –, amelyben nem a versenyképesség és az azonnali, minél nagyobb mértékű profit az elsődleges, hanem amely-

nek működési feltétele az együttműködés és a szolidaritás, a mindenáron való növekedés kényszere nélkül. Mindez pedig az erkölcsiség javulását is eredményezné.

A világ paradigmaváltás előtt áll. Nemzetközi szinten a szemlélet változását legjobban a brit Fenntartható Fejlődés Bizottság felkérésére, Tim Jackson professzor vezetésével készített *Jól-lét növekedés nélkül* című tanulmány mutatja. A tanulmány szerint nem szerencsés az olyan növekedés, amelynek hasznából egyre kevesebben részesülnek, és amelyért igen nagy környezeti árat kell fizetni. Ugyanakkor nem tart megvalósíthatónak egy olyan világot sem, ahol kilencmilliárd ember a fejlett világ életszínvonalán él. Ennek teljesüléséhez ugyanis a világgazdaságnak az évszázad közepéig a tizenötszörösére, a végéig pedig a negyvenszeresére kellene nőnie, miközben a világ már most meghaladta ökológiai kapacitásának kereteit.

A Stiglitz-jelentés, amely a francia köztársasági elnök, Nicolas Sarkozy megrendelésére készült, nem kisebb tabutémát vesz nagyító alá, mint a gazdasági növekedés mérésére szolgáló GDP-t. Kimondja, hogy ez a mutatószám egyáltalán nem alkalmas arra, hogy kifejezze fejlődésünket, és ezáltal megalapozza hosszú- vagy akár rövidtávú döntéseinket, ezért ki kell alakítani a jól-lét új, hiteles mérési módszereit.

Befejezésképpen idézek a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács alakuló ülésén elfogadott nyilatkozatból, mely a mai tanácskozás mottója is lehetne: „Ma és a jövőben úgy kell élnünk, úgy kell szükségleteinket kielégíteni, hogy a jelen és jövő nemzedékek minden tagja számára biztosítható legyen a méltó élet lehetősége! Ez új erkölcsiséget, új megközelítéseket, szemléletet, gondolkodást és cselekvést, értékrendi változtatást igényel a társadalom egészétől. A vál-

toztatások közös alapja a társadalom által vallott értékek egyensúlyának megteremtése, amely feltételezi annak elfogadását, hogy az anyagi jóléttel szemben a környezetminőséget és -biztonságot, az egészséget, a társadalmi igazságos-

ságot, és más általános értékeket fontosabbnak kell tekinteni.”

A tanácskozás munkájához sok sikert kívánok és köszönöm a figyelmet!

Rādbhānātha dāsa (Sonkoly Gábor) (1969)
 történész, a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi docens, az ELTE BTK Történettudományi Intézetének nemzetközi igazgatóhelyettese, az „Atelier” Európai Társadalomtudomány és Historiográfia Tanszék vezetője, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola címzetes főiskolai tanára. Kutatási területe a város-történet és a kulturális örökség. Publikációinak száma és nemzetközi tudományos szervezői munkája jelentős. Palladium-díjas (2002).

V. Létkérdés Konferencia VÁLSÁGAINK

Válságretorika napjainkban

Rādhānātha dāsa
(Sonkoly Gábor)

Előadásomban nem arra keresem a választ, hogy melyek a jelenlegi válság társadalmi, gazdasági vagy mentalitásbeli okai, illetve arra sem, hogy milyen megoldásokkal kellene élnünk e válság megszüntetése érdekében. Társadalomtörténész lévén engem az foglalkoztat, hogy mit jelent napjainkban a válság, milyen értelmezések kapcsolódnak ehhez a fogalomhoz, illetve megfigyelhetünk-e változást a válságok interpretációjának történetében.

Válságmarketing

A válságértelmezéseken akkor kezdtem el gondolkodni, amikor idén januárban egy madridi bank kirakatában megláttam egy reklámot, amely számlanyitásra, illetve hitelfelvételre próbálta ösztönözni a leendő klienseket, azt sugallva, hogy ily módon kerülhetnek ki szerencsésen a krízisből. A plakáton olyan pólók voltak láthatóak, amelyek egyik oldalán az „Ahol mások válságot látnak, én lehetőséget.” felirat szerepelt, a másik oldalukon pedig a következő: „Vágjunk jó képet a válsághoz!”. A „lehetőség”

szó többszöri szerepeltetése, valamint a vállfán lógó pólók képe a leárazásokat juttatja eszünkbe, azt az időszakot, amikor olcsóbban lehet hozzájutni értékeesebb termékekhez. E reklám tehát azt üzeni, hogy aki ügyes, az jól jár a válsággal – amennyiben él a bank által felkínált lehetőséggel. Vagyis azzal a természetes igénnyel számol, hogy mindenki jobban szeretne a válságból haszonnal kikerülő kisebbség csoportjába tartozni. Erre mozgósítja az átlagfogyasztót, a számára megszokott képi nyelvel, aki ezek után joggal érezheti úgy, hogy ez a válság sem tarthat sokkal tovább, mint egy leértékelés a szezon végén.

Válságfogalmak

E pólók sugallta üzenetnél a válság általában komolyabb tartalommal bír. Számos más fogalomhoz hasonlóan a „krízis” kifejezés is görög eredetű, ám most csak a modern kori értelmezését szeretném érinteni, amely szerint válság alatt valami váratlanul bekövetkező, bizonytalanságot keltő, és az eredeti célok elérését veszélyeztető eseményt, helyzetet értünk. A történettudomány – más 19. századi fogalmakhoz hasonlóan – ezt is a természettudományoktól, jelesül a biológiától és az orvostudománytól vet-

te át, majd olyan történelmi helyzetekre alkalmazta, amikor a fennálló társadalmi, gazdasági vagy politikai rend veszélybe került.

A válság az organizmusok esetében olyan állapotot jelent, amikor fennmaradásukat valamilyen betegség veszélyezteti. Ez az állapot azonban nem tarthat soká, hiszen az organizmus vagy meggyógyul vagy meghal, azaz a válsághelyzet megszűnik. Bár találunk arra példát a történetírásban, hogy akár egész évszázadokra használták e kifejezést, általában rövidebb időszakokat jelöl, és valamely átrendeződéssel jár együtt.

A történettudomány 19. századi kialakulását követően fokozatosan kidolgozták azokat az elméleteket, amelyek a modernizáció jelenségét történelmi modellekkel magyarázták. Bár eltérő mutatók alapján, mindezen elméletek egy történeti fejlődést feltételeztek, amelyet hosszabb nyugalmi szakaszok és rövidebb válságos időszakok jellemeznek. A válság tehát természetes velejárója lett a fejlődés-alapú modern társadalomelméleteknek és -magyarázatoknak. A kérdés úgy fogalmazódott meg, hogy előre láthatóak-e a válságok, illetve hogyan lehet őket esetleg elkerülni vagy legalább minimalizálni. A fejlődés természetes velejárójaként értelmezett átrendeződések megítélése ugyanakkor a választott világmagyarázattól függött. A forradalom például a marxizmus számára a továbblépés elkerülhetetlen aktusa, míg a konzervatív gondolkodók számára elkerülendő válságjelenség.

Történelmi válságértelmezések

Már az első világháború – mint tömegháború – sok nyugati szerző számára a humanizmus

válságaként jelent meg, ám a 20. század első nagy válságát az 1929-ben kezdődött gazdasági világválság jelentette. Ekkortól körülbelül negyven évenként jelentkeztek a nagy világválságok: az 1970-es olajválság, majd a jelenlegi hitelválság. Tanulmányom keretében az utóbbi három válság hatásait szeretném röviden összefoglalni, a jelenlegi válság interpretálási lehetőségeinek szempontjából.

A modernizációs fejlődés technikai alapját jelentő természettudomány filozófiai hátterét a pozitivista Auguste Comte dolgozta ki, akinek a véleménye szerint a tudomány célja az, hogy általa az ember (a civilizáció) legyőzze a természetet.¹ A modernizáció során ez a küzdelem mind egyenlőtlenebbé vált, a technikai fejlődés eredményeként. Ezért érdemes a három válságot elsőként a természethez való viszony szempontjából összevetni. Mivel a modernizáció az élet minden területét áthatotta és áthatja, röviden azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a válságokra adott válaszokban milyen társadalom-, gazdaság-, illetve kultúrafelfogás jelenik meg.

Az 1920-as és 30-es évek válsága még nem járt együtt környezeti problémákkal. Ekkoriban a lakosság jelentős része vidéken élt, mezőgazdasági tevékenységet folytatott, és a természet állapotában nem látszott komoly romlás – néhány iparvidék kivételével. Mind a társadalom, mind a gazdaság szempontjából a korábbi évszázad liberális fejlődésének a szabályozását, a regularizáció különböző fokozatait tekintették a válság megoldásának, amely azonban felerősítette az állam, valamint a központosító ideológiák (nacionalizmus, populizmus) szerepét. Ekkor csatlakozik a fontos, normaadó tudományágakhoz – a nemzeti bölcsész- és társadalomtudományokhoz – a közgazdaság-

¹ Lásd: Laki 1998.

tudomány, hogy azután fokozatosan egyre meghatározóbbá váljon a döntések meghozatalának folyamatában.

Az 1970-es évek válsága a második világháborút követő, addig nem látott nyugati gazdasági fellendülés után következett be. Az ún. *trente glorieuses*, a harminc dicsőséges év nemcsak gazdasági fellendüléssel járt, hanem jelentősen átszabta a nyugati országok társadalmi összetételét és normarendszerét is. Jelentős különbség az 1930-as évekhez képest az ökológiai gondolat megjelenése, és nemzeti-nemzetközi szinteken való intézményesülése. Az 1970-es évektől kezdve megszorodik a nemzeti parkok, a környezetvédő szervezetek száma, az UNESCO 1972-es Világörökség Konvenciója a természeti értékeket is nemzetközi védelem alá veszi, ENSZ-bizottságok alakulnak a környezet globális védelmének kidolgozására. A természet már nem legyőzendő, hanem egyre inkább védendővé válik. Az olajválság pedig nyilvánvalóvá teszi a természeti források véges jellegét.

A harminc évig tartó gazdasági fellendülés olyan társadalmi rétegeket is bevont a mind intenzívebb és extenzívebb fogyasztásba, amelyek korábban pénzügyi korlátaik miatt attól el voltak zárva. Számukra egy új terméket is kitaláltak a folyamatosan bővülő fogyasztás fenntartása érdekében: a tömegesen elérhető hitelt. Az így kivívott jólét öntudatosabá tette az alsó középosztályt és a szegényebb rétegeket. Ráadásul az 1930-as évekhez képest sokkal urbanizáltabbá vált a lakosság, az immigrációk miatt pedig egyre vegyesebb lett a nyugati nagyvárosok lakossága. Az új társadalmi realitások már nem tették lehetővé a regularizáció korábban alkalmazott formáit. A válság megoldását a tömeges fogyasztás jelentette, a (nyugati) jólét további növelése, amire jó példa az 1968-as diák-

lázadások lecsillapításának a módja, és egyúttal annak az illúzióknak az elhitése, hogy mindez demokratikus, a társadalom legszélesebb rétegeinek bevonását biztosító módon történt. Ekkor jelenik meg a média negyedik hatalmi ágként, és a reklámmal, mint legfőbb bevételi forrásával, soha nem látott mértékben mozgósít a fogyasztásra.

Az 1970-es évektől kezdve a bölcsész- és társadalomtudományok is jelentős változást élnek meg, amelyet kulturális, nyelvi, illetve narratív fordulatnak szokás nevezni, vagy egyszerűen csak az „új” jelzőt illesztik az adott tudományág neve elé: pl. „új társadalomtörténet”. Még nem feldolgozott a fentebb említett társadalmi változások és a tudományos fordulat összefüggérendszer, e fordulat hatására azonban olyan rétegek is önazonosságuk, történetük tudományos bemutatásának az igényével és gyakorlatával lépnek fel, amelyek korábban ezt nem tették vagy tehették meg, így a társadalmi és a tudományos változások hasonló irányba mutatnak.

Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a fogyasztási és önkifejezési demokratizálódás ellenére a gazdasági különbségek egyre jelentősebb mértékben nőttek, mind a nyugati társadalmon belül, mind a Föld gazdag és szegény régiói között.

A jelen válságban a civilizáció és a természet viszonya szempontjából már egyre inkább úgy vetődik fel a kérdés, hogy megmenthető-e a természet az általunk ismert formájában, illetve az egyre nyilvánvalóbb természeti katasztrófa milyen hatással lesz arra a civilizációra, amelyet a modernizáció és a fogyasztás kultusza létrehozott.

Válság és fejlődés

A modernizáció komplex folyamataiból és ideológiáiból – a válságretorika szempontjából – a fejlődés mindenáron való biztosítása emelendő ki. A modernizáció – ahogy a neve is mutatja – a múlt megtagadásával indul, és a három idősről – múlt, jelen, jövő – közül az utóbbira helyezi a hangsúlyt. Bizonyos értelemben már a felvilágosodás is egy olyan projektként értelmezhető, amely az emberiség, a nyugati civilizáció morális-gazdasági-társadalmi-politikai jobbítását célozta. A jobbítás pedig egy ideális végcél felé halad, amelyet a társadalomtudományok alapító atyai eltérő módon határoztak meg a 18-19. század során. A fejlődés elengedhetetlen princípium, és ez szöges ellentétben áll a hagyományos társadalmak stabilitás-alapú működésével. A fejlődés pedig óhatatlanul együtt jár a jövő megtervezésével, valamint e tervezés technikai eszközeinek kidolgozásával.

A jövő megtervezése ugyanakkor magában hordozza azt a paradoxont, hogy a jövőre vonatkozó elképzeléseinket kénytelenek vagyunk jelen ismereteink alapján megfogalmazni, így mutatóink kialakításánál számos, előre nem látható változással kell számolnunk. A jövő kezdetben könnyen leírhatónak tűnt, ám épp a 20. század katasztrófái és válságai figyelmeztettek arra, hogy a determinista társadalomfelfogások nem tarthatóak. A kegyelemdőfést az 1970-es évek olajválsága adta, amely aláásta az addig mérhetőnek és megjósolhatónak tartott gazdasági fejlődésbe vetett hitet. A determinista jövőképeket a sztochasztikus – többféle változási lehetőséggel számoló – modellek váltották fel egyre több tudományág esetében.

Reinhart Koselleck német történész szerint a modernitás jövőközpontúsága és az ezzel járó

jövőmagyarázatok abba a kettősségbe helyezték a modern embert, amit ő az elvárási horizont és a tapasztalati tér fogalmaival ír le.² Eszerint a modern ideológiák által megfogalmazott célok (elvárási horizont) és a megtapasztalt valóság között állandó ellentmondás feszül. Amikor a különbség különösen nagyvá válik, normaváltságról beszélhetünk, azaz a társadalmi, gazdasági vagy politikai viszonyok átrendeződnek, gyakran egy másfajta, de mindenképp kívánatos jövő elérésének érdekében.

Ezek után vizsgáljuk meg a „fenntartható fejlődés” fogalmát: ezt tekintik manapság a valóság megoldásának, ez az elérendő cél ideológiai alapja, amely akkor jött létre, amikor tudatosult az emberiségben, hogy egyre inkább fenyegeti őt a természeti erőforrások kimerülése.

A fenntartható fejlődés paradoxona

Herman Daly szerint „a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jól-lét megvalósítása, anélkül, hogy a környezet eltartóképességét veszélyeztetnénk.”³ A fogalom tehát egyrészt magában hordozza azt a modernizációs vágyat, hogy fejlődjön a társadalom, de ehhez hozzákapcsolja azt az 1970-es évektől megfogalmazódó gondolatot, hogy ez ne járjon együtt a természet feléléseével, azaz a „jól-lét” legyen fenntartható, és közben őrizzük meg a természet jelen állapotát, sőt javítsunk rajta, ha lehet.

Maga a kifejezés tehát tartalmaz egy paradoxont: a meghatározás első fele a posztmodern jelen-központúságot (prezentizmust)⁴ fejezi

² Lásd: Koselleck 2003.

³ *Jövőkereső*: 9.

⁴ A prezentizmusra vonatkozóan magyarul lásd: Hartog 2006.

ki, míg a második fele megmarad a modernizáció fejlődés-mítoszájánál. A kétfajta elképzelés egyszerre van jelen korunk társadalmában, így nem véletlen, hogy e fogalom társadalmi értelmezése is igen heterogén.⁵ Valószínűleg éppen ez a fogalom sikerének a titka is, hiszen mind a fejlesztést, mind a fenntartást szorgalmazó társadalmi szereplők tudnak vele azonosulni. Egy adott társadalom tudatosságát jelzi a környezeti válságot illetően, hogy e fogalom értelmezésénél mely szereplők véleménye a meghatározóbb.

A kulturális fordulat

Az 1970-es évekre nemcsak a természet egyensúlyának fenntartása jelent meg paradigmatisztikus igénynek, hanem a hagyományos társadalmi rétegeket és kultúrákat elsöprő modernizáció lefékezése is, amely szándék „a kulturális örökség védelme” elnevezést kapta.⁶ Az elmúlt negyven év során a kulturálisörökség-paradigma nevében a kiemelt műemlékek védelmétől eljutottunk szinte minden, a múltból származó emlék védelméhez, ami véleményem szerint híven kifejezi a modern *establishment*-be és az azt kidolgozó, magyarázó determinista ideológiákba vetett bizalom megingását.

Ezzel, illetve a már fentebb említett társadalmi változásokkal magyarázható valószínűleg, hogy felértékelődik az egyének és az addig jó részt hallgatásba burkolózó kisközösségek önkifejezési igénye. Épp az 1970-es évektől indulnak útjukra a különböző büszkeségi mozgalmak, amely egyrészt számos kisebbség identitásának kialakítását, másrészt azok saját önképének, történetének tudományos megfogalmazását is jelenti.

A közösségi identitás sokszor a közösségre jellemző fogyasztási szokások folyamatos kanonizálásával is együtt jár. A hagyományos tudományos értelmezéseket szétfeszítő, sőt azokat helyettesítő igények pedig könnyebben érvényesíthetők a korábban már említett narratív fordulatnak köszönhetően, amely hitelessé tette a bölcsész- és társadalomtudományokban korábban tudománytalannak minősített egyéni elbeszélési technikákat.

Újból polgárjogot nyert a világ/társadalom, mint szöveg értelmezés, amely felválthatta a 19. századi természettudományos metaforákat a társadalom leírásánál.

Storytelling menedzsment

A világ mint szöveg felfogás különös értelmet kapott a kommunikációs forradalommal, amely szintén az 1970-es években kezdett kiteljesedni. A kommunikációs forradalom új gazdaságirányítási és politikai technikák kidolgozásával, illetve alkalmazásával járt együtt. A válság jelen interpretációinak értelmezése szempontjából a *storytelling* menedzsment⁷ elnevezésű technika az egyik leghasznosabb.

Ezt a kommunikációs technikát a napóleoni rendtől a tolsztojhoz való elmozdulással szokás leírni, azaz azzal az érzelmi fordulattal, ami a racionális döntéshozást és kommunikációt felváltotta az 1990-es évektől kezdve, előbb az amerikai nagyvállalatoknál, majd a nagypolitikában is. Az érzelmi fordulat megnyilvánulása a számadatok és kvantifikálható mutatók felcserélése történetekre, amelyek motiválnak, empátikussá tesznek és felvállaltan egy hit-alapú, fiktív világot képviselnek.

⁵ *Jövőkereső*: 8.

⁶ Lásd: Erdősi – Sonkoly 2004.

⁷ Salmon 2007.

E fordulat eredménye például, hogy a vállalatirányító menedzserből előbb vezető (*leader*), majd edző (*coach*), végül pedig mesélő (*storyteller*) lesz. Ez az elmozdulás mutatja a személyes involválódás egyre erősödő mértékét, ami érzelmi kötődést feltételez a munkatársak között. Ez egyrészt a munkavállalót könnyebben befolyásolhatóvá teszi, a munkateljesítményt pedig – sőt magát a munkát is – egyre nehezebben mérhetővé, azaz mindinkább fiktívvé.

A fiktív munka fiktív gazdasághoz vezet, illetve fiktív vállalatokat eredményez. Nem véletlen, hogy évtizedünk gazdasági válsága az Enron 2001-es bedőlésével indult, amelyet a különféle bankok és ingatlanvállalatok csődje követett. Az Enron jó példa arra, hogyan érhet milliókat egy nem vagy alig termelő cég, illetve hogyan hitetheti el a befektetőkkel a cég dinamikus jellegét az állandó átcsoportosításokkal.

A gazdaságban megjelenő *storytelling* technikák a politikában és főleg a politika kommunikációjában is egyre erőteljesebben jelennek meg. Erre szintén az Egyesült Államok a legjobb, modellértékű példa, ahol épp az a Nixon állította fel az elnöki hivatal médiairodáját, aki aztán a médiával való összecsapásba bukott bele. A hollywoodi múlttal rendelkező Reagan már nem esett abba a hibába, hogy konfrontálódjon a médiával, inkább a saját kezébe vette a Fehér Ház kommunikációjának irányítását, és előre megkonstruált történetekkel látta el a sajátját. Végül a Bush-érában már a Pentagon és Hollywood szakemberei együtt dolgozták ki a szeptember 11-i tragédia válaszlépéseinek kommunikációját.

Válság-„telling”

Ebben a helyzetben maga a válság is olyan történetté válik, amelyet megfelelő kommunikációs eszközökkel mesélnek el, és a mesélő szándéka szerint a válság jelentősége is könnyen változtatható. Soros György szerint a jelenlegi gazdasági válság a három ismert ok mellett azzal is magyarázható, hogy az emberek nem a valós, megélt helyzetek alapján hozzák döntéseiket, hanem a jelenlegi helyzet érzékelése és interpretációja alapján.⁸ Azaz nem realitások, hanem érzékelések, fikciók ütköznek egymással. Ebben pedig különösen meghatározó szerep jut a médiának, a válság interpretálása közben pedig a közgazdasági újságírónak, aki a korábbi szűrke szakemberből gazdasági guruvá lép elő.

A válság történetének elbeszélésekor – a média és a piac törvényeit követve – felgyorsulnak az események, személyessé válnak a történetek. Az elbeszélés menetét a folyamatosan újdonságokra éhes híradás diktálja, és ezzel párhuzamosan megszorodnak a mikronarrációk, amelyek forgatókönyvszerűen íródnak. Példaként említsük csak Richard S. Fuld esetét, aki 256,4 millió dollár nyereségre tett szert, mielőtt cége, az elhíresült Lehman Brothers csődbe jutott. Az ügy miatti kongresszusi meghallgatása során a nép egyik képviselője így fordult hozzá: „Ha még nem jött volna rá a szerepére, akkor tudja meg, hogy ma Ön a gonosz, és ennek megfelelően kéne viselkednie!”⁹

A kommunikációs technikák forradalma természetesen nem zárult le a tömegmédiá megjelenésével. Az újabb digitális technikák lehetőséget teremtenek, hogy az eredetileg megkonstruált forgatókönyvbe a néző tevőlegesen

⁸ Soros 2006.

⁹ Salmon 2009: 144.

is beavatkozzon, átírja, átrendezze azt. Az új helyzetből adódó lehetőségek tudományos értelmezésére és a folyamatok, hatások megbecsülésére jött létre 2008-ban a nagyhírű Massachusetts Institute of Technology-n (MIT) a Jövőbeni *Storytelling* Központ.

Úgy tűnik, hogy a korábbi nagy válságok megoldásául választott regularizációt, majd tömegfogyasztást korszakunkban a participáció mítosza követi. Eszerint kommunikációval történik a válságkezelés, ami soha nem látott lehetőséget ad az egyénnek a kerettörténet saját ízlése szerint való átalakítására, anélkül, hogy annak alakulására valójában hatni tudna.

A válság és az egyén

Ezzel elérkeztünk a válságretorika eddig hanyagolt kulcsszereplőjéhez, a befogadóhoz, az egyénhez. A modernizáció a hagyományos társadalmak egyén-fogalmát is jelentősen átalakította. Ezt az igen összetett problémát most csak néhány kiválasztott szempont alapján mutathatjuk be.

Az egyik szempont az egyén viszonya a közösségéhez, illetve a nagy, bizonyos nézőpontból fiktívnek tekinthető társadalomhoz, amelyet a modern állam hívott életre. A modernizáció egyik elfogadott aktora a központosító állam, amely általában közvetlen kapcsolatra törekszik az egyén és saját képviselője között, valamint az egyének – adózás, mozgósítás stb. szempontjából – könnyen való kezelhetőségét részesíti előnyben, így nem érdeke a regionális, kulturális és egyéb közösségi identitások fenntartása, mivel azok nehezítik a rendszer hatékony működését. A központosítás így évszázadokon keresztül párhuzamosan zajlik az individualizációval, azaz az egyénnek saját jogon – és nem a közösséghez

való tartozásán keresztül – való kulturális, gazdasági, sőt politikai felértékelődésével.

E kettős folyamat eredményeként az egyén egyre inkább úgy jelenik meg, mint a modern állam fenntartója, illetve úgy, mint akinek a léte és biztonsága a modern államtól függ. Az egyén biztonságát jelen földi életében kell garantálni, amelynek technikai kidolgozására életre hívják a társadalom- és természettudományokat. E varázstalanított világban pedig az egyének összességé mint az emberi faj fogalmazódik meg.

Az egyénnek az emberi faj részeként való meghatározása tehát azzal jár együtt, hogy elsődlegesen a testi, és esetleg némely szellemi szükségletének a kielégítését kell biztosítani. Ezek a szükségletek pedig módosíthatók a kapitalizmus, a fogyasztói társadalom terjedésével, változásaival. Az 1970-es évektől megfogalmazódó participációs ígéretek és identitás-központúság nem csökkentette az egyén kiszolgáltatottságát a – politikai vagy gazdasági – központtal szemben, csak átalakította annak formáját. Épp a hitelválság társadalmi megoszlása, vagy az élethosszig való tanulás intézményesülése¹⁰ mutatja, hogy a testi igényei által megfogalma-

¹⁰ Az élethosszig való tanulás az egyén munkaerőpiaci alkalmasságát kívánja elősegíteni azzal, hogy a mind gyorsabban változó piaci viszonyoknak megfelelő folyamatos tanulásra ösztönzi az egyént, már szinte gyerekkortól kezdve. Ezzel hozzájárulhat sikeres karrierváltásokhoz, ám belekényszerítheti az egyént abba a determinista paradoxonba, amely feltételezi, hogy a jövő megjósolható, azaz a tanulási időszak elején előre látható, hogy az időszak végére hogyan áll majd a munkaerőpiac. Emellett a mind rövidebb időtartamig tartó tanulási egységek egyre alkalmatlannabbak az elmélyülésre, a tudás készség szintű elsajátítására. A mind gyorsabban változó, a már említett fiktív dinamika lázában égő munkaerőpiac ellentmondásait így az egyénre helyezi, aki könnyen a meg nem felelés érzésével kell, hogy szembesüljön.

zott egyén mennyire törekény eleme a rendszernek.

Válságmegoldások

A nagy világválságok bemutatásánál nem említettem, hogy a jelen válság esetében milyen társadalmi, gazdasági vagy politikai megoldások megfogalmazásával számolhatunk. Túlságosan közeli eseményekről van szó ahhoz, hogy néhány utalásnál többet tehessünk. Az ugyanakkor világos, hogy a környezeti válság és a globális felmelegedés következményeitől való félelem kikezdi a modern nyugati világ egyik alaptételét, amely a civilizációnak rendeli alá a természetet, és olyan holisztikus rendszerelméletekben látja a megoldásokat, amelyekben az ember és a környezet egyenlő, szimbiotikus szereplők.

Ezek az elképzelések az egyén viselkedésének a megváltoztatását kívánják, olyan módon, hogy az egyének belátják, korlátozni kell saját fogyasztásukat, illetve harmonizálni azt a közösségük és a környezetük elvárása szerint. Felvetődik a kérdés, hogy – a fogyasztói társadalom logikájának megfelelően – testi szükségletei tekintetében mohóbbá, az individualizáció során öntörvényűbbé vált egyén hogyan vehető rá az önkorlátozásra. Még időszerűbb ez a kérdés, ha a fogyasztásra serkentő, az ökológiai gondolatot is sikerrel felhasználó egyik leghatékonyabb *storytelling* technikára, a reklámra gondolunk.

Ha az egyén szempontjából paradigmátikus változást várunk, az valószínűleg csak úgy következhet be, ha a modernizáció során kialakított egyén-felfogás megváltozik: ha az egyént nem az emberi faj részeként fogalmazzuk meg, akinek elsődleges célja a testi szükségletek ki-

elégítése, és csak ezt követik a szellemi, esetleg a lelki szükségletek, hanem – a hagyományos, fenntartáson alapuló társadalmak mintáit alkalmazva – az egyént elsődlegesen lelki szükségletei alapján értelmezzük, és ebből következően határozzuk meg szellemi és testi szükségleteit.

Mindez természetesen olyan képzést és szocializációs technikákat igényel, amelyek nem a fiktív identitásokat és ragaszkodásokat erősítik. Ez a probléma azonban már túlmutat a válságretorika kérdésein.

Felhasznált irodalom

- Erdősi Péter – Sonkoly Gábor 2004: *A kultúrá-
lis örökség*. Budapest, L'Harmattan.
- Hartog, F. 2006: *A történetiség rendjei. Pre-
zentizmus és időtapasztalat*. Budapest,
L'Harmattan.
- Koselleck, R. 2003: *Elmúlt jövő. A történeti
idők szemantikája*. Budapest, Atlantisz.
- Laki János 1998: *Tudományfilozófia*. Buda-
pest, Láthatatlan Kollégium-Osiris.
- Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács 2009.
augusztus: *Jövőkereső*. Tervezet. A Nemze-
ti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a
magyar társadalomnak. p. 9.
- Rabb, Theodore, K. 1975: *The struggle for
stability in early modern Europe*. New
York, Oxford University Press.
- Salmon, C. 2007: *Storytelling*. Paris, La
Découverte.
- Salmon, C. 2009: *Storytelling*. Saison 1. Paris,
Les Prairies Ordinaires. p. 144.
- Soros, G. 2006: *The Age of Fallibility:
Consequences of the War on Terror*. Public
Affairs.

- ☞ Fejlődés, mint elengedhetetlen pr
- ☞ A cél a szebb jövő, melyet több században
- ☞ Determinizmus
- ☞ Elvárási horizont és a tapasztalat
- ☞ A fenntartható fejlődés

Sivaráma Szvámi vaišnava teológus. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének vezető lelkésze, valamint a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezete (ISKCON) irányító testületének tagja. Egyházvezetői és lelkészi szolgálata mellett jelentős vallásfilozófiai művek alkotója: eddig hét könyve jelent meg magyar és angol nyelven a gaudiya vaišnavizmus tárgykörében. A Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közössége Sivaráma Szvámi vezetésének köszönhetően a másfélszáz bejegyzett egyház közül ma a negyedik leglátogatottabb vallási közösség Magyarországon, két nagyobb templommal, vidéki központokkal, saját, államilag akkreditált főiskolával, valamint egy ökofarmmal Somogyvámoson.

Mezei Balázs filozófus, irodalmár, intézetvezető egyetemi tanár a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, valamint az ELTE BTK-n. Fő kutatási területe a vallásfilozófia, a fenomenológia, az etika és az antik gondolkodás. Vallásbölcselet című munkája 2005-ben jelent meg két kötetben.

V. Létkérdés Konferencia VÁLSÁGAINK

A válság társadalmi- erkölcsi hatása vaişņava értelmzésben

Sivaráma Szvámi
Mezei Balázs

Sivaráma Szvámi: Előadásom célja az, hogy rámutassak a társadalmi etika és a válság közötti kapcsolatra. Arról lesz szó, hogy mi az oka a mostani gazdasági válságnak és a válságoknak általában. Kétféle okot nevezhetünk meg: az egyik a közvetlen vagy mechanikus ok, a másik egy mélyebb, etikai ok, amely – ahogyan azt majd előadásom során kifejtem – valójában lelki ok. Kitérek majd arra is, hogy a válságjelenségek megszüntetéséhez paradigmaváltásra van szükség.

Alan Greenspan, a FED¹ Kormányzótanácsának volt elnöke néhány hónapja a BBC-nek így nyilatkozott: „Az emberi természetből adódik a pénzügyi válság, így a jövőben is lesznek válságok a világgazdaságban.”² Erre a felvetésre kíváncsi választ adni a védikus filozófia szempontjából, e filozófia üzenetét szeretném átadni önöknek. Eljött az ideje, hogy mi, emberek – minden egyes ember – megváltoztassuk a természetünket. Ha ezt nem tesszük meg, ak-

kor azt kell mondanunk: válság nemcsak volt, de lesz is. Sőt, most is van. Hogy Magyarország gazdaságának az állapota jelenleg is válságos, arra álljon itt néhány adat: a munkanélküliségi ráta 10,3%, a lakossági hitelállomány 25%, míg a GDP értéke kb. 9%-kal csökkent. Miközben az életszínvonalunkat folyamatosan növelni szeretnénk, egyre kevesebb pénzünk van már a jelenlegi szint fenntartására is. Mind az egyes emberek, mind a világ országai több árucikket akarnak, mint amennyi erőforrásuk van. Most már nemcsak arról van szó, hogy ki mennyit tud karácsonyra vásárolni, vagy milyen gyakran cseréli le a mobiltelefonját. Ahogyan élünk, az már túl van azon a határon, amelyet ennek a kis bolygónak, a Földnek a forrásai fedezhetnének. Már a nyugati világ igényeit sem képes fedezni, nem is szólva arról a 3-4 milliárd emberről a bolygón, akik ugyanúgy szeretnének élni, mint az európaiak vagy az amerikaiak.

1958-ban Hruscsov Amerikában ugyan a cipőjével verte az asztalt, de mondott egy bölcs dolgot is, amikor látta az ottani életet: „A fák nem nőnek az égig.” Mert mire is van szüksége egy fának a növekedéshez? Egy kis vízre és napfényre. A fák azonban korlátozzák önmagukat, hogy milyen magasra nőjenek. Csak azért, mert állandóan sűt rájuk a nap, még nem nőnek a végtelenségig. Ha nem korlátoznák ebben magukat, a gyökérzetük struktúrájának a megváltozása miatt előbb-utóbb kidőlnének. A növekedés nem tart örökké – röviden ez volt Hruscsov üzenete.

Van egy határa a gazdasági fejlődésnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy annak is van határa, mennyit birtokolhatunk mi. Ezt a határt már túlléptük. Ha valaki úgy vélekedik, hogy elegendő, ha megállunk ott, ahol most vagyunk, amennyink most van, abból a további-

¹ Federal Reserve – az USA központi banki rendszere

² Forrás: www.mfor.hu

akban meg tudunk élni, azt ki kell, hogy ábrándítsam: már régen túlléptük a határt. Ennek a következménye a válság. Az emberek 95%-a azaz van elfoglalva, hogy olyan dolgokat állítson elő, amelyek nem szükségesek, sőt mondhatni fölöslegesek. Abból a szempontból fölöslegesek, hogy az élethez szükség van-e rájuk. Ennivaló, víz, minimális ruházat, tűzifa, tető az ember feje fölött: ezekre van alapvetően szükség. Sokféle dolgot gyártanak, számítógépet, telefont stb., melyekről a végtelenségig lehetne vitatkozni, hogy hasznosak-e vagy sem, de az biztos, hogy nem abszolút szükségesek. A számítógépet vagy a telefont nem lehet megenni, de a kenyeret és az almát igen. Ám nem ezeknek az előállítására fordítunk energiát, sőt, már kapcsolatban sem vagyunk velük.

A fejletlen nemzetek a fejlett nemzetek rab-szolgái. Ahhoz az életszínvonalhoz, amelyen most élünk, az kell, hogy létezzenek olyan országok, amelyek megtermelik a számunkra szükséges dolgokat. Magyarországon vagy Európában nem nő gumifa, de Malajziában igen, így Malajziából egy nagy gumigyár lett, az egész ország ezt gyártja. Nekünk ez jó, mert az autónknak lesz kereke, de nem jó a maláj embereknek, mert ők nem ehetik meg a gumit. Ha egy egész ország csak egyetlen dolog előállításával foglalkozik, nevezhetjük ugyan például „cukorparadicsom”-nak, de csak cukron nem lehet élni. Bár a gyerekek örülnének neki, de mivel az ilyen táplálkozás nem egészséges, ennek az országnak importálnia kell a zöldséget és a gyümölcsöt.

Hogy a határt túlléptük, azt több dolog is mutatja: a világon minden tizenötödik másodpercben meghal egy gyermek a tiszta ivóvíz hiánya miatt, és évente ötmillió ember hal meg szerte a világon azért, mert nincs megfelelő és

elegendő ennivalója. Hogy túlléptük a határt, annak a mohóságunk az oka. Az előbb említett adatok nem jelentenek újdonságot, már mindenki hallott róluk. És mit tettünk ellene? Menynyire vagyunk tudatában annak, hogy a mi életmódunk miatt, azért, hogy ilyen színvonalon élhessünk, hány embernek kell szenvednie? Ráadásul nemcsak mohók vagyunk, hanem telhetetlenek és önzőek is. Néhány napja valakivel beszélgetve szóba került, lehetséges, hogy 20-25 év múlva Európában egy főre mindössze napi egy liter tiszta víz jut csak ivásra és fürdésre. Az illető első gondolata az volt, hogy húsz év múlva ő hány éves lesz? Csak arra gondolt, hogy őt magát hogyan érinti ez, de hogy mi fog történni a többi emberrel, az nem jutott eszébe.

Greenspan úr üzenete szerint ha nem változtatunk a természetünkön, egyéb válságok is be fognak következni: pl. ökológiai válság, vagy a Föld túlnépesedése okozta válság. Már a most élő 6 milliárd ember közül is sokan szenvednek segítséget; mi lesz akkor a plusz 3 milliárd ember sorsa ennek a századnak a végére? A gazdasági válságot most is tapasztaljuk, de egyéb válságok is fenyegetik az emberiséget. A háború is egyfajta válság. Anyukám, aki 94 éves, túlélte az auschwitz-i táborát. Ő szokta mondani, hogy a II. világháború után mindenki úgy gondolta, az emberiség végre megtanulta a leckét, és nem lesz több háború. Ám a híreket nézve és hallgatva azt tapasztalja, hogy azóta is folyamatosan dúlnak a világon háborúk, és az emberek halomra gyilkolják egymást.

Hallottam egy elméletet, amely szerint ha a Föld egész népessége, mind a 6 milliárd ember úgy élne, mint az amerikaiak, ahhoz hat bolygóra lenne szükségünk. Hat Föld tudna csak annyi erőforrást biztosítani, amennyivel ilyen rengeteg terméket elő lehetne állítani. De nincs

hat bolygónk, csak ez az egy van. Akkor mit tegyünk?

Nekünk kell megváltoznunk. Az a kérdés, hogy hajlandóak vagyunk-e egy paradigmaváltásra? Ennek a paradigmaváltásnak azzal kell kezdődnie, hogy elfogadjuk: mi okozzuk a problémát; egyénekként is, és az egész emberiség együttvéve is. Mi vagyunk az okai a válságoknak, tehát nekünk kell megváltozni. Ez sem újdonság, ám én szeretnék javaslatot tenni arra, hogy milyen irányba kellene változnunk. Az új paradigma alaptétele a következő: *nem ez a test vagyunk*. Ezt a filozófiai kijelentést a védikus szentírásokban olvashatjuk, és az önazonosságunkra vonatkozik.

Képzeli most el magunkat úgy, hogy nem vagyunk azonosak a testünkkel. Mindenki, aki itt ül, az hallja és látja a többieket, ahogyan én is hallok és látok másokat. Tudatosak vagyunk egymásról, ez az élőlények közös tulajdonsága. Emellett tudatosak vagyunk önmagunkról is: arról, amilyenek most ismerjük magunkat, és tudatosak voltunk efelől tíz, húsz, harminc éve is. Ugyanakkor látjuk, hogy a testünk közben változik, és tapasztaljuk, hogy az idővel a gondolkodásunk is módosul. Tehát tudatosak vagyunk arról, hogy változik a testünk, az elképzeléseink, az elménk, az intelligenciánk, és tudatosak vagyunk arról is, hogy valami bennünk mégsem változik. Ebből logikusan következik, hogy mi valami más vagyunk, nem ez a test, különben nem tapasztalnánk ezt a bizonyos állandóságot, azt, hogy kiscgyerekkorunk óta van valami esszenciális, állandó, nem változó dolog bennünk. Ez a tudatunk forrása, amelyet úgy nevezünk, hogy *lélek*. Nem vallási kontextusban használok ezt a szót, hanem egy lelki tudomány kifejezéseként alkalmazom, amelyet most szeretnék elmagyarázni.

Bár nem vagyunk azonosak ezzel a testtel, mégis amiatt alakultak ki a válságok, a világ problémái, hogy fogyasztói kultúrában élünk, amely nem szól másról, csak arról, hogyan tápláljuk a testünket és hogyan tegyük elégedetté az érzékeinket. Amint valóban megértjük, hogy nem ez a test vagyunk, észrevevesszük, hogy másfelé is irányíthatjuk a szükségleteinket, mégpedig lelki irányba. Ha megértjük, hogy igazából lelkek vagyunk, a lelkünkkel – és nem a testünkkel – azonosítjuk önmagunkat, akkor a lelki szükségleteink elsődlegessé válnak, a testi szükségleteink pedig csökkennek és másodlagosak lesznek. Mindenki visel valamilyen öltözetet, de nem mindegy, hogy otthon a szekrényben mennyi ruhánk van: rengeteg felesleges, vagy csak annyi, amennyire minimálisan szükségünk van. Ez a test olyan, mintha a léleknek a ruhája lenne. Ha megértjük, hogy a valódi azonosságunk a lélek és nem a test, ami csupán egy ruha, akkor csak annyit adunk a testnek, amennyi szükséges a számára. Nem halmozzuk el mindennel, amit igényel, csak az alapvető szükségleteit elégítjük ki. Ha az igazi azonosságunk a lélek, akkor ezzel kell foglalkoznunk, a lélek szükségletei az elsődlegesek. Így a testi szükségletek minimalizálódnak. Egyelőre azonban még abba az irányba haladunk, hogy a testnek akarunk egyre többet és többet adni. Ez a paradigmaváltás a válaszom Greenspan úr felvetésére.

Melyek a lélek szükségletei? A lélek nem függ anyagi dolgoktól, nincsenek anyagi jellegű igényei. A testünk születésünk óta sokat változott, de mi állandóak maradtunk. Sőt, úgy is mondhatjuk, hogy a testünk már többször is meghalt: meghalt a gyermeki testünk, meghalt a felnőtt test, az öreg is meg fog halni, és a halál is a test egy újabb változása. De mi mindig ön-

magunk maradunk. Ez azt is jelenti, hogy függetlenek vagyunk mindenféle változástól. Amire a léleknek igazából szüksége van, az a lelki tudás, hogy tudjuk, kik vagyunk. Sajnos, ezt a tudást mostanában nem tanítják sehol. Ez a tudás független minden hittől és vallástól, hiába akarja a szekuláris világ a templom vagy a zsinagóga hatáskörébe utalni ennek oktatását. Ez a lelki tudás minden egyes ember számára szükséges. Kell, hogy értsük, kik vagyunk; akár keresztény tudatú, hindu tudatú, zsidó tudatú vagy ateista tudatú, mindenki tudatos önmagáról. Ez mindenki között közös, nem hit vagy vallás kérdése.

A transzcendentális tudás kicsit más, mint a lelki tudás. A transzcendentális tudás tartalmazza azt is, hogy mi az én kapcsolatom mások lelkével és ezzel a világgal. Ez azt is jelenti, hogy tudnom kell, mi a kapcsolatunk ennek a világnak a teremtetőjével, a legfelsőbb lélekkel, aki életet ad ennek a világnak. Mi az élet? Ki az élet? Kapcsolatban lenni a transzcendentális személlyel: ez a transzcendentális tudás.

Lelki szükséglet az önfegyelem is. Meg kell tanulni, hogyan fegyelmezzük magunkat. Nem mindenki, de sokan elfogadják, hogy egy házasság felbomlását csak úgy tudjuk elkerülni, ha megváltoztatjuk a viselkedésünket. Ám ha nem tanuljuk meg, hogyan kell magunkat fegyelmeznünk, akkor hogyan fogunk megváltozni? Manapság ezt sem tanítják, s a mohóság éppen az ellenkező irányba mutat: „Ami jó neked, azt csináld! Amire vágysz, azt teljesítsd be!” Az önfegyelem mást mond: nincsen jogunk mindenre, nem tehetünk meg akármit, fegyelmeznünk kell magunkat. Napjainkban ezt csak arra vonatkoztatják, amit a jogrendszer leír: nem lophatsz, nem gyilkolhatsz. Ez is az önfegyelmezés egy szintje, de ez nem elég a válság elkerüléséhez.

Fontos dolog a lelkünk tisztítása is. A mai társadalom általánosan jellemző rossz tulajdonsága a mohóságon kívül még a kéjvágy is. Helytelen az az elgondolás és gyakorlat, hogy mindent szabad. Ezt is kontrollálni, tisztítani kell a szívünkben, megvan ennek is a folyamata, ezt kell gyakorolni.

Tehát a lélek tudománya mást jelent, mint a vallás. Az, hogy lelkek vagyunk, tudatosak vagyunk, ismernünk kell egymást és a körülöttünk lévő világot, ezek nem kapcsolódnak a valáshoz. Ugyan minden vallásban megtalálhatók e kijelentések, de akik nem hívők, azok is tudatos élőlények, ők sem egyenlőek a testükkel. Sajnos, a modern oktatási rendszer épp az ellenkezőjét tanítja, s ezzel mintegy „agymosást” hajt végre a felnövekvő nemzedékeken.

Összefoglalva: ha az emberek az önfegyelemre alapozzák a lélektudományt, akkor megtanulják, hogy csak azt fogadják el, amire a testüknek feltétlenül szüksége van. Ha belátjuk, hogy valójában a lélek szükségletei a fontosak az életben, mert ezek kielégítése által lehetünk boldogok, akkor nem tulajdonítunk akkora jelentőséget a testünknek, és beérjük a minimummal. Ha képesek vagyunk fegyelmeznünk magunkat és kultiváljuk a lelki tudományt, akkor meg tudunk élni ebben a világban, és az igényeink, amelyek ebbe a válsághelyzetbe taszítottak minket, jelentősen csökkennek, mert megértjük, hogy szükségtelen a maximum, elég a minimum. Hadd idézzem ezzel kapcsolatban az egyik *Upanisadot*, az *Īśopaniṣad* első mantráját:

*īśāvāsyam idaṁ sarvaṁ
yat kiṁca jagatyāṁ jagat
tena tyaktena bhuñjīthā
mā gṛdhaḥ kasya svid dhanam*

„A világegyetemen belül az Úr irányít minden élő és élettelen, s minden az Övé. Az embernek ezért csupán azt szabad elfogadnia, amire szüksége van, s ami őt illeti meg. Minden más-tól tartózkodnia kell, jól tudván, hogy az kihez tartozik.”³

Az *Upanisadok* a védikus szentírások részei. Az *íśa* szó azt is jelenti, hogy tulajdonos, és jelenti a Legfelsőbbet is, aki a valódi tulajdonos. Ez a vers kimondja, hogy van egy kvóta, egy határa annak, hogy az embernek mire van joga ebben a világban. S ahogy korábban említettem, már túlléptük ezt a kvótát. Magyarországon az egy főre eső ökológiai lábnyom⁴ 3,5 hektár, pedig a számítások szerint a világ minden egyes emberére csak 1,8 hektár juthatna. Tehát mi már „duplán élünk”, ha ehhez viszonyítjuk.

Hogy mire van igazából jogunk? E vers szerint arra, amit Isten kölcsön ad nekünk. De ha az „Isten” szót kizárjuk, egy dolog akkor is biztos: amit itt a Földön birtokolunk, azt mind csak kölcsön kaptuk; üres kézzel jöttünk ebbe a világba, és ugyanúgy hagyjuk majd el. Akár ateisták vagyunk, akár hívők, senki nem tulajdonos. Meztelenül jöttünk ebbe a világba, és ugyanígy fogjuk elhagyni is. Tehát amink van, az nem a miénk, hanem kölcsön kaptuk, hogy jól használjuk. Ezek a dolgok nem a mi tulajdonunkat képezik, hanem Istenét.

Mi az, ami alapvetően szükséges az életünkhöz? Érdemes ezen elgondolkodni. Európában, Amerikában, Angliában hihetetlenül nagy probléma a túlsúlyos emberek egyre növekvő

száma, amelyet többnyire a mértéktelen evés és az egészségtelen élelmiszerek fogyasztása okoz, míg más helyen a világon, pl. Afrikában, az embereknek nem jut elegendő táplálék. Mi az tehát, ami igazán szükséges és ami minket illet? Erre is találunk választ a védikus kultúrában: ami az embernek a természete szerinti munkavégzéséből származik. Akkor mindenki a világon járjon egyetemre? Nem, csak annak kell egyetemre járnia, akinek olyan a természete. Az lenne az ideális, ha minden ember a saját természete szerinti munkát láthatna el, és nem kellene magát olyasmire kényszeríteni, amit nem szeret csinálni, csak a pénzeszköz miatt teszi. Ez is egy fontos társadalmi téma. Azt kell csinálni, ami becsülettel vállalható, bár a törvények sem mindig becsületesek, ill. etikusak. A szentírásokban olvashatunk arról, hogy a kereskedőknek nem lenne szabad tíz százaléknél nagyobb haszonnal dolgozniuk. De a modern világban nincs ilyen törvény, pedig ez elfogadható szabály, sőt, lehet, hogy ez Isten egyik törvénye.

Tehát éljünk becsületesen, de az is fontos, hogy ne okozunk másoknak nehézséget. Ne fordulhasson elő, hogy a világ egyik részén amitt éheznek az emberek, mert a mezőgazdasági területükből leelőlt csináltunk, azért, hogy Nyugaton McDonald's-ok működhessenek. Ők éheznek, az állatok pedig lelelelik a növényeket, aminek az eredménye elsivatagosodás lesz az egész világon, és még sok más negatív következménnyel jár. Az, hogy mi bőségesen ehessünk, ne okozzon másoknak szenvedést! Semmilyen tevékenységünk következménye ne legyen az, hogy mások szenvednek – ez egy olyan kvóta szerintem, ami mindenki számára elfogadható. Ha többre vagyunk, mint amire szükségünk van, többre, mint a mi kvótánk, akkor mohóvá

³ Bhaktivedanta 1969: Első *mantra*.

⁴ Az a terület, ami károsodás nélkül meg tudja termelni az aktuális életvitelünkhöz szükséges javakat: élelem, energia stb.

válunk. Ezen a mohóságon kell változtatnunk. Ez volt az előadásom kiindulópontja, hogy az embernek változtatnia kell a természetén, változtassunk a mohóságunkon. Hogy hogyan kell ezt megtenni, már nem kell kitalálni, mert a módszer már létezik.

A lélek tudományának segítségével tudunk az emberek természetén változtatni, de ezt oktatni kell, nem jön önmagától. Az oktatás során megérthetjük, hogy mi az önazonosságunk. Ha oktatjuk az embereket, megértik, hogy igazából lelki tudásra van szükségük. Megértik, hogy gyakorolniuk kell az önfegyelmet és tisztítaniuk a szívüket. Ez utóbbi érdekében mi más ajánlhatna egy Krisnás, mint hogy énekeljétek a Hare Kṛṣṇa-mantrát. A Hare Kṛṣṇa-mantra egy transzcendentális hangvibráció, amelynek a potenciája tisztítja a mohó természetünket, amely azt a gonoszságot okozza, hogy képesek vagyunk másoktól elvenni az ennivalójukat, és elszigeteljük magunkat mások szenvedésétől. Ennek a megszüntetéséhez nem elég másképp gondolkodni, nem elég csak jógázni. Ehhez az kell, hogy megtisztítsuk a szívünket ezektől a rossz szokásoktól. Ha ennek a módszerét megtanítjuk az embereknek, akkor képesek lesznek a változásra – ez a válasz az eredeti kérdésre.

Ha változást akarunk, akkor önmagunkkal kell kezdenünk. Mindenkinek megvan a lehetősége erre. A saját világunkat megváltoztathatjuk, aztán hogy mennyire leszünk képesek másokat befolyásolni, az már egy másik kérdés. Ha legalább mi elsajátítjuk a lélek tudományát, tisztában vagyunk az eredeti, lelki azonosságunkkal, akkor látni fogjuk, hogy nem szükséges annyira kényeztetni ezt a „ruhát”, ezt a testet. Talán a gazdagabb országok boldogabbak? Nem létezik olyan statisztika, amely azt mutatná, hogy amennyivel többet birtokolnak

az emberek, annyival boldogabbak is. Egészen mást látunk, itt Magyarországon is. Miért van olyan sok alkoholista? Miért olyan magas az öngyilkosságok száma? Jobban mennek most a dolgok, mint húsz éve? Ha csak arra vágyunk, hogy boldoggá tegyük ezt a testet, annak a végeredményeként boldogtalanok és frusztráltak leszünk. Mert közben az igazán fontosat, a lelkünket elhanyagoltuk. Tehát az embereknek meg kell tanulniuk változni. Én a Krisna-tudat és a védikus szentírások javaslatát ismertettem, hogy milyen módon tehetjük meg ezt.

Mezei Balázs: Kérdezni szeretnék azért, hogy magam is és mindannyian jobban értsük, ami elhangzott. Én ugyan nem jártam annyifelé a világban, mint Mahārāja, de magam is megfordultam Észak- és Dél-Amerikában, Európában, Ázsiában, és az a benyomásom, hogy nagyon különbözőek az emberek, a népek, a mentalitások. Vannak bizonyos azonosságok, másfelől azonban nagyon élesek a különbségek. Például: mindannyian, akik jártunk az Egyesült Államokban, tapasztalhattuk, hogy az amerikai emberek egy része milyen könnyedén bánik az élelmisszerrel. Az el nem fogyasztott ételt szemétként kezelik, kidobják. Ez bennünket, európaiakat, s főképpen a közép-európaiakat meglehetősen bosszantja. Azt szeretném tehát kérdezni, hogy lát-e Mahārāja bizonyos különbségeket a mentalitásokban, a fogyasztói javakhoz, a testi javakhoz való hozzáállásban, és ebből mi következik, ha vannak ilyen különbségek.

Sivaráma Szvámi: Igen, főleg Indiában tapasztalom, hogy létezik más mentalitás is, náluk nincs is arra kifejezés, hogy „fogyasztói társadalom”. Az apró falvakban nem létezik olyan, hogy szemét, nincs műanyag zacskó, sem pa-

pírczaskó. Összefűzött levelek szolgálnak tányér gyanánt, kis pálcával esznek, és mindent elfogyasztanak, semmit nem dobnak ki, csak a tálcaként használt levelet eszik meg a tehenek. Az ilyen helyek száma egyre csökken, mert már az indiaiak is kezdik elfelejteni az eredeti lelki kultúrájukat. Kb. tíz éve jártam egy ilyen faluban, de nagyon gyorsan változik a helyzet, és sajnos negatív irányba. Ennek oka az, hogy háttérbe szorult az a tudás, hogy ki az ember, és mi a valódi missziója és kötelessége a világban. Ez veszélyes dolog. Bár Indiában még nem úgy él az emberek nagy része, hogy a testével azonosítja önmagát, de mindig ott van ennek az illúzióknak a csábítása, és egyre többen követik. A parasztok mezítúláb járnak, de mindegyiknek van mobiltelefonja. Sajnos, India manapság – én már negyven éve utazom oda rendszeresen – hihetetlenül más, mint negyven éve volt. Bár még mindig a védikus kultúra központja, de ebben a hatalmas területű országban még sok változás fog végbemenni.

Mezei Balázs: Megfigyelhető, hogy másképp viszonyulnak az emberek a saját testükhöz Ázsiában, Afrikában, Amerikában és Európában. Különbözőképpen fogják fel a testiséget, a testi valóságot, s az eltérések nagyon jelentősek lehetnek. Azokon a területeken, ahol a kereszténység hatása többé-kevésbé meghatározó, ott a testiségnek van egy transzcendentális perspektívája, amit a feltámadás fejez ki. Ennek megfelelően a testtel való visszaélést – bizonyos mértékig – visszafogják azok az attitűdök, amelyek ebből a háttérből következnek. Az Egyesült Államokban sokkal felszínesebb, de még Dél-Amerikában is külsődlegesebb, érzékiesebb a testhez való viszony, mint Európában. Mahārāja szerint ez összefügg-e a mohósággal?

Sivaráma Szvámi: Igen, de a pozitív alternatívát csak akkor tudjuk számukra hitelesen közvetíteni, ha a lelki azonosságunk tiszta. Mert ha csak úgy mondogatjuk, hogy ne csináld ezt, ne tedd azt, közelítsd meg szelídebben a testi szükségleteidet, ez nem elég.

Hadd tegyek fel egy kérdést a tanár úrnak: utazásai során talált olyan helyet, ahol a lelki tudományt oktatták? Azt, hogy "te lélek vagy, nem a test vagy"?

Mezei Balázs: Természetesen volt ilyen tapasztalatom. Amerre én megfordultam a világban, egyetemeken, filozófiai, vallástudományi intézetekben, tanszékeken, ott többé-kevésbé ismertnek számítanak azok a felfogások, amelyek a kereszténységet is jellemezték, viszsanyúlhatnak a hellenizmusra és az azt megelőző időszakokra. Ezek szerint az ember a test és a lélek egysége, de meghatározóbb a lélek, mert a lélek az, amit latinul a test formájának nevezzük. Az ember személyi azonossága a lelki aspektus, de ahol a kereszténység hatékony, ott a test ebből nincsen kirekesztve, mert van egy transzcendentális távlata.

Sivaráma Szvámi: Szeretném most egy olyan irányból megközelíteni ezt a témát, amelyet a keresztény testvérekkel való párbeszéd során általában nem szoktam alkalmazni. Annak az elgondolásnak, hogy a lélek és a test egysége ad egy transzcendentális azonosságot a testnek, látnunk kell a következményét is. A mi filozófiánk dualisztikus filozófia. A test és a lélek két teljesen különálló dolog, a testnek nincs semmi kapcsolata az eredeti azonosságunkkal, az csak egy ruha. Mi a következménye a testi önazonosításnak? A világ nagy részén az emberek húsevők, a globális felmelegedés oka pedig 51

százalékban a húsevés. Az autók és a repülő-
okozta károk eltörpülnek az állatok tenyésztésé-
nek, levágásának és feldolgozásának a következ-
ményeihez képest. Ha a testnek transzcenden-
tális szerepet is tulajdonítunk, az nagymérték-
ben hozzájárul a válsághoz. Ez látszik abból is,
hogy Amerikában rengeteg templom van, mégis
Amerika a fogyasztás királya az egész világon.
Mert azt gondolják, hogy van valamilyen transz-
cendentális azonossága a testüknek. Szerintem
ez hibás gondolkodás, és azt a tanulságot kell
levonnunk ebből, hogy ez a fajta önazonosítás
olyan következményekkel jár, mintha materia-
lista elmélet lenne.

Mezei Balázs: Igen, ez nyilvánvaló követke-
mény dualisztikus szempontból nézve. Az biz-
tos, hogy a nagy monoteista vallások – a zsidó-
ság, a kereszténység, az iszlám – a dualizmust
mindig fenntartásokkal kezelték. A keresztény-
ségnek meg kellett küzdenie a gnoszticizmus
áramlataival, amelyek nagyon határozott dua-
lizmust vallottak. A kereszténység a feltámadás-
sal próbálta jelezni, hogy nincsen olyan része
a valóságnak, amelyik lényegében idegen lenne
a voltaképpeni valóságtól, amelyet nevezhetünk
lelki valóságnak vagy isteni valóságnak is. A test-
nek is integrálódnia kell ebbe valahogyan. Ezért
pl. a húsevés tilalma soha nem került elő, de
mindegyik vallási formában előfordulnak olyan
irányzatok, amelyek a húsevéstől tartózkodnak.
Ám ezt nem tették általánosan kötelezővé.

Hogyan lehet érthetővé tenni számunkra ezt
a dualizmust, ha a mai ember öntapasztalatá-
ból indulunk ki, amely szerint az ember – és ezt
már elég régen felfedezték az európai gondolko-
dásban – egyfajta egységként tekint saját magá-
ra. Úgy gondoljuk, hogy testtel rendelkezünk, és
egyikünk sem gondolja azt, hogy azonosak va-

gyunk a saját testünkkel. Ugyanakkor egységnek
fogjuk föl magunkat, amely egységből a testi-
ség nincs kirekesztve. Hogyan lehet megvilágíta-
ni számunkra a dualista felfogást, azt, hogy két
élesen eltérő territóriumról van szó?

Sivaráma Szvámi: Éppen az a lényeg, hogy a
lélek egy másik szubsztancia, mint az anyag. Az
anyag változik, a lélek nem változik. Azt tapasztal-
juk, hogy valami bennünk nem változik, ál-
landó, ugyanakkor látjuk, hogy a testünk folya-
matosan változik. Ez az egyik nagy különbség a
kettő között. A lélek örök, a test nem örök.

Mezei Balázs: Mégis azt látjuk, hogy a testünk
ellen elkövetett visszaélések – mint a kéjelgés,
a túlevés stb. – végeredményben lelki indítatá-
súak, pl. a hatalomvágy vagy a szexuális készte-
tések az okai. Ezek ugyan a testiségből származ-
nak, de valójában mentális eredetűek.

Sivaráma Szvámi: Igen, így van, de ezek oka az,
hogy rossz szokásaink vannak. A lelkünk rossz
szokásai valósulnak meg a gyakorlatban. A val-
lásnak éppen az a célja, hogy az emberek lelkét
megváltoztassa. A lélek nagyon kicsi, így könny-
en az anyag vagy a rossz szokások hatalma alá
kerülhet. Hogyan tudunk végleg megszabadulni
a rossz szokásoktól, pl. a másokon való uralko-
dás vágyától vagy a lopástól? Ezekre nem a bioló-
giai testünk ösztönöz minket, hanem belőlünk
magunkból jön. Miért? Mert arra a következtetésre
jutottunk, hogy ezek boldoggá tesznek
minket. Végeredményben mindenki azért cse-
lekszik, hogy boldog legyen. De mégsem leszünk
boldogok, mert téves elképzelésünk van arról,
hogy hol van a boldogság, és kik vagyunk mi.

Miközben a lélekről beszélünk, tudjuk,
hogy van a test is, de azt mondjuk: a léleknek

van teste, a léleknek van egy formája. Ez a test a burkolata az eredeti formának. Meg kell különböztetni ezt a két dolgot. Tudatosak vagyunk a testünkről, és eszközként használjuk. Ha elveszek egy kesztyűt, akkor a kesztyűt azt csinálja, amit a kezem csinál. Ahogy a lelkem mozdul, ugyanúgy mozdul a testem is. Amíg azonosítjuk magunkat a testtel, kényszerítve vagyunk rá, hogy helytelenül cselekedjünk. Ha egy illúzió hatása alatt állunk, annak szenvedés a következménye.

Mezei Balázs: A nyugati hagyományokban hosszú időn keresztül érvényesült az a fel fogás, hogy két szubsztancia van: a lélek és a test. Az ezzel szemben megfogalmazott nagyon erőteljes kritikák a 17-18. századtól erősödtek fel, s a 20. században kristályosodtak ki. Arra mutattak rá, hogy a léleknek ez egy testies felfogása, mert az, hogy a lelket egyáltalán „valami nek” vesszük, az a hétköznapi tapasztalat szerinti *valami* fogalmát vetíti rá a lélekre. Ezért egy mélyebb lélekfogalmat kerestek a nyugatiak, például a *személy* fogalma elég erőteljesen érvényesült a 19. századtól kezdődően. Az emberi személynek van egy végső azonossága, végső egysége. De ezt nem szabad valamilyen szubsztanciának tartani, csak egy nagyon sajátos személyi valóságnak, amelyet nem az érzéki világ oldaláról kell megérteni.

Ha egy olyan archaikus lélekfogalmat használunk, mint amelyet a védikus filozófia tanít, nem esünk-e abba a hibába, hogy nem veszünk tudomást olyan fontos felismerésekről, amelyekre az emberiség legjobbjai jutottak az elmúlt évszázadokban?

Sivaráma Szvámi: Abból a szempontból nagyon fontos az episztemológia, hogy segít be-

szélni olyasmiről, amiről közvetlen tapasztalatunk nincsen. Képesek vagyunk-e mi, mint feltételekhez kötött lelkek, megérteni önmagunkat empirikus módszerrel, logikával, vagy azzal, hogy vitázunk, meditálunk arról, hogy mi a lélek? Szükségszerűen az a válasz, hogy nem. Ha tudást akarunk szerezni valamiről, ami túl van a mindennapi tapasztalatokon, akkor azt csak egy tökéletes forrásból szerezhetjük meg. Ez az a pont, ahol az empirikus tudomány és általában a vallások nem jutnak egyetértésre. A vallások közös véleménye az, hogy tökéletes információ csak Istentől származhat. Mi, emberek nem vagyunk tökéletes helyzetben: hibázunk, az érzékeink nem adnak tökéletes információt, csalunk, azonosítjuk magunkat a testünkkel.

Mezei Balázs: Az, hogy mit, kit nevezünk Istennek, mit értünk ezen a szón, nagyon sokféle lehet. De közös tapasztalata az emberiségnek, hogy van egy végső, biztos forrás. Ez a tapasztalat nem független a Napról – mint az élet végső forrásáról – szerzett tapasztalatoktól. Azonban jelentős változások mentek végbe az emberiség gondolkodásában Isten kilétére vonatkozóan. Vagy vegyük például a *transzcendentális* kifejezést, amelyet Mahārāja is használt. Ezt a szót az angol nyelvből vettük át, az angol pedig a németből. Egészen pontosan Kant filozófiája vezette be e kifejezést – nagyon pontosan meghatározott értelemben – a diskurzusba. Az angolok innen fordították le saját használatra, majd terjedt el abban az értelemben, amit a *New Age* és más mozgalmak megszilárdítottak, pl. *transcendental meditation*. Tehát az Istent, a transzcendentálisra vonatkozó meggondolásainknak is van egy jelentős történeti átalakulása. Végül is kit kell értenünk Istenen?

Sivaráma Szvámi: Amikor Istenről beszélünk, olyan magyar szavakat használunk vele kapcsolatban, amelyek az angoltól, a németből, de eredetileg szanszkrit forrásokból erednek. Amikor Istenről beszélünk, a Legfelsőbb Személyről beszélünk, nem egy személytelen energiáról. Amikor a lélekről beszélünk, akkor egyben a személyiségünkről is beszélünk. Ám amíg az anyag és a test hatása alatt vagyunk, addig a személyiségünk be van fedve. Amikor azt a kifejezést használjuk valakire, hogy *felszabadult lény*, az azt jelenti, hogy ő nem áll az anyag és a test hatása alatt, hanem az eredeti lelki azonosságát élvez. Mindenkinek joga, hogy megismerje önmagát, mert ez a legfontosabb dolog, ez áll a legközelebb hozzánk.

De a filozófiai vagy teológiai vitából nem lesz lélektudomány, amellyel bátoríthatnánk az embereket, hogy ismerjék meg önmagukat. Ezzel visszatértünk az előadás eredeti problémájához, mely szerint a válságunkat az okozza, hogy nem bátorítjuk az embereket önmaguk megismerésére.

Mezei Balázs: Azok számára, akik a filozófiát nemcsak angolszász módon, elvont, teoretizált tudásként értelmezik, hanem tisztában vannak a történelmével is, azok jól tudják: a filozófia azzal kezdődött, hogy a görögök azt mondták: „Ismerd meg önmagad”. Itt tehát szoros kapcsolat fedezhető fel a filozófia vallási vetületei és a *Vedānta* között.

Az utolsó kérdésem az etikára vonatkozik. Ahogy Mahārāja édesanyja, ugyanúgy az

én édesanyám is átélte az üldöztetést, a holocaustot. A holocaust tapasztalata vajon nem indít-e bennünket arra, hogy – mivel a hagyományos felfogások nem tudták megakadályozni ezt a tragédiát – az etika területén új belátásokat igyekezzünk szerezni, próbáljuk megújítani az etikát? Hiszen sokaknak az a véleménye, hogy a II. világháború valamilyen módon a régi felfogásoknak köszönhetően vezetett a népiirtás tragédiájához.

Sivaráma Szvámi: Azt a válságot, ami a holocausthoz vezetett, az a felfogás okozta, amely szerint az emberek zsidóként, árjaként, keresztényként vagy muzulmánként azonosítják magukat és egymást. Ezek testi különbségek. A válsások között nincs különbség esszenciálisan. Csak akkor találunk különbséget, ha a testtel azonosítjuk magunkat, mert akkor különböző népeket látunk. Ha észrevesszük az egységet, akkor mindenki lélek, attól függetlenül, hogy milyen vallású; mert minden léleknek joga van a valláshoz. Lehet, hogy valakinek a teste más-képp néz ki, más nyelven beszél, de mint egyének, mint lelkek egyenlőek vagyunk, és egyenlő jogunk van a világban.

Felhasznált irodalom

Bhaktivedanta, Swami Prabhupāda A. C. 1969: *Śrī Īsopaniṣad*. Stockholm, Bhaktivedanta Book Trust.

Babarczy Eszter kultúratörténész, publicista, az ELTE BTK magyar-művészettörténet, majd filozófia szakán szerzett diplomát. 1997-től a New York University történelem szakán folytatózott posztgraduális tanulmányokat. A Nappali Ház, majd a Beszélő szerkesztője volt. Rendszeresen jelennek meg esszéi, kritikái, publicisztikái. A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem oktatója.

Buda Béla pszichiáter, pszichoterapeuta, addiktológus orvos. 1998-ban szerzett PhD fokozatot, majd habilitált. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézet főigazgatója, majd az Országos Addiktológiai Intézet igazgatója. Tudományos kutatói tevékenységét számos jelentős publikáció bizonyítja. Emellett jónéhány szakmai folyóirat főszerkesztője, valamint hazai és nemzetközi szakmai társaságok tagja és volt tisztségviselője.

Gaura-sákti dāsa (Sölétormos Jenő) vaiṣṇava teológus, a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségének a lelki irodalmat terjesztő missziójának, majd Krisna-völgy lelki faluközösségének az elnöke. Az elmúlt egy évtizedben végzett munkájának köszönhetően Krisna-völgy nemcsak a Krisna-hívők zárandokhelyévé, hanem évente harmincezer látogatót vonzó vallási-kulturális és turisztikai célponttá vált. A védikus írások társadalmi-gazdasági-környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos tanításait kutatja azzal a céllal, hogy miként lehet azokat a modern, ökológikus szemlélettel ötvözve megvalósítani Krisna-völgyben.

Īśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István) az ELTE BTK kulturális antropológia szakán végzett, jelenleg PhD tanulmányokat folytat. Kutatási területei: a hinduizmus irányzatai, az összehasonlító vallástörténet, valamint a modern tudomány kulturális hatásai. A Védikus Tudományok Kutatóintézetének vezetője, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola oktatója. Több könyve jelent meg a tudomány és a vallás határterületeit érintő kérdésekben.

Vida Gábor biológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Szakterülete a genetika és az evolúció. Az MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézetének volt vezetője, valamint az MTA-ELTE Evolúció-genetikai és Molekuláris Genetikai Kutatócsoportjának kutatóprofesszora, az ELTE egyetemi tanára. Széchenyi-díjas, valamint a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjének birtokosa. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács tagja.

V. Létkérdés Konferencia VÁLSÁGAINK

Mi a teendő válság idején?

Babarczy Eszter

Buda Béla pszichiáter

Gaura-śakti dāsa (Sölétormos Jenő)

Īśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István)

Vida Gábor

Īśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Ebben a beszélgetésben a helyzetfelméréstől, a válság tényeitől haladunk majd a globális szintű, illetve az egyéni megoldások irányába.

Vida Gábor professzor urat arról kérdezném, hogy melyek a válság legfontosabb jellemzői és következményei, illetve hogy a válságok között milyen összefüggés van, melyik oka a másiknak, és honnan indul az egész, milyen érdek- vagy társadalmi csoport okozza ezt a válságot – ha meg lehet illet nevezni.

Vida Gábor: Nagyon nehéz kérdés, és veszélyes is. Szerintem a felelősséget mindenki magában keresse először, azután lehet egyebekről is beszélni. A fő problémának azt látom, amit mindig hangoztatok: elfelejtettük, hogy a gazdaság nem cél, hanem eszköz, így aztán az emberre nem fordítunk kellő figyelmet. Hogy ez mit fog a válság során eredményezni, azt nehéz megjósolni. A környezeti válságok általában globálisak, de nem egyenletes eloszlásúak; gondoljunk csak a felmelegedésre, vagy az extrém időjárási esemé-

nyekre. A Stiglitz-jelentés ezeket a jelenségeket elemezve kimutatta, hogy egy intenzívebb felmelegedés esetén a gazdaságnak milyen károsodása várható. Én azt a nézetet vallom, hogy az energiaválság elsősorban a gazdaságot fogja károsítani. Egyetértek Hetesi Zsolt kollégámmal, aki az energiaválság fontosságát hangoztatja. A fosszilis energiaforrások közül az olaj helyzete a legkritikusabb és a legsérülékenyebb. Nemcsak azért, mert kimerülőben vannak a készletek, hanem mert hozzászoktunk ahhoz, hogy egyre több van belőle, és nem tudjuk majd elfogadni, hogy egyre kevesebb lesz. Bár újabb és újabb mélytengeri olajlelőhelyeket fedeznek fel például Braziliában vagy Kanadában – tehát az olaj nem fog kimerülni a Földön –, de nem lesz elérhető. Ez a két dolog nem azonos. Az úgynevezett „EROI érték” azt fejezi ki, hogy mennyibe kerül a kitermelés, és mennyit kapunk a kitermelt olajért – de nem dollárban, hanem energiában kifejezve. Amikor az olajkitermelés megkezdődött, akkor az egy hordóban lévő energiával száz hordónyt tudtunk kinyerni. Most ott tartunk, hogy az egy hordó energiával kb. tíz hordónyt tudunk csak kinyerni, és ez az arány rohamosan csökken. Tehát lassacskán le kell szoknunk az autópályákon való száguldozásról és még nagyon sok mindenről, ez egyértelmű.

Īśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Buda Béla pszichiáterhez fordulok. A korábban elhangzott előadásokból kiderült, hogy pszichés összetevője is van ennek a válságnak: egyféle mohóság. Tehát biztos, hogy a válságot kiváltó okok között pszichológiai jellegűek is szerepelnek; ugyanakkor kérdés az is, hogyan hatnak ránk mentálisan a világban végbemenő változások.

Buda Béla: A válság a pszichológiában sok fontos jelentéssel bír. Egész ellátási modelleket építenek arra a gondolatra, hogy amikor válság van, akkor mutatkoznak meg az igazi igények. Ugyanakkor nagyon túlterhelt ez a metafora. A válság azt jelenti eredetileg, hogy eldől egy élőlény sorsa: meghal vagy életben marad. A Földet, az embert, a létet rengeteg veszély fenyegeti, és nagyon jó, hogy erre az utóbbi néhány évtizedben felhívják a figyelmet, ha nem is fogadja be ezt eléggé a hivatalos társadalom. Én mindig lelkesen fogadom az ilyen törekvéseket, mert a veszély tudata – ésszerű gondolkodás esetén – cselekvést vált ki.

Itt térnék rá a válság társadalomlélektanára. Észre kell vennünk és meg kell értenünk a válságot. Biológusok vagy a Földdel foglalkozó tudósok olyan veszélyeket emlegetnek, amelyekről az átlagember nem is hall. Lehet, hogy ezek sokkal nagyobb súllyal esnek majd latba, mint a most zajló és mindannyiunkat foglalkoztató gazdasági krízis. A válság azt jelenti, hogy a társadalom mérvadó köztudatában felvillan a piros lámpa: vigyázat, itt meg kell állni. Ez azonban nagyon nehezen tudatosul, sőt néha megelőzi a válságot. A klasszikus bankválság modellje úgy fest, hogy először az emberek lelkében megjelenik az aggodalom, melynek hatására tömegesen veszik ki a pénzüket a bankokból. Ezzel felborul egy olyan rendszer, amely a bizalomra épül, amelyben van idő ezzel a tőkével dolgozni.

Én a pszichológiai válsággal különösen az öngyilkosság megelőzésének szempontjából foglalkozom. Ugyanis amikor szubjektíve a válság megoldhatatlan, akkor következik be ez a brutális megoldás. Reméljük, ennek társadalmi méretben nem lesz analógiája; a társadalom nem tesz ilyet, ő lassan öli meg magát. New

Orleansban láttam egy pólót, az volt ráírva: *Az alkohol lassan öl, de mi nem sietünk*. Az emberiség nem siet, de kitartóan pusztítja magát. Ezt a szubjektív tudatot, illetve a válság fogalmát kellene alaposabban megvizsgálni. Ahhoz pedig, hogy tudományosan vizsgálható legyen, fel kellene bontani, osztályozni kellene, hierarchiákat, folyamatmodelleket kéne alkotni. Ám az én belső hangom azt sugallja, hogy amit most válságnak nevezünk, az nem is igazán válság, hanem egy illúzió szertefoszlása. Nem maradhat fenn tovább ez a jóléti társadalom, és szinte megkonstruálta a világ ezt a válságot, hogy végre el lehessen bocsátani azokat, akiket a szervezetek nem tudnak használni, s hogy a társadalom megértse, ez az általános, mindenkire kiterjedő jólét el fog veszni. Az egész eddigi értékrendszerünk megkérdőjeleződik, de semmi jelét nem látom annak, hogy az emberek felfognák és elkezdenék feldolgozni ezt. Az általános reménykedést látom, mondván: már 2010-re kilábalunk, megindul a gazdaság. Ez óriási tévedés! Annyi és akkora baj van a környezetben és a gazdaságban, hogy sürgősen cselekedni kellene, de ezt nem tesszük. Csak várjuk továbbra is a jólétet.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Köszönjük a kijózanító szavakat. Babarczy Esztert kérdezem, ő hogy látja, hogyan reagál a magyar társadalom a válságra? Miben változtunk, változtunk-e egyáltalán?

Babarczy Eszter: Buda professzor elorozta előlem az „illúzió” szót, szerintem is ez a legtalálóbb kifejezés a jelen helyzetre. Először történészként szólnék, és szörnyű dolgot fogok mondani. Azt látjuk a történelemben, hogy az emberek társas csoportként akkor reagálnak, amikor

már késő. Például az I. világháború előestéjén a világ vezető elitje úgy gondolta, hogy ez egy kéthetes háború lesz, kicsit újraosztanak területeket, és már vége is. Őrjöngő nacionalista tömegek és boldog feleségek búcsúztatták a hadba induló katonákat, Thomas Mann *Várázshegyének* a végén is olvashatunk egy ilyen elindulást. Az I. világháborúnál nagyobb katasztrófa még nem történt az európai civilizáció történelmében; merem állítani, hogy a II. világháború sem volt ekkora katasztrófa. Példátlan, felfoghatatlan, teljes összeomlás történt. Ebből a felfoghatatlan összeomlásból nagyon hosszú és véres krízisjelenségeken keresztül kezdett felépülni az, amit ma demokráciaként ismerünk, amelyben a jogegyenlőség, az egyenlő szavazat elve, a jogállam, a társadalmi gondoskodás intézményei megvalósultak. Hasonló, bár valamivel kevésbé traumatikus volt a II. világháború, amely inkább az emberi jogok, az emberi méltóság védelmének terén alakította ki egy új konszenzus alapját.

Szerintem jelenleg többféle válságról beszélhetünk, és ezek közül én egyáltalán nem tudok hozzászólni az energiaválsághoz vagy a globális felmelegedéshez. Sokkal inkább értem, hogy mi történik a gazdaságban, és azt, ahogyan erre a társadalom reagál. Véleményem szerint is az „illúzió” szó jellemzi legjobban e helyzetet. Egy személyes hasonlattal élve: én úgynevezett bipoláris beteg vagyok, ami azt jelenti, hogy hullámlázik a kedélyállapotom. Ez úgy fest, hogy amikor az ember fönt van, akkor azt képzelem, hogy tud repülni, amikor lent, úgy érzi, hogy nincs kiút, és meg kell halnia azonnal. A hirtelen zuhanás váltja ki ezt a tehetetlenség-érzetet, amely ma a magyar társadalmat is erősen jellemzi: az az érzés, hogy zuhanunk, és nem tudunk mit tenni. A barátaink sorra vesznek el az állásukat,

remény sincs arra, hogy fizetésemelést kapjunk, vagy megfelelő orvosi ellátáshoz jussunk, ha nem tudjuk megfizetni, vagy kiirtsuk a korrupciót, vagy az igazságszolgáltatás normálisan működjön. Az emberek ezt a rettenetes frusztrációt – mivel nem találnak megfelelő tárgyat a közvetlen környezetükben – úgy élik ki, hogy az agressziójukat kontrollálatlanul kiárasztják a környezetükre. Például ma reggel a buszvezető minden egyes futó, a buszt elérni akaró ember orra előtt becsapta az ajtót. A reménybeli utasok vagy köptek egyet, vagy „bemutattak” a sofőrnek, vagy mindkettő. Amikor lehetnének kedvesek, szolidárisak is, inkább az agressziót választjuk. Azt gondolom, hogy ennél nagyobb baj nem történhet. Ebből a gödörből már csak felfelé vezet út, vagy marad az öngyilkosság.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Most Gaura-śakti *prabbubhoz* fordulok, Krisna-völgy elnökéhez. Az előadásodból úgy tűnt a számunkra, hogy Krisna-völgy egy oázis. Mindenütt válság van, de létezik egy közösség Magyarországon, amelyik gond nélkül fenntartja önmagát. Így van-e, vagy érezte Krisna-völgyben is a válság a hatását? Hogy látod, miként hatott ránk, magyarokra: csökkentette vagy esetleg növelte a spirituális érdeklődést ez a válság?

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Válság idején hirtelen megérezzük, hogy léteznek dolgok, amelyeket nem tudunk befolyásolni. Veszteségek érnek minket, és ezek hatására nagyon különbözőképpen élhetjük meg azt, hogy egyáltalán van-e válság. Eszter például úgy érzékeli, hogy van válság, sőt ennél mélyebb már nem is lehet. Ha Hetesi Zsolt itt lenne, akkor ő gyorsan lefestené számunkra, hogy bizony ennél még sokkal mélyebbre is zuhanhatunk. Az én véle-

ményem is az, hogy lehet még sokkal rosszabb is a helyzet a jelenleginél, mind Magyarországon, mind a világban.

Ha ragaszkodunk valamihez, és úgy érezzük, hogy el fogjuk veszíteni azt, ez egyfajta válsághelyzet. Amikor úgy érezzük, hogy befolyásolni sem tudjuk azt, hogy elveszítjük-e vagy nem, akkor komoly válságról van szó. A tehetetlenség megtapasztalása az igazi válság. Hogy mit tekintünk veszteségnek, az az egyéni igényeinktől és értékrendüinktől függ. Például amikor én egyetemre jártam, egy idő után realizáltam, hogy itt olyan értékrendet akarnak nekem átadni, amelyet én nem tudok a magamévá tenni. A gépészmérnöki karra – ahova jártam – akkori-ban felvettek négyszáz diákot, és félévente kb. a harminc százalékát kirúgták. Ez egy jól működő rendszer volt. Ám számomra azt jelentette, hogy az én bennmaradásom ára egy másik hallgató kényszerű távozása. Rájöttem, hogy ebben én nem hiszek. Én az együttműködésben hiszek, így hát válságba kerültem. Elkezdtem kutatni, hogyan tudom az életemet kivezetni ebből a válságból, hogyan érhetem el azt, hogy ne kényszerüljek számomra idegen értékrendeket elfogadni. Ha megpróbáljuk megváltoztatni az életünket, és a saját kezünkbe venni az irányítását, ez valódi kiútkeresés a válságból.

A válságok különböző szintűek lehetnek az életünkben. Ebből a szempontból az a kijelentés, hogy Magyarországon ma válság van, csak egy elméleti megközelítés. Az egyének szintjén másként fest a válság, mint amiről ez a konferencia szól. A magyar társadalom tagjait egyáltalán nem foglalkoztatja például az ökológiai válság. Úgy gondolják, attól, hogy néhány állatfaj létszáma rohamosan csökken, vagy hogy félóránként kihal egy faj, az élet még ugyanúgy folyik tovább. Nem tapasztalják a saját bőrükön

ezt a válságot. Hogy egyszer elapadnak az olajkészletek, ezt sem tapasztaljuk Magyarországon, mert bármikor tudunk üzemanyagot vásárolni a benzinkútnál, legfeljebb az ára változik elég rapszodikusán. Tavaly tavasszal élelmi-szervválság volt, ezt sem érezték meg a magyar társadalom tagjai, nem is érdekelte őket, mert a Tescóban ugyanúgy megkaptak mindent. Személyes véleményem szerint éppen az az igazi válság, hogy nem vagyunk tisztában azzal, hogy válság van. Ez válságos helyzet. Mert ha nem ismerjük fel, hogy válság van, akkor nem találjuk meg a kiutat sem. Krisna-völgy nem más, mint a megoldás keresésének egy módja a komplex társadalmi, gazdasági, környezeti válságra.

Íšvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Tehát válság van, csak az a kérdés, hogy mennyire veszünk erről tudomást. Ugyanakkor ennek a kerekasztal-beszélgetésnek a célja a megoldáskeresés.

A védikus írásokban szerepel egy hasonlat, amely szerint egy igazán bölcs ember olyan, mint a hattyú, amelyik a vízbe cseppent egy csepp tejet is képes kiszűrni a csőrével. Egy kicsit paradox kérdés következik tehát: van-e valami jó is a válságban? Tanulhatunk-e belőle valamit? Először Vida Gábor akadémikust kérdezem, hogy a válság hatására környezettudatosabbak lettek-e a kormányok, a világ, az emberek?

Vida Gábor: Láthatjuk ennek némi jelét, csak az a kérdés, hogy ez elegendő-e. Problémásnak tartom a „fenntartható fejlődés” fogalmát is, mivel mindenki úgy értelmezi, ahogy neki jólesik. A nagytőkés, a gyáripáros ugyanúgy beszél fenntartható fejlődésről, mint a gyári munkás, az éhező afrikai ugyanúgy, mint a jólétben leledző kanadai. Tehát ez a fogalom teljesen értelmezhetetlen, amire egyre többen döbben-

nek rá, és tényleges akciókat keresnek. Saját tapasztalatból a következőt tudom mondani: egy évvel ezelőtt a parlament létrehozta a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsot. Ez önmagában még nem hangzik valami biztatóan, mert mindenkinek megvan a véleménye a parlamenti tevékenységekről, bizottságokról. A Tanács összeállítása sem történt bölcs módon, hiszen a fő szempont az volt, hogy mindegyik parlamenti párt képviselve legyen benne, valamint a munkáltatók és a munkavállalók is. A harminckét tag közül mindössze három került ki a Tudományos Akadémia tagjai közül, az egyik én vagyok. Azonban el kell mondanom, hogy a kezdet igen biztató, komoly eredmények vannak születőben. Elkészült egy fenntarthatósági jelentés, amely felméri a világ és Magyarország helyzetét, majd a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján különféle forgatókönyveket állít fel a jövőt illetően, és válaszol az is, hogy a lehetséges jövőbeni megoldások mit jelentenek Magyarországra nézve. A baj az, hogy ez a jelentés nagyon sok bírálaton esik át, és mindenki igyekszik a régi elképzeléseket visszalopni bele, idegenkednek a változásoktól.

Véleményem szerint annál nagyobb a válság, minél jobban ragaszkodunk a fenntarthatósághoz. Sajnos ez nemcsak a társadalomra, hanem az egyénekre is jellemző. Például a reklámokban csodaszép hölgyek, fiatal férfiak ösztönöznek minket fogyasztásra, holott az élet nem csak ebből áll, hiszen az ember öregszik. Régen az öregeket megbecsülték, a ráncos arcot nem próbálták kisimítani, az ősz hajjat, a kopaszodó fejet a bölcsesség jegyének fogták fel. Ha görcsösen ragaszkodunk ahhoz, hogy fiatalok maradjunk, miközben az élet halad előre, az egy elképzelt világban való létezést jelent. És ez világméretű jelenség.

A fejlődés fogalmát én az egyedfejlődéssel szoktam szemléltetni: a születéssel kezdődik, azután az egyed növekszik, gyarapodik, és közben minőségi változáson is átesik. Az ember a korral okosodik, bölcsőbb lesz. Aztán következik a szenilitás és a halál. Semmi értelme ellenkezni ezzel, bele kell törődni. Sőt, a dolgok átértékelésével pozitívumként is meg lehet élni, különösen akkor, ha valamiféle folytatásban reménykedik az ember. Az öregség nem katasztrófa, nem mondom azt, hogy borzasztó válságban vagyok, mert elmúltam 74 éves. Valahogy így kéne felfogni az emberiség dolgát is. Felszaladtunk egy magas hegyre – az olajválság előtt – az energiafogyasztásban. Lesz még hullámvás, de azzal is csak lefelé haladunk. Ha az olajárakat tekintjük, azok éppen fölfelé tartanak, és ez számunkra negatívum. A hordónkénti olajár a múlt évben felment 147 dollárra, aztán leesett 30 dollárra, most pedig 80 dollárnál tartunk, tehát visszaesőben van. Hol vannak már a régi, szép idők, amikor még 10-20 dollár körül volt az olaj ára?! Ha megváltoztatjuk az értékrendünket – az egyénenként változó, hogy ki hol találja meg az új értékeket –, akkor nincs katasztrófa, nincs válság. Én például a természeti szépségekben, az embertársaimban találtam meg az új értékeimet. Természetesen mindig vannak nehezebb időszakok, ezzel számolni kell, de ez csak annak válság, aki úgy éli meg.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Buda Béla professzor úr egy könyvhöz írott előszavában azt taglalja, hogy a válság lehet esély és esélytelenség is. Mire lehet esély a válság?

Buda Béla: Örök reménység, hogy minden rosszban van valami jó, amiben azonban én nem igazán hiszek. Ugyanúgy, ahogy szerin-

tem a munka nem nemesít és a nyomorúság nem edzi az embert. Csak akkor van esély bármilyen rossz helyzetből kilábalni, ha azt komolyan vesszük. Amíg ez nem történik meg, addig nincs változás. Az igazi krízisben spontán változásra nem lehet számítani. Ha ez mégis bekövetkezik, akkor a krízis nem volt valódi, objektív értelemben. Persze az ember önmagát is krízisbe tudja sodorni. A pszichológiában számon tartunk egy jellegzetesen szubjektív krízisformát, a nárcisztikus krízist, amikor megrendül az ember addigi feltevéseinek rendszere önmagáról, és alapvetően meg kell változtatnia az önképét. Ennek megfelelően változtatnia kellene a viselkedésén is. Lehet, hogy kívülről nézve ilyenkor csak minimális változást látunk, de olyan ingerek indulnak el, amelyek az illető belső rendszerében visszahangozva tudati vészjelzéseket adnak le. Amennyiben jó időpontban, kellő erővel következik be a helyzet felismerése, az összefüggések valós viszonyai tisztázódnak. Ez nagyon fontos, mert sokszor egyértelmű, hogy baj van, csak nem tudjuk pontosan, hogy mi féle, és hogy mit kellene tenni. Tehát a helyzet-felismerés a krízis megoldásának az első lépése. A megoldás mindig fejlődést, gyarapodást jelent, magasabb szintű rendszerállapotot, védettséget az azonos jellegű vagy hasonló struktúrájú, új bajokkal szemben. Távlatibbá, erőteljesebbé válik a viszony a külvilág és az egyed vagy az egyedi rendszer között.

Mind lélektanilag, mind társadalmi szinten igaz az, hogy egyedül az ember nehezebben oldja meg a krízist: rászorul a másikra, támogatásra van szüksége. Társadalmilag is szükség lenne valamiféle támaszra, könnyítésre. Ezt sokan érzik, de nagyon nehéz mit adni, hiszen a mostani válságok lényege és oka az individualizált, szekularizált, materialista fogyasztói világ érték-

rendszere, amely csak ezen értékek növekedésében és az azokban való participáció fokozódásában látja a dolgok értelmét. Sajnos, ez a kultúrára mint hagyományozott társadalmi intézményhálózatra is igaz. A kultúra is fogyasztási terméké vált, nem arra szolgál elsősorban, amire az emberiség kitalálta.

Azt is tudjuk, hogy az egyéni életnek a társadalmi, pszichoszociális fejlődési modelljéből következő természetes kríziseire az ember már régen kitalált megoldási módokat, belső szellemi átalakulásokat, amelyekben értékváltást hajt végre. Csakhogy ez a mostani tömegkultúrában szerintem elérhetetlen. Egy harminc évvel ezelőtti vicc jut erről eszembe: a világ kormányai biztos forrásból megtudják, hogy hamarosan özönvíz következik be. Egy nagyon életképes nép vezetője csak annyit mond erre: „Honfitársaim, tíz nap múlva özönvíz lesz, addig meg kell tanulnunk kopoltyúval lélegezni.”

Ez modellnek nagyon jó, csak vajon sikerül-e megvalósítani?

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Pozitívumnak tartom a Buda professzor úr által elmondottakban, hogy a válság összehozhatja az embereket, erősíti az egymásrautaltságot, valamint hogy figyelmeztet az értékrendünk hibáira. Ez a jó a rosszban.

Esztert kérdezem, hogyan látja: tanul-e most valamit a magyar társadalom a válságból? Megváltoznak-e a viselkedési minták, a reakciók, hasznosítjuk-e valahogy ezt a krízist?

Babarczy Eszter: Egyelőre semmit sem tanulunk, és nagyon rosszul reagálunk mindenfajta válságra. Általában azt szokták mondani, hogy a magyar társadalom elsősorban érzékeny. Hiába mondjuk az embereknek, hogy energiavál-

ság van és tönkretesszük a környezetet, ők csak akkor fogják lekapcsolni a villanyt, ha az áram ára a triplájára emelkedik. Ilyesfajta kényszerek hatnak ma Magyarországon. Ugyanez a helyzet a bioélelmiszerekkel, a fűtési rendszerekkel – a bioélelmiszer jóval drágább, a környezetbarát fűtési rendszer létesítése nagy beruházást igényel. Nagyjából ez irányítja a mai életünket.

A válság mint lehetőség egy amerikai szlogen, és nekem nincs olyan rossz véleményem róla. Vannak olyan belső integritással rendelkező emberek, akiknek nincs szükségük válságokra ahhoz, hogy fejlődjenek. Nagyon kevés ilyen ember van; az általunk régimódinak tartott úriemberek, úriasszonyok ilyenek, vagy a nagyon vallásos emberek. Az ő útjaik folyamatos, méltósággal bejárható utak.

A modern fogyasztói társadalomban az emberek identitása nem szilárd, gyakran cserélgetik azt, egyik nap a szőke sztárra akarnak hasonlítani, másnap a feketére; azonban ebben a társadalomban a válságnak lehet nagyon jótékony hatása is. Például: van egy barátnőm, aki kicsit félénk, nem mer előrelépni az életben, nem igazán tudatos, és arra vár, hogy végre kirúgják az állásából, mert akkor csinálhatna végre valami értelmeset. A válság egy kényszer, és bizonyos emberek életében ez a kényszer nagyon pozitív eredményt hozhat.

A válság pozitív hatására történelmi példaként azokat az intézményeket említhetjük, amelyeket szeretünk, nagyra tartunk, az európai kultúra lényegének gondoljuk őket – ezek mind egy-egy válságra való elkésett válaszul születtek meg.

Végül hadd említsek két egyéni történetet. Az 1929-től 1933-ig tartó válság idején Amerikában egy üzletember elvesztette a boltját, és gyakorlatilag mindenét. Hirtelen sok ráérő ideje lett, és eszébe jutott, hogy öt éves korában ő tanult hege-

dülni. Elővette a hegedűjét, hegedült, hegedült, és rájött, hogy szeret hegedülni. Aztán elkezdett zenét is szeretni, és soha többé nem tért vissza a régi foglalkozásához, noha 1933-ra lecsengett az a gazdasági világválság, ami egyébként nem tízszázalékos munkanélküliséget hozott, mint most Európában, hanem 25-30 százalékosat.

A másik történet: egy nagyon idős ember, aki átélte a 1929-33-as válságot, azt mesélte nekem, hogy minden nap sorban álltak a még működő kiadvóvállalatoknál, és összegyűjtötték az előző napi papírhulladékot, mert azt használták WC-papír gyanánt. Így kommentálta az esetet: "Nem mondom, hogy ez jó volt, de mi csoda sztori lesz, ha majd elmesélem az unokáimnak!"

Íśvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Gaura Śakti, te hogy látod, tanult-e valamit a válságból a társadalom, illetve mire használhatjuk ezt a helyzetet? Említetted, hogy kevesen ismerik fel, hogy egyáltalán válság van. De ha többen lesznek, akkor hogyan fordíthatjuk mindezt a javunkra?

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Amikor a kilencvenes évek elején elkezdünk foglalkozni a Krisna-tudattal, hatalmas változást vállaltunk magunkra. Olyan volt, mint a Buda professzor úr által elmesélt viccben: mintha azt mondták volna, hogy tanuljunk meg kopolyúval lélegezni. A társadalom is úgy reagált ránk, mintha valamiféle csodalények lennénk, amikor kint álltunk az utcán és könyveket árultunk. Ha valamilyen jelentős változást akar elérni az ember egy értékválság idején, akkor nagy változásokra, óriási vállalkozásokra képes.

Mit lehet tanulni a válságból? Ha nagyon erősen kényszerítő körülmények közé kerü-

lünk, akkor mindenképpen reagálnunk kell rá valahogyan. Nem biztos azonban, hogy az elmozdulás elég proaktív lesz, vagy tudatosan választott irányba fog történni.

A válságnak különböző szintjei vannak. A korai szakaszában lehetőséget kapunk arra, hogy megfelelő választ keressünk és adjunk rá. A Vida professzor úr által említett arány a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács összetételét illetően tulajdonképpen pozitív dolog; legalább az a három tudós emlékezteti az egybegyűlteket, hogy nemcsak a politika létezik Magyarországon, hanem vannak közös problémáink is, amelyek mindannyiunké.

A megoldás keresése közben felmerül a kérdés, hogy mennyire gondoljuk sürgősnek a válaszadást az adott kihívásra. Ha nem érezzük sürgősnek, az azt jelenti, hogy nem tartjuk nagyknak a válságot. Lehet, hogy valakit nehéz felébreszteni, amikor alszik; de azt mondják, hogy legnehezebb felébreszteni azt az embert, aki igazából ébren van. Ám ha egy égő fáklát dobunk a háza tetejére, és az egész ház lángba borul, akkor az az ember is könnyen felébred, aki nem akart felébredni. Tehát a válság erős nyomást gyakorol ránk, hogy választ adjunk. Hogy jó vagy rossz választ fogunk-e adni, azt nem tudom. Nem tudom, hogy a magyar társadalom hosszú távon hogy fog ebből a helyzetből kikerülni, mert sajnos leszokott arról, hogy válaszokat keressen. A magyar emberek tétlenül várják, hogy majd valaki megadja a választ. A hazai közélet és a politikai pártok sem keresnek válaszokat a válság által felvetett kérdésekre, azt gondolva, hogy Amerika, vagy Oroszország, vagy Kína, vagy India, vagy valaki más majd megválaszolja azokat. Nekünk nincs semmi dolgunk, legfeljebb a végén aláírjuk, amit a „nagyok” elhatároztak.

Szerencsére a világon kezd elterjedni az a felfogás, hogy a válságokat egyéni szinten kell kezelni. Ám ha a társadalom vezetői – főleg az értelmiségre gondolok – nem tudják úgy megfogalmazni és átadni az üzenetet a társadalomnak, hogy minden ember megértse, akkor a válság el fog mélyülni, mert az emberek nem a tudás alapján fognak reagálni, hanem *ad hoc* módon, felkorbácsolt érzelmektől vezérelve.

A jó megoldás az, ha együtt, közös munkával fel tudjuk kelteni az emberek érdeklődését az iránt, hogy akarjanak változtatni. Krisna-völgy ezért nagyon fontos. Somogyvámoson egy 250 hektáros területen egy modellkísérlet zajlik önkéntesek részvételével, amely arra keresi a választ, hogy a különböző válsághelyzetekre, a környezeti, az energetikai, a pénzügyi válságra lehet-e egy merőben másfajta utat követve reagálni. Pozitív, proaktív módon és időben. Életképes lehet-e egy olyan együttélési forma, amelyben egy faluméretű közösség a kezébe veszi az élete irányítását. A mi csapatunk tagjai úgy érzik, hogy ez fontos és sürgős, most kell csinálni. Tizenhat évvel ezelőtt kezdtük el, amikor a környezetvédelem még nem volt ilyen jelentős probléma, bár a fogalom már ismert volt Magyarországon is. Mi már akkor érzékeltünk valamiféle válságot, de a társadalomban nagyon lassan zajlik annak a felismerése, hogy reagálni kellene. Krisna-völgynek azért van nagyon nagy jelentősége, mert arra mutat példát, hogy ha akarunk változtatni és együttműködünk, akkor kisközösségi szinten már tudunk változtatni, befolyásolni tudjuk az életünk menetét.

A jelenlegi válság leginkább pénzügyi jellegű. Mennyire érintette Krisna-völgyet ez a pénzügyi válság? Mivel ez tulajdonképpen hitelválság volt, Krisna-völgy gazdaságát, közösségét, értékrend-szerét nem érintette, hiszen mi nem vettünk fel

semmiféle hitelt. Nem hiszünk a hitelben, a társadalom nem működhet hitelből. Krisna-völgyben, a mi társadalmunkban nem fogadtuk el azt, amit húsz év alatt sikerült Magyarországon az emberekkel elhitetni: hogy munka és pénz nélkül is lehet vásárolni, hogy mások pénzéből is boldogok lehetnek. Az okozta a válságot, hogy hittek ebben, és erre építették az életüket. Mi nem hittük, nem követtük ezt az utat, ezért a válság bennünket nem érintett. Mivel a mi életdimenzióink, értékrendünk más, mint általában egy magyar falué, ezért a válságnak is más a következménye nálunk. Persze egy özönvíz nyilván bennünket is érintene, s hogy akkor tudunk-e majd kopolytúval lélegezni, vagy sikerül-e egy bárkát felépíteni, az már egy másik kérdés.

A mostani válság kulcskérdése az, hogy időben reagálunk-e rá, és hogy hányan reagálunk. Hányan változtatjuk meg az életünket ma, hányan fogjuk holnap, és hányan változtattunk már tegnap. Azt hiszem, ez a globális válság üzenete, hogy nézzünk tükörbe, és tegyük fel magunknak a kérdést: tettem-e valamit azért, hogy másképp éljek, hogy pozitív módon reagáljak a válságra, vagy nem? És mit fogok tenni holnap?

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Pozitív üzenet valóban, hogy közösségi szinten lehet valamit tenni, és mindez Gaura-śaktitól nem elméleti válasz volt, hanem egy, a gyakorlatban is megvalósult modelltől beszélt. Igenis vannak – nem is kevesen –, akik komolyan veszik, hogy válság van, és szeretnének egyénileg, közösségi szinten és globálisan is tenni ellene.

Arra kérem az előadókat, hogy most kezdjenek el megoldásokat javasolni. A kérdés az, hogy egyrészt vezetői szinten milyen intézkedéseket, javaslatokat, irányelveket lehetne megfogalmazni, másrészt mit tehetnek az egyének.

Csak gondolat kísérletként, ha feltennék nekünk a kérdést, hogy mit kell tennie az államok vezetőinek, minisztereinek, minisztériumainak, parlamenti bizottságainak, hogy a helyzet megváltozzon, akkor milyen típusú cselekvési programot ajánlanánk nekik?

Vida Gábor: Erre nagyon nehéz válaszolni, de egy-két ötletem azért van. Például ne pumpáljanak annyi pénzt a tönkrement bankokba. Sokan nem is tudják, hogy milyen hatalmas összegekről van szó, annyi pénzről, amennyit a hétköznapi ember el sem tud képzelni. Amivel most megsegítették a bankokat, az akkora összeg, mint az Egyesült Államok összes hadi kiadása. Az pedig elég sok! Ehhez persze az is hozzátartozik, hogy fantompénzek – nem reális értékűek – forognak a bankokban. Én azt tanácsolnám, hogy hagyják tönkremenni ezeket a bankokat. A következő lépés pedig az lenne, hogy a pénz kamatmentes legyen, nem olyan pénz, amellyel gazdagodni lehet. Manapság tisztességes munkával nem lehet meggazdagodni, viszont pénzügyi manipulációkkal, telekvásárlással, ingatlaneladással, különféle befektetésekkel rövid időn belül vagyontak lehet szerezni.

Kamatmentes rendszerek léteztek már az I. világháború utáni években Bajorországban és Ausztriában. De aztán az állam nem tűrte a létezésüket, és tönkrementek, bár egyébként maguktól nem mentek volna tönkre. Ebben a rendszerben azon kívül, hogy nem volt kamat, folyamatosan romlott a pénz. Száz forint egy év múlva – mert rá volt bélyegezve a dátum – már csak 99 forintot ért, két év múlva 98-at, és így tovább. De ennyit is csak akkor ért, ha rendszeresen felülbélyegezték. Kimutatták, hogy ily módon pezsgett a gazdasági élet, mert minden-

kinek érdekében állt a pénzt azonnal befektetni, és nem a fiókban tartani. Ráadásul nem volt olyan kiváltságos réteg, amelyiknek ez nagy hasznot hozott volna.

Egyik kollégám megpróbálta belopni ezeket a gondolatokat a kamatmentes pénzről a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentésébe; persze nagy botrány lett belőle, ahogy az várható volt.

Buda Béla: Én nem nagyon mernék tanácsot adni, mert attól félek, hogy a politika egyszerűen nem rendelkezik eszközökkel. Azt már sokan megértették, hogy ez a fogyasztói világ nem tartható fenn, hogy vissza kell venni az életszínvonalból. De azt hiszem, nem ez a legfontosabb kérdés már, hiszen civilizációnkban a fizikai fennmaradás is veszélybe került. Arra a dilemmára gondolok például, hogy a betegségek egyre növekvő hányada gyógyítható, ugyanakkor ennek a költségei és a szervezeti feltételei elviselhetetlenek, megoldhatatlanok. Talán a jólét illúzióját feladja az emberiség, de veszélybe kerül a szociális állam, a társadalmi szolidaritás, a gyengék védelme, a gondoskodó társadalom ideája, márpedig ezeknek nemigen van alternatívája. Minden tisztelem azé a kísérleté, amelyik kivonul ebből a világból, és egy új, lelki értékrendet hoz létre, ám félek, hogy ez nem lehet össztársadalmi és globális méretekben megoldás.

Ha valaki az én véleményemre lenne kíváncsi, sürgős társadalomtudományi kutatásokat javasolnék a következő problémák tisztázására. Elsősorban a kommunikáció terén lennének tennivalók, hogy a társadalom – mint szuperindividuális rendszer – belső erőtereiben értelmes cselekvések történjenek. Megoldásnak látom a kisközösségek erősítését. Az Unió

által szorgalmazott szubszidiaritás (az az elv, mely szerint minden döntést és végrehajtást a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, ahol a legnagyobb hozzáértéssel rendelkeznek) kezd háttérbe szorulni. Fel kéne éleszteni a kisközösségeket, beleértve a szomszédságot, a regionalitást, a spirituális közösségeket, az érdeklődési- és értékközösségeket, amelyekben az emberek segíthetik egymást. Ezek mind elhalványultak, virtualizálódtak.

Az önszorgalmazást rendkívül fontosnak tartom; e vízióm miatt hagytam el a rendes, orvosi szakmámat, és vállalkoztam kalandos, társadalom-jobbító pályákra. A legsúlyosabb betegségekben és életproblémákban az érintettek spontán, demokratikus összefogása rendkívüli változásokat tud létrehozni, mert ezeknek az embereknek az öntudatát, a morálját, a problémával való megküzdési képességét a közösség fenntartja illetve fejleszti. Az ilyen élményközösségekben olyan intenzív kommunikáció jön létre, amely egyszerű eszközökkel mozgat meg bonyolult kontextusokat. A társadalomból ez hiányzik. Valójában nem vagyunk vele tisztában, hogy mi most a helyzet. A média számára is kezelhetetlenek az események.

A spontán kezdeményezéseken kívül hangsúlyoznám még az egyéni váltás, változás szempontjait és értékrendjét is. Ez is kommunikációs kérdés, hogy milyen ingereket, impulzusokat kell eljuttatni az emberekhez és hogyan, hogy az egyének változzanak, és megértsék, ők is tudnak valamit tenni a válság ellen, ha nem is túl sokat. Bennem van némi orvosi szkepticizmus, szeretnék mindent megtenni, ami biztosan hat, és nem engedem magam a remény által elragadtatni. Azt kellene kikutatni, hogy mi hat.

Nagy tisztelettel figyelem régóta a Krisna-tudatú kísérletet, de ez nagyon nehéz út, és kevés emberben teremthetnek meg hozzá a feltételek.

Szociológiai szempontból van egy óriási bizonytalanság benne: a legkiválóbb személyiségű, legdinamikusabb fiatal populáció elkezdett egy életforma-kísérletet, ám ennek a közösségnek nincsenek még öregei, nem találkozott még igazán krízissel, nem került egyensúlyba a mai viszonyokkal. Tehát szelekcióval hozott létre – igaz, hogy rendkívül értékes – dolgokat.

A tanácsaim között szerepelne az is, hogy aki tenni, változtatni szeretne – akár magán-, akár hivatalos személyként –, az tanulmányozza ezt és az ehhez hasonló kísérleteket, hátha itt található a megoldás, vagy annak legalább egy szegmense.

Íšvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Babarczy Eszter nem szokott visszarettenni attól, hogy a politikusok tevékenységét véleményezze, akár konkrétan, akár általában. Vajon ő hisz-e abban, hogy „felülről” meg lehet oldani a problémákat?

Babarczy Eszter: Azt gondolom, hogy rendes, tisztességes, igazi idealista emberekben sajnos borzasztó tévhitek élnek azzal kapcsolatban, hogyan működik a politika és a gazdaság. Talán azt a legnehezebb elviselni, hogy minden lépésnek van pozitív és negatív hatása is. Nem létezik olyan intézkedés, amely csak jó irányba hat. Például előfordulhatott volna, hogy nem öntenek a bankrendszerbe olyan sok pénzt (az első csődhelyzetbe került bankot, a Lehman Brotherst hagyták is bedőlni). Ennek a következménye azonban teljes biztonsággal az lett volna, hogy a tíz százalékos munkanélküliség ötven-hatvan százalékosra nő. És mivel az amerikai fogyasztás veszi fel a világ termelésének a nagy részét, ezért a munkanélküliség pillanatok alatt szétterjedt volna az egész világban. Akkor mi a jó megoldás?

1929-33-ban azt választották, hogy dőljenek be a bankok, aminek igen nagy válság lett a következménye. Azután Rooseveltt egy állami beavatkozással modellel nyerte meg a választást, és az elnöksége alatt végig ezt alkalmazta. A jelenlegi válság indulásakor a politikusok úgy gondolták, hogy megelőzőképpen inkább rengeteg pénzt pumpálnak a bankrendszerbe, mintsem hogy emberek százmilliói veszítsék el egyik napról a másikra az állásukat. A válság azonban így is fájdalmas.

Egy másik példa. Buda professzor úr az önszorgató kisközösségekről beszélt. Én kilenc éve működtetek egy ilyen kisközösséget. Azt tudom elmondani róla, hogy mint minden más csoportban, ebben is működik a csoportdinamika. Vannak veszekedések, szerelmek és sértődések, kiábrándulások, illúziók, szabályok áthágása és újradefiniálása. Vagyis nem szabad azt hinni, hogy egy kisközösség feltétlenül harmonikus. Igaz, hogy én lelki beteg emberekkel dolgozom, de egy munkahelyi közösségben ugyanúgy vannak konfliktusok. Ennek ellenére én is inkább a kisközösségi megoldásokban hiszek. Teljesen lenyűgözött, amit most májusban New Yorkban láttam. Egy, a családsegítő szolgálatához hasonló közösség kirakatában közösségépítési tanácsadást hirdettek olyan nyugdíjasok számára, akik szeretnének összeköltözni. Vagyis egyedül maradt, idős emberek közös lakásba költöznek, hogy megosszák a rezsit. Ugyanezt Magyarországon nehezen tudom elképzelni, mivel mi sokkal individualistábbak, mogorvábbak vagyunk, mint bármely másik ország, amelyben én hosszab ideig éltem. És ez elég szomorú.

Még valamit a médiáról: legszívesebben megszüntetném a kereskedelmi médiát, úgy, ahogy van. Sokkal jobb lenne az élet nélküle. Ám hozzá kell tennem, hogy az amerikai film-

ipar nagyon odafigyel az értékek közvetítésére a gyermekek számára. Amikor a kilencvenes évek végén elindult a környezetvédelmi mozgalom, és lassan tudatosodni kezdett a globális felmelegedés problémája, akkor ez a téma bekerült a gyerekeknek szánt filmekbe is. Amikor Amerikában éltünk, a kisfiam rengeteg rajzfilmet nézett. Így a dínós rajzfilmeken keresztül már igen kicsi korában értesült róla, hogy létezik ez a probléma.

Sajnos az emberek 80-90 százalékának – ez statisztikai adat – a világ azt jelenti, amit a média közvetít neki. Ha bementek valamit a tévében, akkor az létezik, ha nem mondták be, akkor az nincs. Azóta létezik a globális felmelegedés is, amióta téma lett a médiában. Igaz, hogy nem teszünk semmit ellene, de már tudjuk, hogy van. Ilyen helyzetben muszáj használni a médiát, mert másképp nem lehet eljuttatni az információt a tömegekhez. A politika pedig a sokkal komolyabban vett szabályozás és a közszolgáltatóság jóval erőteljesebb számonkérése révén segíthetne bizonyos információk terjesztésében. Sem az egyének, sem a kormányok önmagukban nem sokat tudnak tenni. Jelenleg egyedül a média képes széles tömegeket elérni; a régi információs csatornák, mint például az egyház, az iskola, a hadsereg, elvesztették a jelentőségüket. Most a médiát kell használni, és ahhoz, hogy el lehessen érni valamit, jól kell használni.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Eszter a megoldások egy nagyon fontos aspektusáról beszélt. Krisna-völgy vajon mennyiben tükrözi a magyar társadalmat, és tud-e univerzálisan alkalmazható elveket nyújtani a társadalom számára?

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Krisna-völgy legfőbb szépsége az, hogy Magyarországon van. Ha nem itt lenne, akkor azt is mondhatnánk, hogy magyarokkal illet nem lehet csinálni. Így azonban csak annyit állíthatunk, hogy általánosan tényleg nem valósítható meg. Ezt mi is tudjuk, ezért hoztuk létre az ökövölgy-programot, amely egy tudományos alapokon nyugvó társadalmi, gazdasági, környezeti program. Krisna-völgy nem egy vallásnak az elvont, világtól elfordult megoldáskeresése, hanem tudományos program, válasz azokra a kihívásokra, amelyekkel nemcsak a magyar társadalom, hanem az egész világ is szembesül. Krisna-völgy ugyan Magyarországon van, de vannak külföldi kapcsolataink, és kollégáimmal előadásokat tartunk a világban sokfelé. Előfordul, hogy a hallgatóság nem is tudja, hol van Magyarország, de emiatt nem kell, hogy komplexusunk legyen, attól mi még lehetünk boldogok; hiszen mi sem tudjuk némely országról, hogy hol van. A lényeg az, hogy üzenetünknek univerzális érvényessége van, amit térben és időben eltérő környezetben is adaptálni lehet.

Krisna-völgy az ország egyik legszegényebb megyéjében, Somogy megyében jött létre, Somogyvámos pedig egyike az ország harminchárom, súlyosan hátrányos helyzetű kistérségének. Mégis, e magyar emberek által alapított és tudományos alapokon működtetett modell számos, társadalmi szempontból értékelhető, sőt alkalmazható eredményt tud felmutatni. Például: Krisna-völgy gazdálkodása a laktovegetáriánus étrenden alapszik, ezt támogatja az önfenntartó biogazdálkodásunk. A legújabb megjelent publikációk szerint a széndioxid-kibocsátás – ami az egyik oka a felmelegedésnek – 51 százaléka a húsfogyasztásból ered. Egy korábbi ENSZ-kutatás 18 százalékot mutatott

ki, de ez figyelmen kívül hagyott nagyon sok olyan dolgot, ami a húsfogyasztással együttjár. Akár 18, akár 51 százalékát okozza az ökológiai katasztrófának a húsevés, mindenképpen tanácsos változtatni az étrendünkön. Nem azt javasoljuk, hogy éhezünk, hanem csak egy étrendi változtatást. Ha ezt meg tesszük, akkor vagy 18, vagy 51 százaléka ennek a kibocsátásnak megszűnik. Egyetlen tudós vagy döntéshozó legmerészebb álmaiban sem szerepel, hogy ez lehetséges, mégis az.

Ha elfogadjuk ezt a kihívást, nem kell rögtön Krisna-hívóvá válnunk, hiszen nem csak ők vegetáriánusok. Hanem kezdetben elég heti egy húsmentes napot tartani, mint például a hírességek által indított „húsmentes hétfő” mozgalom. Ezeken a napokon elsajátítjuk ennek a kultúráját, megtanulunk ilyen ételeket főzni. Az a lényeg, hogy ne lássuk kárát a törekvésünknek, a boldogságunkból ne kelljen sokat áldozni, de ugyanakkor környezettudatosan, felelősségteljes világpolgárként tudjunk cselekedni.

Obamának, aki amerikai elnökként sokmillió ember számára mutat példát, azt javasolnám, ha megkérdeznének, hogy egy tanácsadó és az erős akarateréje segítségével szokjon le a dohányzásról és hagyja abba a húsvést. Ha megtenné, azzal az egész világot ugyanerre tudná inspirálni, és bekövetkezhetne valami nagy változás. A húsevés nagyon komoly tényező.

Egy másik fontos tényező a lokalitás. Amit csak lehet, helyben kell megtermelni, hogy jelentősen csökkenjen a szállítás és ezzel együtt az üzemanyagfogyasztás. Növelni kell a lakosság helyi szintű ellátásának a biztonságát. Hogyan lehet ezt elérni? Használjunk állati erőt, nem szükséges annyi kamion, bátorítsuk a lokális piacok kialakulását. A multicégek – mint a

Tesco – helyett támogassuk azokat a magyar embereket, akiket ezek a vállalatok tönkretettek, ellehetetlenítettek. Hogyan lehet ezt megvalósítani? Dolgozzunk lovakkal, ökrökkel. Ezt is elképzelhetetlennek tartják manapság, pedig vannak rá példák a világban. Kubában politikai fordulat következett be a peresztrojka idején, mert az oroszok már nem tudták tovább finanszírozni őket, és jóval kevesebb olajat szállítottak nekik, mint korábban. Ennek következményeként Kuba gazdasága kezdett összeomlani, elsőként a mezőgazdaság dőlt össze. A lakosság ellátása (hiszen az országot amúgy is különféle embargókkal sújtják) igencsak akadózni kezdett. Mit csinált az állam? Rögtön eszébe jutott valakinek, talán éppen Fidel Castrónak, hogy az emberek kezdjenek el ökröket betanítani. (A farmon egyébként mi is fiatal ökröket tanítunk be.) Jelen pillanatban 350 ezer pár ökör műveli a földeket Kubában, és egy ilyen állat megölése tudtommal börtönbüntetést von maga után.

Vannak más példák is. A kamatos kamat a muszlim országokban bűnnek számít. Nagyon sok bank a muszlim országokban – például Törökországban is – nem így működik, hiszen számukra ez bűn lenne.

Egy másik példa. Amerikában a bankrendszer megrendülése idején volt egy bank, amelynek éppen ez az év volt addigi történetének a legjobb éve. Ez a bank az *amish* közösség befektetéseit kezeli. Az *amishok* egy olyan vallási alapú közösség, amely sajátos életmódot folytat: fenntartható, agrár jellegű társadalmat próbálnak építeni. Nem használnak áramot, mind a mai napig állatokkal művelik a földet, és megőrizték azokat a képességeket, szakmákat, amelyeket az őseik két-háromszáz évvel ezelőtt gyakoroltak. Az ő bankjuk nem rendült meg, hanem a legjobb évét zárta.

Tehát azt szeretném hangsúlyozni, hogy a gazdasági válság megoldásában nem a Kṛṣṇa-tudat a lényeg. Krisna-völgy üzenete az, hogy kezünkbe tudjuk venni a sorsunk irányítását, és léteznek olyan módszerek, amelyekkel pozitívan tudjuk azt befolyásolni. Ezek nem csupán a hitből fakadnak, hanem a józan, emberi megfontolásból. Amikor az ökövölgyről beszélek, nem ejtem ki a számon Kṛṣṇa nevét, és nem utalok semmi olyan dologra, ami a hitemmel függ össze. Számomra a fenntartható életmód egy meggyőződés. Ezt ajánljuk – Krisna-völgy példájával – megismerésre és megfontolásra a magyar társadalom felelősségteljesen gondolkozó tagjai számára. Ha hozzá tudunk járulni bármivel, hogy ebbe az irányba mozduljon el az ország, akkor szívesen tesszük. Angliában például a kormány megkereste az ottani Krisna-hívó közösséget, mert ők már dolgoznak azon, hogy a károsanyag-kibocsátás visszafogása érdekében megpróbálják csökkenteni a húsfogyasztást Angliában. Megkeresték ottani egyházunk vezetőit, hogy tudnak-e valamilyen életmóddal kapcsolatos tudományos programot javasolni, amelyet támogathatnának annak érdekében, hogy nemzeti szinten ez a fajta gondolat minél előbb teret nyerjen. Ezt Magyarországon is bármikor meg lehet tenni, anélkül, hogy valaki Krisna-völgybe költözne, vagy egy másik Krisna-völgyet hozna létre.

Ísvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Úgy tűnik tehát, hogy a régi módszerek közül nem mindegyik nevezhető elavultnak, sőt égetően időszerűek.

Az utolsó körkérdésem előadóinkhoz, hogy mit tehetünk mi, egyének, ha elköteleztettek vagyunk a globális és a nemzeti krízis megoldása iránt, és valamit áldozni is hajlandók vagyunk.

Ha önöktől tanácsot kérnénk, akkor milyen javaslatot fogalmaznának meg?

Vida Gábor: Elsőként alapos önvizsgálatot javasolnék mindenki számára, annak a felfedezését és megértését, hogy mi a célja itteni, földi létének, és mit tesz ennek megvalósítása érdekében. Ha ez megvan, folytasson tanulmányokat, szerezzon újabb ismereteket az adott témakörben. Azonban nem könnyű feladat a tudás forrásait megtalálni. A televíziót hagyják ki ebből szerintem. Inkább a könyveket és az internetet javasolnám, bár az utóbbi esetében sok a hasznos és a haszontalan információ is.

Mindenképpen javasolnám az igénycsökkenést, habár ez fájdalmas dolog. Mindenki tudja, hogy a tegnaphoz képest anyagilag rosszabbul élni nem könnyű. Hadd ellenkezzek ebben a tekintetben Babarczy Eszterrel: ha a bankokat nem segítették volna ki, igaz, hogy nagy munkanélküliség lett volna a következménye, de vannak fájdalmas dolgok, amelyeken át kell esni. Így azonban az autóipar újra fellendült, a repülőgépipar szintén helyrejött. Tehát tovább termelődnek ugyanazon az úton ugyanazok a rossz információk. Ez olyan, mint amikor a pályaudvaron felszállunk egy vonatra, és csak az indulás után derül ki számunkra, hogy rossz irányba halad. Mit tudunk tenni? Le kell lépni róla. Megvan a veszélye, hogy elesünk, megütjük magunkat. Ha később ugrunk ki a kocsiból, akkor még nagyobb baj lesz belőle. De ha tudjuk, hogy muszáj kiugrani belőle, és mégsem szállunk ki, az a legnagyobb baj. Ez van most a világban. Be kell látnunk, hogy ki kell ugrani ebből a vonatból, amely rossz irányba halad. Próbáljuk meg.

Buda Béla: Az eddig elhangzottakkal kapcsolatban semmi vitatnivalót nem találok. Csak

kiegyenlítendő, specifikálandó részletek vannak, amelyeket a hallgatóság is elvégezhet. A legfontosabbnak azt tartom, hogy minden létező kommunikációs rendszert, módszert igénybe kell venni az értelmes és tudományosan megalapozott, humanista életszemléletet tükröző felfogások hatékony terjesztésére.

Babarczy Eszter: Én azt javasolnám mindenkinek, hogy mosolyogjon sokat. Kivétel nélkül mindenkire, aki szembejön vele az utcán, és legyen nagyon udvarias. Ez olyan megdöbbenést vált ki az emberekből, hogy az már-már a megvilágosodással egyenlő. Próbálják ki!

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Én is a tanulást tartom a legfontosabbnak: ismerjük meg a jelenlegi környezeti, társadalmi, gazdasági helyzetet. Találkozunk velük és tanulunk olyan személyektől, akik ebben jártasabbak, mint mi, és legyünk készek a változásra.

Törtétek már próbálkozások Magyarországon, például pozitív megoldásokat kereső fiatal értelmiségiek kidolgoztak egy ökológiai, autonóm régiókról szóló tervet, amelyet azonban nem sikerült bevezetni. Általában együttműködési problémák vagy politikai okok miatt hiúsulnak meg a törekvések de azt gondolom, fontos, hogy csatlakozzunk olyan közösségekhez, amelyek akarják a változást. Hozunk létre olyan életközösségeket, amelyekben az általunk vágyott változás megvalósításáért felelősséget vállalunk.

Nemrég hallottam a Gödöllői Egyetem zöld klubjának előadásán, hogy az egyetem is szeretne alapítani egy ökofalut Magyarországon. Azonban az ilyen kezdeményezések semmilyen állami támogatásban nem részesülnek, az állam nem érdekelt abban, hogy ezek működjenek.

Pedig az állam számára éppen az ilyen működő kisközösségi modellek jelentenék a kiutat a válságból, amelyek megfelelő válaszokat adnak a problémákra. Az *amisb* közösség, az ökovölgy, vagy a Magyarországon is fellelhető több mint tíz ökofalu-kezdeményezés azt mutatja, hogy a társadalom keresi a kiutat, ráeszmélt, hogy valamit másképp kellene csinálni. Tehát van hova fordulni, van kiktől tanulni.

Visszatérve az ökrökkel való munkára, ez nem olyan egyszerű, romantikus dolog, mint képzelnénk. Magyarországon nem tudok olyan helyről Krisna-völgyön kívül, ahol ökrökkel, magyar szürkemarhákkal – amelyek 1000 évig biztosították itt, a Kárpát-medencében a nemzetünk fennmaradását – dolgoznának. De ott van Krisna-völgy, egy ökovölgy, ahol ezekkel az állatokkal dolgozunk, és tőlünk meg lehet tanulni.

Azt tanácsolom, hogy felelősségünk tudatában kezdjünk el ilyen ökológiai kezdeményezésekben, közösségépítési programokban részt venni. Ha így teszünk, időt és energiát áldozunk rá, semmit nem fogunk veszíteni, csak tanulhatunk belőle, és fejlődhet a személyiségünk. Érettebb személyiséggel pedig minőségibb életet élhetünk, és boldogabbak lehetünk. Ez lenne az, amit én alázatosan javasolnék.

Íšvara Kṛṣṇa dāsa (Tasi István): Nagyon szépen köszönöm minden előadónknak a bölcs tanácsokat! A beszélgetés végére értünk. Néhány kérdésre a közönség köréből azonban még maradt időnk.

1. kérdés: Úgy gondolom, hogy tényleg be kell fejezni a Föld kizsákmányolását. Hallottam olyan alternatívákról, amelyek engem megnyugtattak azzal kapcsolatban, hogy nem kell félnünk: kihasználható energiaforrás például

a geotermikus hő; azonkívül van még egy nagy potenciája a Földnek, a Hold vonzása okozta árapály jelensége. Ilyenkor akkora vízterületek mozognak a part mentén, hogy vízturbinák révén annyi elektromos energiát tudnánk termelni, amennyi a Föld összes háztartását el tudná látni, sőt a jövőben még az autókat is. Erről mi Vida professzor úr véleménye?

Vida Gábor: Rengeteg technikai megoldási javaslat létezik, a megújuló energiaforrásoknak rengeteg fajtája van. Az egyik ilyen például a Nap fényéből állítana elő energiát a Szaharába telepített tükrökkel, elektromos és fényhasznosító berendezésekkel. Ám ezeknek a beruházási igénye olyan óriási, hogy a legtöbbször jelen pillanatban nem kifizetődő a létesítése. Több energiát kellene befektetni, mint amennyit nyernénk. Ha nagy tömegben gyártanák ezeket a berendezéseket, akkor esetleg már megtérülő lehet. Így is azzal számolnak, hogy kb. 20-30 évre volna szükség ahhoz, hogy az olaj, a földgáz és a szén helyettesíthető legyen, hogy a jelenlegi fogyasztást megújuló energiaforrásokkal lehessen biztosítani.

Vannak kísérletek, törekvések – különösen a szélenergia hasznosítására – Nyugat-Európában, Észak-Amerikában is, egyre nagyobb mértékben. De ahogy Hetesi Zsolt is kimutatta nemrégiben, Németország például, amelyik élen jár ebben a tekintetben, még nem tudta a szélenergia-hasznosítással az igénynövekedést utolérni. Tulajdonképpen ez a fő probléma, hogy az igények még most is növekednek, és emiatt a hagyományos energiaforrások kiváltására egyelőre kevés a remény.

Én úgy látom, hogy van lehetőség, dolgoznak is rajta; sokáig a legígéretesebb a fűzős energia volt: tulajdonképpen úgy működne,

mint egy Földön létesített Nap. Ennek a technikai kivitelezése és energiatermelésre való beállítása állandóan csúszik, és lehet, hogy sosem fog megvalósulni. Most 2030-ra jósolják, vannak, akik inkább 2050-re, de annak idején már 1980-ra is ígérték, tehát néhányszor már túlléptük a határidőt.

2. kérdés: Reagálnék az előző kérdésre. Nagyon szeretünk elmenni ebbe az irányba, hogy a kőolajat ki kell váltani valamilyen más technológiai megoldással, és akkor minden jó lesz. De én azt gondolom, hogy ez a kérdés messzebbre vezet, mert az új technológiához is elő kell állítani újabb tárgyakat, berendezéseket, ami szintén erőforrásokat igényel, majd ezek a tárgyak hulladékká fognak válni. Tehát szerintem, nem old meg minden problémát az, ha megújuló energiákat használunk.

Gaura Śakti dāsa (Sölétormos Jenő): Valóban, mindig arról lehet hallani, hogy a jelenleg használt energiát ki kell váltani. Melyek az alternatív energiaforrások? Szél, napenergia, nukleáris energia. Nemrég olvastam, mi történne, ha nukleáris energiával akarnánk pótolni a mostaniakat. Ha a világ összes, jelenleg létező atombombáját egyidejűleg felrobbantanánk, az így felszabaduló energia a Föld népességének kb. kétnapi energiaszükségletét pótolná. Tehát az összes nukleáris energia, ami most hadi célokra van összpontosítva, a fogyasztásunkat két napig lenne képes ellátni. Vagyis az olajat globális szinten nem lehet például nukleáris energiával kiváltani.

Nincs más megoldás, mint az életmódváltás. Csökkenteni kell az energiaszükségletet, legfőképpen az elektromos energiát, mert azon keresztül jut el legközvetlenebbül hozzánk

feldolgozott formában minden más energia is, amelyet a környezetből nyerünk. Mind Krisnavölgyben, mind az *amishoknál* központi kérdés az elektromos energia felhasználásának csökkentése, illetve teljes elhagyása.

3. kérdés: A vezető lelkész úr véleménye szerint amíg nem jövünk rá arra, hogyan tudjuk megváltoztatni az emberi természetet, addig még több válság lesz. Babarczy Eszter elmondta, hogy mi magyarok jók vagyunk, csak éppen nem tartunk össze. Remek ötleteket adott, mint például a mosolygás, amelynek pozitív hatását én is többször megtapasztaltam. Aztán említette, hogy akik egyedül élnek, azokat össze kellene valahogyan hozni. Ez nagyon jó javaslat, nekem is sok ismerősöm van, aki egyedül él, s ha rá lehetne venni csak a tíz százalékát, hogy ne egyedül szenvedje le a hátralévő életét, akkor már segítettünk, nemcsak nekik, hanem egy társadalmi rétegnek is.

Az a kérdésem, hogy milyen konkrétumokat tudna még javasolni Eszter?

Babarczy Eszter: Remélem, hogy ez a néhány ötlet nem meríti ki a lehetséges együttműködések sorát.

A modern család általában magcsalád: jó esetben két szülő, vagy csak egy, meg egy, két, néha három gyerek alkotja. Nagyon nehéz dolgozni és gyereket nevelni egyszerre; általában mindenki ideges, kiabál, rohan. Vannak olyan modellek, ahol az egy utcában lakó családok, vagy az egy iskolába járó gyermekek szülei segítik egymást: az egyik nap az egyik viszi iskolába a gyerekeket, a másik nap a másik szülő, vagy a különórákra együtt viszik őket stb. Ugyanezt meg lehet csinálni a közösségi közlekedésben, az is egy közösségi rendszer volna. Kötelezővé

tenném például az összes politikai vezetőnek, hogy a közösségi közlekedést használja. Én BKV-val járok, rajtam kívül főleg diákok és nyugdíjasok használják, mert van kedvezményes bérletük. Mindenki más autóval jár. Ha lezárnánk Budapest központját – amit én támogatnék –, akkor megváltoznának az emberek szokásai a közlekedést illetően.

Aztán szó esett a kamatmentes kölcsönről. Ma is vannak olyan formái az együttműködésnek, amelyeknek az a lényege, hogy kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak az emberek. A Szeretem Magyarországot Klub, amihez én is tartozom, ilyesmivel próbálkozik. Például ha a gyerekek kinőtte a hegedűjét, de egy kislány valahol nagyon szeretne hegedülni tanulni, csak éppen hegedűje nincs, akkor oda lehet adni neki. Igaz?! Vagy a kismamáknál nagyon jól működik a csecsemő- és gyerekruhák, vagy akár bútorok, pl. pelenkázóasztal cseréje, továbbadása.

Nagyon sok ilyen együttműködési forma van, amelyekre szerintem fel kéne hívni a figyelmet. Nemcsak arról van szó, hogy kapjanak nagyobb nyilvánosságot, hanem meg is kellene becsülni az ilyen együttműködési formákat. Annak idején a könyvespolcunkon volt egy *Bárcsak a világban minden ember ilyen lenne* című könyv, ami arról szólt, hogy bár tökéletlenek vagyunk, de vannak olyan csodálatos pillanatai az emberi életnek, amikor azt kívánjuk, bárcsak mindig tudnánk ugyanezt produkálni. Amerikában közösen építenek családok iskolát, játszótérrel, közösen újítják fel ezeket. Magyarországon még a kertápolás mikéntjében sem tudnak megegyezni, egy lakógyűlés pedig maga a rémálom.

A kooperációnak sok fajtája van. Azt mondja a társadalomtudomány, matematikai modellek is bizonyítják, hogy ha kooperációval nyitok, ha én kooperálok először, és még másodszor

is, akkor nagyobb az esély a két fél közötti jó kapcsolat kialakulására. Például ha a zöldséges rohadt paradicsomot adott nekem, azt feltételezem először, hogy talán csak tévedett, és másodszor is nála vásárolok. Ha ekkor is rohadt paradicsomot ad, akkor gyanakodhatok, hogy nem véletlenül történt a dolog. De ha nem,

akkor elkezdődhet köztünk egy jó kapcsolat; beszélgetésbe elegyedünk, és sokkal szebb lesz mindannyiunk élete. Az az apróság, hogy udvariasak vagyunk valakivel, rámosolygunk a másikra, tényleg valami nagyobb dolognak a kezdete – akár egy együttműködésé – is lehet.

Spiritualitás és ökológia. Természet és ember a világválságok korában

Kun András

Bevezetés

A címben szereplő spiritualitás, a lelki élet sokak számára szubjektív vagy magánügy, az ökológia pedig természettudomány, s ily módon: közügy. E sorok írója előrebocsátja, hogy számára mindkettő szívügy. Az alábbiakban emiatt sem kerül sor egy újabb 'spirituális ökológia'-típusú hibrid dédelgetésére. A hazai elméleti ökológusok eszmei vezetője, az utolérhetetlen szintetizálóképességű elmével és érzékenységgel rendelkező Juhász-Nagy Pál ide vonatkozó intelmei túlságosan is igazak és mélyrehatóak. Például az ún. 'kulturális ökológia' kapcsán (az 1987-es *Új Forrás*-vitában): „[...] *miért kellene mindenáron ragaszkodnunk a kifejezetten rossz keretnevekhez? Csak azért, mert az ökológia manapság annyira »divatos«? Vagy csak azért mert e tárgy pusztá neve már mindenkinen gazdag – gyanúsán túl gazdag – asszociációkat kelt? Olyannyira, hogy a végén már tényleg senki sem tudja: igazában miről is folyik a vita?*”¹

A jelen írás tehát nem szeretné az utóbbi évtizedekben nálunk is látványos sokszínűségben elburjánzó, különféle jelzőkkel illetett ökológiai vadhajítások számát gyarapítani. Azonban úgy látom, hogy e veszély vagy az esetleges gyanúsítás ellenére sem kerülhet el a szembenézés néhány igencsak érzékeny határkérdéssel. Többek között azzal, hogy a gondolkodásunkból mindenfajta spiritualitást kiszorítani igyekvő modern természettudomány *önmagában* alkalmasnak bizonyult-e felvállalt szerepének betöltésére? Hiszen nyilvánvaló, hogy az utóbbi másfél évszázadban mindinkább redukcionista és naturalista eszmeiségűvé váló természettudomány éppen az ökológiai diszciplína tárgyához kapcsolódó gyakorlat, a természethasználat terén vezetett zsákutcába bennünket. Aligha van épeszű ember, aki a válságokhoz vezető irányban továbbhaladva remélné a megoldást. De ha már változtatni szeretnénk, miképpen kezdjünk hozzá? Ugyancsak észreveendő: a kiutat keresők – így a kutató és a hétköznapi ember is – a szaktudományi részletkérdések és az ezekre kapott szintetizálhatatlan válaszok, a mechanisztikus megoldások felől egyre inkább a holisztikus gondolkodás irányába fordulnak.

A válságok kapcsán pedig még élesebben vetődik fel a kérdés: vajon miként lehetséges, hogy a nyugati természettudománynak sok évszázados története során sem sikerült a fenntartható életmódra valamilyen mintát kidolgoznia? Sőt, ellenkezőleg! Miért és hogyan történhetett meg az, hogy a globális 'tudományos-technikai haladás' degeneratív és destruktív hatásai ahelyett, hogy csökkennének, egyre gyorsuló ütemben erősödnek?

Jelen cikk fókuszában a fenti kérdések állnak. A világválságok és a kiútkeresés korában elkerülhetetlennek látszik, hogy a fenntartható

¹ Juhász – Nagy 1993: 175.

életmóddal kapcsolatban figyelembe vegyük közös örökségünket, a szentírások elfelejtett vagy nem eléggé komolyan vett javaslatait is. E rövid áttekintésben az ökológusok és más tudományok művelői mellett a nagy világvallások képviselői is megszólalnak.

„A tudás hatalom”

A modern természettudomány atyamesterei között számon tartott Francis Bacon (1561-1626) állítólag e velős jelmondatba sűrítette programját: „A tudás hatalom”. Visszatekintve valóban nem kétséges, hogy Bacon és követői számára a fő cél a természet feletti uralom megszerzése volt, és ehhez a természettudományt tekintették eszköznek. Az *Új Atlantisz* című művében Bacon így írta le látomását a jövőről: *„Az élet haladásával [...] a hangot oszloponkon és csövekben továbbítják majd különös vonalakon, és nagy távolságokra [...] repülünk a levegőben [...] bajók járnak majd a víz alatt.”* Később: *„[...] a pusztítás, a háború és a mérgezés eszközei”, valamint „a háborús gépezetek erősebbek és erőszakosabbak lesznek, legnagyobb ügyünk képességeit is messze meghaladják majd.”* Figyelemre méltó jövőbelátási képességről tanúskodnak ezek a mondatok. Ám, szemben Baconnal, egy ilyen látomás sokunkat inkább elriasztott volna a tudomány istenítésétől.

A *természet halála* című könyvében Carolyn Merchant, a kaliforniai Berkeley Egyetem történésze megemlíti, hogy Bacon szerint a természetet „űzött vaddá” és „szolgává” kell tenni. A tudósok fő elfoglaltsága nézetei szerint „kivallatni a természet titkait”.²

Felvetheti valaki, hogy az előbbi idézetek a tudásbővülés kétségkívül látványos iramától megrészegült korai természetvizsgálótól valók, és eme jámbor hevület ily módon akár meg is bocsátható. Ez a kijelentés azonban figyelmen kívül hagyja, hogy korántsem csupán a hőskori, úttörő tudósok szenvedtek a nagyravágás betegségétől. Újra a mi Juhász-Nagy Pálunkat idézem: [a természet és az ember viszonyának történeti elemzése kapcsán] *„Ha tetszik, ha nem, mindig abba a felismerésbe botlunk, hogy a természeti gyökerektől elszakadt ember szükségképpen esik az egyik gondolati csapdából a másikba [...] Ezért hangzott még akár tegnap is oly ismerősen Micsurin híres jelmondata: Nem várhatunk könyöradományt a természettől: amit akarunk, el kell ragadnunk tőle.”*³

A jeles ökológus eszerint úgy tekint „a természeti gyökerektől elszakadt emberre”, mint aki „szükségképpen esik az egyik gondolati csapdából a másikba”. Vegyük észre e sorok üzenetét: „a természeti gyökerektől való elszakadás” nem tudáshoz, hanem zavarhoz, tudatlansághoz vezet.

Ez pedig azt jelenti, hogy csak az a tudás lehet hatalom, amely számol a saját – éppenséggel természeti – korlátaival. Kiváló történeti illusztrációja eme arany szabálynak, hogy a természeti adottságaik korlátozott voltát figyelmen kívül hagyó kultúrák sorra eltűntek. Tárgyi tudás ide, technológiai fejlettség oda, aki nem számol önnön korlátaival, az előbb-utóbb bukásra van ítélve. Lássunk néhány – a példák sokaságából kiemelt – markánsan jellemző előzményt.

² Lásd: Cremo – Mukunda 1995: 39-42.

³ Juhász – Nagy 1993: 16.

Példák, tanulságokkal

Jared Diamond egyik legfőbb hozzájárulása a környezeti problémák mögött húzódó okok megvilágításához minden bizonnyal *Összeomlás* című műve. Könyvét azzal a szándékkal írta, hogy rámutasson: a világ nagy civilizációi többségükben összeomlottak vagy degradálódtak, ám ez nem szükségszerűen történt így mindenütt.

Diamond egyik legismertebb példája a Húsvét-szigeten lejátszódott tragikus kimenetelű természetpusztítás (a Kr.u. 8-15. századig), mely végül a lakosság szinte teljes kihalását is eredményezte.⁴

Íme, az intő analógia: a Húsvét-sziget talajának, növényzetének és lakosságának szinte

maradéktalan pusztulása és „[...] a Föld bolygó közti párhuzam báborszongatóan magától értetődik. A globalizáció, a nemzetközi kereskedelem, a sugárbajtású repülőgépek és az internet következtében minden ország függ mások erőforrásaitól, és kölcsönösen batással van egymásra, pontosan, mint a Húsvét-sziget klánjai [amelyek esztelen versengése okozta a sziget ökológiai rendszerének katasztrófáját]. Az ő hazájuk éppúgy magában áll a Csendes-óceánban, mint a mi Földünk a világűrben. Mikor helyileg megoldhatatlan nehezégeik támadtak, nem volt hova menekülniük”. Diamond szerint a Húsvét-sziget példája nem más, mint jelenünk főbb hibáit éles kontúrokkal ábrázoló karikatúra, avagy „[...] tanmese, mely bemutatja jövőnk esbetőségei közül a lehető legrosszabbat”.⁵ Nem feledhető szempont, hogy ez maga a történeti valóság, és hogy a Húsvét-szigeten lejátszódott eseményekhez képest fennáll egy igen lényeges különbség: mostanra már az egész Földről van szó.

Részen Diamond ihletésére foglalta össze egy hazai szerzőhármass néhány ókori birodalom pusztulásának rövid történetét. Figyelem! Bár a példák földrajzilag a lehető legtávolabb esnek a Húsvét-szigettől, a párhuzamok egyetlen esetben sem a véletlen művei!

A sumér birodalom, majd Babilon bukása nagymértékben összefügg a meggondolatlanul alkalmazott gazdálkodási módszerekkel: „Ma már tudjuk, hogy a sumér birodalom lassú hanyatlását és bukását a földek elszikesedése okozta, ami [az időlegesen száraz területeken végzett túlzott mértékű] öntözés velejárója. Mivel a kilocsolt folyóvizet a növények elpárologtatják, a talaj felső rétegében felhalmozódik a szikszó.” Csapadék hiányában az öntö-

⁴ A legendás törzsfő, Hotu Matua és csapata másfél évezreddel ezelőtt, hosszú tengeri utazás után ért partot a Csendes-óceán kontinensektől távoli részén, a Húsvét-szigeten. A vándorok letelepedtek a pálmákkal és dús növényzettel borított földön. A 11 főnök által vezetett klánok felosztották egymás között a szigetet. Pusztították az élővilágot, és fokozatosan minden erdőt kivágtak. Ezer esztendő alatt a sziget lakossága néhány tucatról mintegy tízezer főre emelkedett.

Eközben a fás növényzet gyakorlatilag eltűnt. Felerősödött a talajerózió, ami csökkentette a terméshozamokat. Nem maradt alapanyag a csónakkészítéshez, és megszűnt a halászat. Végül már a főzéshez sem maradt elég fa - fűvel tüzeltek. Amikor a lakosság létszáma túllépte a 15 ezer főt, hirtelen – gyakorlatilag egyetlen nemzedék életében – beköszöntött az éhínség, a társadalmi felfordulások és a kultúra szétesésének kora.

A társadalmat végül gyilkos háborúk és kannibalizmus okozta tömeghalál rombolta szét. Katonák vették át a hatalmat, és a győztesek megették vagy rabszolgává tették a veszteseket. Az ellenséges törzsek ledöntötték egymás szobraikat, és az emberek barlangokba húzódtak. Az egykor buja sziget ekkorra vált olyaná, amilyennek ma ismerjük: kopár, ledöntött szobrokkal tarkított, a korábbi népesség töredékét eltartani képes, füves pusztasággá.

⁵ Diamond 2007: 127.

zéssel kijuttatott szikesedést okozó sók a talaj felső rétegében maradtak. „[...] a szikesedés előrehaladása jól követhető az agyagtáblákra feljegyzett terméseredmények segítségével. [...] Elsősorban búzát és árpat termesztettek a sumérek. Kr.e. 3500 körül búzából és árpából még megközelítőleg ugyanannyit termeltek. Míg a búza érzékenyebb a talajban felhalmozódott ásványi sókra, az árpa kevésbé, mintegy kétszer akkora a sótűrése. Mivel a szikesedés miatt egyre terméketlenebbé váltak a sumér birodalom földjei, újabb területeket vontak művelésbe. Emiatt a birodalom gazdasági központja a Kr.e. III. évezred közeletével lassan észak felé tolódott [...] Kr.e. 2500-ra 15%-ra esett vissza a termelt búza aránya és Kr.e. 2400-ra a sumérek elérték a lehetőségeik határát [...] Egyre jobban kimerültek a gabonataralékok, és emiatt a bivatalt rendszert és a hadsereget lassan le kellett építeni, a birodalom összeomlása elkerülhetetlenné vált.” Nem járt jobban az utódállam, Babilon sem: „[...] bár északabbra terült el, ahol a földek még termékenyek voltak, ám a szikesedés miatt Babilon is elbukott.”⁶ Ezek a példák a közelmúltig talán csak az ókortörténet kutatói számára hordoztak releváns információt. Ma azonban, a globális válságok kibontakozásának, a kizsákmányoló és haszonelvű természetszemlélet lelepleződésének korában új és igencsak sürgető értelmezést nyernek.

Összegzésképpen: létezik az emberi közösségeknek olyan közös tulajdonsága, egyetemes jellemzője, amely a földgolyó bármely pontján, technológiai-tudományos fejlettségtől függetlenül bármely korban, kultúrában megjelenhet, és bizonyos körülmények között ez a tulajdonság pusztító erővé válik.

Jelenünk globalizált, technologizált társadalmának válságjelenségei és az ókori birodalmak összeomlása közös üzenetet hordoznak, baljós mellékízzel párosítva Bacon jelmondattát. A tudás valóban ad valamiféle lehetőséget – mondjuk, hatalmat – birtoklójának kezébe. Ez azonban felelősséggel jár: soha nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a fontos körülményt, hogy tudásunk mindig részleges marad. A fennmaradáshoz, a hosszú távon fenntartható élethez valami másra is szükség van. Nem elég az empirikus tudás, megfelelő mentalitással is kell párosulnia. A Nobel-díjas etológus, Konrad Lorenz szerint, akinek természettudományba vetett hitéhez kétség sem férhet, így figyelmeztet: „Rombolóan hat az a tévhit, hogy csak a racionálisan felfogható vagy a tudományosan kimutatható tartozik az emberiség állandó ismeretanyagához.”⁷

Merre tovább? Megvalósult predikciók

Vajon mire gondolt Lorenz, amikor kétségbe vonta a racionalitás kizárólagosságát? Talán valamiféle kódoshöz-irracionalishoz fordulás szükségességére célozgatott? Aligha. A következő mondatokban már azt az „[...] óriási tudást és bölcsességet” ajánlja a figyelmünkbe, amely „[...] minden régi kultúra és minden nagy világvallás részét képezi”.⁸ Ez eléggé egyértelmű utalás arra, hogy a természettudományos módszerekkel nem vizsgálható forrásokból származó tudás még elvben sem utasítható el. Azt a tudásbázist pedig, amelyet az évezredek tapasztalatok igazolnak, a természettudós végképp nem hagyhatja figyelmen

⁶ Végh – Szám – Hetesi 2008: 11-12.

⁷ Lorenz 2002: 82-83.

⁸ Lorenz 2002: 83.

kívül. Már csak szakmai kötelességére – a kutató mindenkori problémamegoldó szerepére, felelősségére – gondolva sem.

Ha Lorenznek igaza van – ami gyanítható –, akkor fogunk találni a nagy világvallások alapját képező művekben, szentírásokban olyan utasításokat, idézeteket, leírásokat, amelyek alapján tovább tájékozódhatunk. Vizsgáljunk meg ezek közül néhányat – most tudományos alapon. Előrebocsájtom, hogy megközelítésem a 'módszertani teizmus', az ősi szentírások elfogulatlan tanulmányozása lesz.

Tudományelméleti közbevetés. A tudományfilozófia klasszikusától, Karl Poppertől tudjuk, hogy még a legszűkebb értelemben vett – tehát a kérdéseket a lehető leginduktívabb és legempirikusabb módon megközelítő – természettudományos kutatás folyamatában is tetten érhető deduktív elemek. Ide tartozik például az elméletek előrejelzéseinek – predikcióinak – ellenőrzése. Ha egy adott elmélet alapján tett előrejelzésünk beválik, igaznak bizonyul, akkor – addig, amíg ellenkező tapasztalatot nem szerzünk – az elméletet el kell fogadnunk.⁹ Ennek szellemében nézzünk meg először egy védikus állítást, amely több évszázaddal az előbb felsorolt kultúrák pusztulása előtt hangzott el.

A mintegy ötezer éves szentírás, a *Bhagavad-gītā* így írja le az emberek önző, az önkorlátozásra nem hajlandó hozzáállásának következményeit: „Az efféle végkövetkeztetéseket követve az énüket vesztett, csekély értelemmel megáldott, démonikus emberek kedvezőtlen, szörnyű tettekre fognak, hogy elpusztítsák a világot.” A vers jelentését a védikus irodalom tudósa, A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda

így magyarázza: [az önző emberek] „*Arra törekcsenek, hogy a lebető legnagyobb élvezet-bez jussanak ebben az anyagi világban, s ezért mindig újabb és újabb módszereket talál-nak ki az érzékkielégítésre. Ezekre a mate-rialista találmányokra úgy tekintenek, mint az emberi civilizáció fejlődésének vívmánya-ira, holott valójában csak azt eredményezik, hogy az emberek egyre erőszakosabbak, egyre kegyetlenebbek lesznek az állatokhoz és egy-máshoz is. Nem tudják, hogyan kell viselked-ni embertársaikkal. [...] Ez a vers burkoltan utal az atomfegyverekre is, amikre oly büszke a mai világ. Bármelyik pillanatban kitörbet a háború, és akkor ezek az atomfegyverek szörnyű pusztítást okozhatnak. Mint ahogy ez a vers is jelzi, az efféle találmányok csupán a világ romba döntését szolgálják.*”¹⁰

Ezt a kedvezőtlen mentális állapotot, majd az ennek következtében mind kedvezőtlenebbé váló világállapotot a *Bhagavad-gītā* megközelítése szerint az idézi elő, hogy az emberek „*Azt mondják, hogy ez a világ valótlan, nincsen alapja, és nincs irányító Istene. Szerintük a nemi vágy hozta létre, s a kéjen kívül nincs más oka.*” Részletek a vers magyarázatából: Szerintük a világnak „*Nincsen oka, hatása, irányítója, sem célja – minden valótlan. Azt mondják, hogy a kozmikus megnyilvánulás a véletlenszerű anyagi hatások és ellenhatások révén keletkezett. Nem látják be, hogy az anyagi világot Isten teremtette, meghatározott céllal. Megvan a saját elméletük: a világ véletlen elrendezésből keletkezett, és az embernek nincs semmi oka abban binnie, hogy Isten áll mögötte. Számukra nincsen különbség a lélek és az anyag között, és nem fogadják el a Legfelsőbb Lelket. Szerintük minden*

⁹ Popper 1997: 38-39.

¹⁰ *Bhagavad-gītā*, 16. 9. vers és magyarázat.

*anyag, s az egész kozmosz egy tudattalan anyaghalmoz.*¹¹

Mindezek olvastán szembesülünk azzal a ténnyel – és itt utalok vissza előbbi tudomány-filozófiai tételünkre –, hogy a *Bhagavad-gītā* több ezer évvel ezelőtt megfogalmazott állítása-it számos későbbi történeti és jelenkori példa igazolja. Vagyis több ezer éve ismeretes, hogy az ember önzésre hajlamos volta a természet pusztításához, sőt, végső soron önpusztításhoz vezet.

Az ember helyzetéről és feladatáról

Most vizsgáljuk meg azokat az állításokat, amelyek az ember helyéről és teendőiről, egyáltalán: földi hivatásáról szólnak. Nézzünk néhány idézetet a *Korán* tanítóitól és a *Bibliából*.

A *Korán* utasítása szerint: „[...] az ember szerepe a földön a khalifa szerepe: Isten helytartója, megbízottja [...] Nem vagyunk urai a földnek: nem a miénk, hogy azt tebetnének vele, amit akarunk.” Ez az előírás mondatta Mohamed prófétával: „A föld zöld és gyönyörű: Isten rád bízta, hogy gondnoka légy.”¹²

A *Bibliában* Isten hasonló utasításokat ad az első emberpárnak, de nyugodtan állíthatjuk: minden embernek, közvetlenül a teremtetés után: „És megáldá az Isten őket, és monda nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger balain, az ég madarain és a földön csúszómászó mindenféle állatokon.”¹³

Ha összeszámoljuk, ez három utasítás – 1. szaporodjatok, sokasodjatok; 2. hajtsátok birodalmatokba a Földet; és 3. uralkodjatok az élőlényeken. Nem kétséges, az első két parancsot már teljesítettük, vagy inkább túlteljesítettük. De mi a helyzet a harmadikkal, a témánk szempontjából a legfontosabbal – és egyúttal legtöbb vitatottal: „uralkodjatok”? Raj Tamás főrabbi mélyreható elemzése szerint a *Biblia* könyveiben négy különböző ige jelöli az uralkodás különféle formáit: *solét* – erőszakosan uralkodni –, *molékh* vagy *mamlíkh* – vezetéssel, irányítással uralkodni –, *mosél* – igazgatni és rendezni – és *rode* – gondoskodva uralkodni. Az előbb idézett versben ez utóbbi, a *rode* szó szerepel. Vagyis, Isten így jelöli ki az ember feladatát a természettel kapcsolatban: gondoskodva kell uralkodnia.¹⁴ Tehát nem leigázni, elrabolni, kiirtani, hanem *khalifának*, a Föld gondnokának lenni, és *rode* – gondoskodni a többi teremtményről.

Számos szentírási idézetet lehetne még felsorolni, álljon azonban itt egy másfajta versből vett idézet, amely azt a döbbenetet és rémületet sűríti, amely korunk engedetlen emberét eltölti:

*„Az Ember, ősi szerződését
a Természettel megszegőn,
bűnétől iszonyodva néz szét
megrontott erdőn és mezőn.”*¹⁵

A megszegett szerződés. Újabb idézetek

Apropó: szerződés, valahol már olvastunk erről az 'ősi szerződésről'...

A *Bibliából* ismeretes, hogy a vízözön után az Úr szövetséget kötött az emberrel. Ám hogy-

¹¹ *Bhagavad-gītā*, 16. 8. vers és magyarázat.

¹² Abdullah Omer Nasseef: Az iszlám vallás üzenete a természetről. In: *Assisi Nyilatkozatok*. 1986.

¹³ Károli 1997: 1Móz 1, 28.

¹⁴ Raj 2008: 11-13.

¹⁵ Jékely Zoltán 1975: *Születésnapra*, részlet.

ha megnézzük a szóban forgó verseket¹⁶, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a szövetség minden állattal is megkötött, még azokkal is, amelyek nem voltak fenn a bárkán: „[...] mindattól kezdve, a mi a bárkából kijött, a földnek minden vadjáig.”¹⁷

A *Talmud* bölcsei e fogalmazás alapján következtettek arra, hogy az ember használhatja az állatok munkaerejét, de meg nem eheti őket. A *Biblia* szerint csak később, Noé fiainak engedte meg az Úr, hogy húst is egyenek. A húsevés tehát eredetileg nem volt megengedve az ember számára¹⁸, csak később, amikor a bűneset bekövetkezett, és a vízözön elvonult, engedte meg az Úr¹⁹. A *Talmud* tanítói szerint ez azért történt, mert az Úr belátta, hogy vannak az emberek között olyanok, akik nem képesek lemondani a hús fogyasztásáról. Ám a húsevés ekkor is csupán mint az áldozati események következménye értelmezhető – kezdetben kizárólag a Szentélyben (pusztai szent sátorban majd a jeruzsálemi Templomban) lehetett állatokat áldozni.²⁰ Tehát: „Az ősi zsidó tanítás nem veszi magától értetődőnek, hogy az ember húst egyen, nem is dicséri. [...] A 12. században Maimonidész, a rabbinikus tanítók legnagyobbika megmagyarázza, hogy az állatáldozatokat a régi zsidóságban a pogány állatáldozatok még élő ősi hagyománya engedélyezéseként vezették be (Mareh Nebubim 111:32). A jelzés nyilvánvaló: a zsidó vallás leakarta szoktatni az embereket az effélékről.”²¹

A zsidóság körében tehát kezdettől jelen van a vegetáriánizmus mint fontos cél, és az utóbbi évtizedekben mindinkább tért hódít. A vegetáriánus táplálkozásra való törekvés a kereszténységben is mindvégig megfigyelhető, és egyes szerzetesrendek előírásaiban a húsevés tilalmával is találkozunk. Vegetáriánusok a karthauziak, a karmeliták, a kapucinus apácák és a trappisták egy része. A kamalduli rend (a fehér bencések) tagjai sem húst, sem bort nem fogyasztanak. A nagyobb létszámú nem-katolikus felekezetek közül ajánlott a vegetáriánizmus az adventisták és a mormonok számára.²² (Csak érdekességként vetem közbe, hogy „*Szent Ferenc az egész teremtetést – állatokat, növényeket, természeti erőket, sőt Napfivérét és Holdnővérét is meghívta, hogy együtt tiszteljék és dicsőítsék az Urat*”.²³ Egyébként az assisi szentet a környezeti problémák iránt nagy érzékenységet mutató II. János Pál pápa 1979-ben az ökológiával foglalkozók patrónusává nyilvánította.²⁴)

A vegetáriánizmus tehát azzal az egyetemes emberi kötelességgel van összefüggésben, hogy gondoskodva uralkodjon, és a lehető legkevesebb kárt tegye azokban az élőlényekben, amelyek a gondjaira lettek bízva. Ám a növények, a zöldek és a gabonafélék is élőlények, az ő elpusztításukra vajon nem vonatkozik a tilalom? A *Bibliából* már idéztem azt a verset, amely szerint az Úr mindenféle növényeket adott az embernek eledelül.²⁵

¹⁶ Károli 1997: 1Móz 9, 9-10.

¹⁷ Raj 2008: 19-21.

¹⁸ Károli 1997: 1Móz 1, 29.

¹⁹ Károli 1997: 1Móz 9, 3.

²⁰ Raj 2008: 16-19.

²¹ Hertzberg, A.: A zsidó vallás üzenete a természetről. In: *Assisi Nyilatkozatok*. 1986.

²² http://www.ivu.org/hungarian/history/christian/christ_veg.html, <http://www.all-creatures.org/cva/default.htm>, <http://web.295.ca/~gondolkodo/talalkozo/irasok/DeakHU00.html>

²³ *Az ökológiai válság: közös felelősségünk. II. János Pál pápa üzenete a Béke Világnapja alkalmából*. In: Jávör 2004: 38-39.

²⁴ *Inter Sanctos Apostoli körlevél*. 1979.

²⁵ Károli 1997: 1Móz 1, 29.

A *Bhagavad-gītā* ezzel kapcsolatban egyértelműbben fogalmaz. Kimondja, hogy az emberek számára csak azok az ételek jelentenek megfelelő táplálékot, amelyeket elfogyasztás előtt Istennek felajánlanak. Kṛṣṇa azt is pontosan megjelöli, hogy milyen körülmények között és milyen ételeket fogad el: „*Ha valaki szeretettel és odaadással áldoz Nekem egy levelet, egy virágot, egy gyümölcsöt vagy egy kevés vizet, Én elfogadom azt.*”²⁶ Az indiai kultúrában tehát a vegetáriánus táplálkozás kiegészül azzal is, hogy a megfelelő alázattal felajánlott – növényekből készült – étel már nem jár a növények elpusztításából származó visszahatásokkal – *karmával* – annak elfogyasztója számára.

Jogos a kérdés: hogy kerül a csizma az asztalra? Miért sorolom a spiritualitás és az ökológia kapcsán egymás után az idézeteket a vegetáriánizmusról? A kérdés jó, a válasz sejthető. Néhány évvel ezelőttig szinte nem volt nyugati tudós, aki síkra szállt volna a vegetáriánizmus mellett. (S ha volt is ilyen, ő is elsősorban az egészségügyi kockázatokat felismerve tett javaslatot a húsfogyasztás csökkentésére.) Ma pedig nap mint nap hallhatjuk a húsevés-ellenes nyilatkozatokat a legrangosabb politikai és tudományos fórumokról – ENSZ-IPCC, ENSZ-FAO, World Watch Institute. Lényegét tekintve nem mondanak mást, mint a több ezer éves szentírások, nem buzdítanak másra, mint amit a szentírások követői évezredek óta naponta gyakorolnak: hagyjatok fel a húsfogyasztással! Repkednek a számok is: 18% IPCC (2006)²⁷, 21% FAO (2006)²⁸, s a legutóbb már

51% World Watch Institute (2009).²⁹ A nevezett intézmények ekkora részben teszik felelőssé a húsipari ágazatot és a hozzá kapcsolódó tevékenységeket (erdőirtás, takarmánytermesztés, vízfogyasztás, szállítás stb.) az egyik legfontosabb klímaváltoztató üvegházhatású gáz, a CO₂ kibocsátásért.

Újra csak azt látjuk, mint a Lorenz intelme nyomán felsorolt korábbi példánál: az emberiség ősi tudásbázisa, a szentírásokba foglalt ökológiai, 'környezetvédelmi' utasítások a természettudományok haladása nyomán sorra beigazolódnak, követendőnek bizonyulnak.

Természetes rendszerek

Az ökológusok kezdettől fogva tudják, hogy a természet élettelen és élő létezői rendkívül komplex rendszert alkotnak. Azok a kutatások, amelyeket később 'ökológia' névvel illettek (a szó először Ernst Haeckel 1866-os könyvében tűnik fel), már a XIX. század elejétől folynak, elsősorban Humboldt ihletése nyomán. Az ökológiai vizsgálatok azután a XX. század elejétől kapcsoltak teljes sebességre. Ezt követően az ökológia is végigjárta a nyugati tudományok szokásos fejlődési folyamatait: előbb sorra megszülettek a legkülönbözőbb szubdiszciplínák, majd a széttagoltság miatt fokozódó inoperativitás megszüntetése érdekében lassan megkezdődött az újraegyesítés, a *general ecology* vajúdása.³⁰

A rendszerszemléletű ökológia azonban

²⁶ *Bhagavad-gītā*, 3.13, 9.26.

²⁷ http://wapedia.mobi/hu/Glob%C3%A1lis_felmeleged%C3%A9s

²⁸ http://epa.oszk.hu/00800/00877/01842/pdf/C_2008_282E_0437_0442.pdf

²⁹ http://www.globalisfelmelegedes.info/index.php?option=com_content&view=article&id=534:allattartas-es-klimavaltozas&catid=38:haszonat-tart&Itemid=53

³⁰ Lásd: Juhász – Nagy 1986: 181-182.

mégsem a XIX-XX. század nyugati találmánya. Sőt, ha szabad így fogalmaznom, még az ökológia 'operativizálása' sem közelmúltbéli vívmány³¹ – hogyha az operativitást nem csupán szűk szakmai értelemben, a terminológia és a módszerek szintjein, de a legszélesebb körű alkalmazhatóságot figyelembe véve definiáljuk. A globális ökológiai szisztéma ugyanis a legősbibb szentírásokban is olyan komplex rendszerként van definiálva, amely egyetlen elemében sem független.

Nézzünk először néhány védikus példát. Az ősi India természetszemlélete nemcsak a Védákban jelenik meg – például az *Atharva Veda* csodálatos *Föld Himnuszában*³² –, de a filozófiai és történeti könyveket, az *Upanisadokat* és a *Purāṇákat* is „[...] áthatja az élet tisztelete, annak tudása, hogy a természet hatalmas erői – a föld, az ég, a levegő, a víz és a tűz – akárcsak az élet különböző rendjei, a növények, fák, erdők és állatok mind összefonódnak egymással a természet nagy ritmusáiban.”³³

Prabhupāda a *Yajur Vedához* tartozó *Ísa Upanisad* 1. mantráját így fordítja: „Az univerzumban minden élő és élettelen az Úr irányítása alatt áll, s minden az Úr tulajdona. Az embernek ezért csak azokat a dolgokat szabad elfogadnia saját szükségleteként, amelyek megilletik, s nem szabad elfogadnia semmi mást, jól tudván, hogy az kibe tartozik.” Részlet a vershez fűzött magyarázatából: „Kṛṣṇa, a legfelsőbb irányító megteremtette az anyagi világot, amely teljesen tökéletes, és

*amelyből semmi sem hiányzik. Az Úr látja el az élőlények mindegyikét azzal, amire szükségük van. Mindaz, amire szükségünk van, a földből származik, ezért a föld az a forrás, ami ellát bennünket.”*³⁴ Itt nem csupán egy definíciót találunk az eredetről és az összefüggésekről, hanem újabb egyértelmű utasítást is arra nézve, hogy miként kell használnunk a bolygó élő és élettelen erőforrásait.

A *Biblia* nagyon hasonlóan nyilatkozik: „A földet pedig senki el ne adja örökre, mert enyém a föld; csak jövevények és zsellérek vagytok ti nálam.”³⁵ „Az Úré a föld, s annak teljessége; a föld kerekessége s annak lakosai.”³⁶

Ezek a versek, parancsolatok tömör formában fogalmazzák meg azt a nyugati tudomány által túlságosan későn felismert tény, hogy az ökológiai rendszer elemei nem függetlenek, és ebből következően az ökoszisztémák elemeinek, alrendszerének mértékletes használata az ember számára kötelező. Azt látjuk tehát – immár többször –, hogy évezredes szövegekből köszönnek vissza azok az előírások, amelyeket mai tudásaink hangoztatnak – vagy közvetlenül megfogalmazva, vagy mint teendőt sugallva.

Vida Gábor ökológust idézem: „A XXI. században a világ kritikus fordulóponthoz érkezett. [...] A probléma tömören abból áll, hogy az emberiség a véges Földön korlátlan növekedésre rendezkedett be, figyelmen kívül hagyva annak eltartóképességét. Másként fogalmazva, nem akar tartósan beilleszkedni a bioszféra működésébe, magát a nagy földi rendszer felett állónak képzei. Kifosztja a bolygó erőforrásait, rablógazdálkodást folytat az elvileg megújulni képes ökológiai rendsze-

³¹ Juhász – Nagy 1986.

³² *Atharva Veda* 12. 1.

³³ Singh, K.: A hindu vallás üzenete a természetről. In: *Assisi Nyilatkozatok*. 1986.

³⁴ *Śrīmad Bhāgavatam*, 6. 14. 10. vers és magyarázat.

³⁵ Károli 1997: 3Móz 25, 23.

³⁶ Károli 1997: Zsolt 24, 1.

*reken, s mindezzel saját maga és utódainak létét veszélyezteti.*³⁷

A tudósok felismerték és sorra elismerik, hogy ebben az irányban nem haladhatunk tovább. 2005-ben a világ több mint 1300 kutatója által összeállított *Millennium Ecosystem Assessment* című jelentés rámutatott: „Az emberi tevékenységek a természeti tőke kifizetésével oly mértékű terhet rónak a környezetre, hogy Földünk ökológiai rendszerei már nem garantálják a jövő generációk fenntartását.”³⁸

Nem kívánom túlzottan gyarapítani az idézetek számát; rengeteg hasonló lehet találni. De engedjenek meg még egy utolsót. Henry Kendall Nobel-díjas fizikus az ökológiai és mentális válságról: „A tudósok ilyen mértékű egyetértésére eddig még nem volt példa. Egyedülálló a nemzetközi tudóstársadalom megegyezése abban, hogy a természetes rendszerek nem képesek a továbbiakban elviselni a jelenlegi emberek tevékenységének hatásait.”³⁹

A tudás - lehetőség

Tudjuk tehát, hogy baj van, a legfőbb ökológus szaktekintélyek értenek egyet abban, hogy a több ezer éve elhangzott figyelmeztetések, a riasztó történelmi példák ellenére komoly problémákat okoztunk, és hogy a helyzeten mielőbb változtatni kell. De vajon miként kezdjünk hozzá?

Sokan – talán a naivabbak, vagy a halogatókra hajlamosabbak? – így válaszoltak erre: bízzuk a politikusokra, hívjunk össze csúcsta-

lálkozókat! Juhász-Nagy Pál így értékelte a Rióban történteket: „Anno Domini 1992: a riói impotens csúcstalálkozó... példátlan létszámú sereglet a példátlan semmitmondás, a bosszantó improduktivitás jegyében (akkor, amikor nem is egy világkrízis már valóban ante portas áll).”⁴⁰ Amikor ezeket a sorokat írom, már 2010 van, és mi történt nem sokkal ezelőtt Koppenhágában? A fenti idézetet akár meg is ismételhethénk, csak az évszám és a városnév különbözik: „Anno Domini 2009: a koppenhágai impotens csúcstalálkozó...”

Ezek után bátran kimondhatjuk, hogy nem ez lesz a megfelelő irány. A 'csúcstalálkozási' jó ötletnek tűnt közel húsz éve is, de azóta sem működik. Valami másra, átfogó szemléletváltásra, mértékletességre és önkorlátozásra lenne szükség. A kortárs ökológus is ez utóbbit tanácsolja, és egyúttal figyelmeztet a várható nehézségekre: „Forradalmian új, radikális szemléletváltás menthet csak meg minket. Ennek megvalósítása azonban világszerte óriási ellenállásba ütközik tévhit, tájékozatlanság, megszokottság és a rövidtávú ellenérdekltség miatt.”⁴¹

Hasonló értelemben foglalt állást II. János Pál pápa és az ökumenikus pátriárka közös nyilatkozatukban: „A gond nem csupán gazdasági vagy technológiai, elsősorban erkölcsi és lelki. Megoldást a gazdaság és a technológia területén csak akkor találhatunk, ha mély séges változás megy végbe a szívéinkben, amely elvezethet bennünket életformánk megváltoztatásához, valamint fogyasztásunk és termelésünk fenntarthatatlan formáinak átalakításához. [...] Először is vissza kell térnünk az alázathoz, valamint fel kell ismernünk batal-

³⁷ Vida 2009: 9.

³⁸ http://www.aspb.ab.ca/page_attachments/0000/0062/bios_2005_spring.pdf

³⁹ Myers – Simon 2004: 182.

⁴⁰ Juhász – Nagy 1993: 9.

⁴¹ Vida 2009: 9.

*munk korlátait, és ami még ennél is fontosabb: tudásunk és ítélőképességünk határait.*⁴²

Peter Russel, angol pszichológus, filozófus keményebben fogalmaz: „*Ha felismerjük, mi veszélyezteteti létünket, és mégis folytatjuk azt a tevékenységet, az valamiféle elmebaj jele. A probléma gyökere a gondolkodásmódunkban, hozzáállásunkban és értékrendünkben van.*” A mentális változásnak tehát meg kell előznie a gyakorlat megváltoztatását, e nélkül – úgy tűnik – nem fog menni.

Mindezek után valósággal üdítő olvasni, amikor a remény hangján szólal meg a kiváló fenntarthatósági szakember-trió: „*Felismerve a fenyegetettséget, az emberek takarékoskodni kezdenek, és gondolnak nemcsak maguk, hanem a gyermekeik jövőjére is. Rájönnek arra, hogy a gátlástalan fogyasztás, az igazából szükségtelen javak halmozása nemcsak az életterülnket pusztító tevékenység, a természetes környezet, így a jövőnk elleni véték, hanem az ő életük minőségét is rontja.*”⁴³

Kiutak. Tovább a konkrétumok felé

A megoldás keresése kapcsán a mentális változtatás elengedhetetlen voltát hangsúlyozza Alan Durning, a World Watch Institute vezető kutatója is: „*Egy törékeny bioszférában az emberiség sorsa attól függ, hogy képesek leszünk-e megvalósítani a korlátozott fogyasztás és a nem-anyagi gyarapodás etikáját, a legmélyebben értelmezett önkorlátozást.*” A tekintetben, hogy miként vigyük véghez e mentalitás vál-

toztatást, Durning a legfőbb iránymutatást „az ősidők óta továbbadott emberi bölcsesség folyamában” látja. A környezetét aggódókat sürgeti, hogy „*[...] kövessék az önkéntes egyszerűség útját, amit Buddhától Mohamedig minden bölcs prédikált.*”⁴⁴

Az Egyházak Világtanácsa és más szervezetek 2000-ben Genfben kiadott nyilatkozata szerint a kiút megtalálásához: „*[...] lélekbeli változás szükséges, amelynek során rájövünk, hogy az igazi értéket nem lehet pénzben kifejezni, és az élet megannyi formáját nem lehet áruba bocsátani. A gazdaságnak kell az embert szolgálnia, sem pedig az embereknek a gazdaság kiszolgálóivá válnia.*”⁴⁵

Vida Gábor ökológus még konkrétabb javaslattal él: „*Az emberi közösségek együttműködő, egymást segítő, szeretetteljes világát kell újra felfedeznünk. Ebben keressük a maradandóbb (fenntarthatóbb) értékeken alapuló boldogulásunkat, s ebben segítsük embertársainkat, s ilyen igényeink bangoztatásával próbáljuk befolyásolni döntéshozóinkat is. Emellett nem árt felkészülni egy remélhetőleg be nem következő összeomlás túlélésére. Ehhez újra el kell sajátítani a 150 évvel ezelőtt még jól működő lokálisan önálló életmód legfontosabb elemeit.*”⁴⁶

Jó hír, hogy az ökológusok és egyházi vezetők sora által szorgalmazott útkeresés nem csupán megkezdődött, hanem több évtizede tudatosan és sikeresen folyik. A *Bhagavad-gītā* elvein alapuló ökológiai gazdálkodást folytató farmközösségek alakulnak szerte a világon. „*A gaudiya-vaiṣṇavák a Krisna-tudat Nemzetközi Szervezetében (ISKCON) éppen ezért*

⁴² Velencei Nyilatkozat. II. János Pál és Özsentsége I. Bartolomeosz ökumenikus pátriárka közös nyilatkozata a környezeti etikáról. In: Jávör 2004: 40–43.

⁴³ Végh – Szám – Hetesi 2008: 205.

⁴⁴ Cremo – Mukunda 1995: 21.

⁴⁵ Gömböcz 2008: 111.

⁴⁶ Vida 2009: 10.

*gazdálkodó közösségeket hoztak létre [...], melyek önkéntes egyszerűsége és a védikus szentírások elvei iránti elkötelezettségen alapulnak.*⁴⁷ Világszerte jelenleg több mint 40 ilyen farmközösség működik, amelyek célja az önellátás, a mértékletes és egyszerű életmód.

S hogy a *Bhagavad-gītā* tanításán alapuló önellátó ökofalu-közösségek létesítése mennyire tudatos folyamat eredménye, azt a következő, Śrīla Prabhupādától, az 1960-as évekből származó idézet is bizonyítja: *„Önfenntartó közösségeket kell létrehozunk azzal a céllal, hogy megtermeljük magunk számára a gabonát és a tejelő tehenek segítségével a tejet; ha ezt megtesszük, szó sem lehet hiányról. Tehát fejlesszék ezeket a farmközösségeket ameddig csak lehet. Ezen közösségek ideális társadalmakká kell, hogy érjenek, amelyek a természeti erőforrásokra alapulnak, nem pedig az iparra. Az ipar pusztán az istentelen társadalmat hozta létre, mivel az emberek azt gondolják, hogy képesek mindent megteremteni, amire szükségük van.”* Egy másik, hasonló nyilatkozat 1974-ből: *„Farmgazdálkodási tevékenységünk a mozgalom igen fontos részét képezi. A számunkra szükséges gabona és tej megtermelésével önellátóvá kell válnunk. Szóba sem fog jönni a szegénység. A farmoknak a természetes anyagok termelésén és nem ipari tevékenységen alapuló, ideális közösségekké kell fejlődniük.*⁴⁸

Vajon miként lehetséges, hogy Prabhupāda, az idős indiai tanító 1965-ben, Nyugatra érkeztek pontosan tisztában volt azokkal a tennivalókkal, amelyeket a mi tudósaink csak mostanában, az utóbbi években kezde-

nek sürgető szükségként emlegetni?⁴⁹ Érdekes kérdés, vajon honnan tudta, hogy önellátó, a mértékletes életvitelen alapuló, vegetáriánus táplálkozást folytató közösségeket kell alapítani? Milyen jövőbelátó, predikciós képességgel volt megáldva? A válasz az, hogy nincsen szó csodáról, sikerének titka mindössze annyi, hogy az emberiség egyetemes tudáskincséből, a védikus szentírásokból indult ki.

Mi a teendő?

Az előző részekben leírtak világossá tették, hogy a technikai tudás, a természettudományos kutatás mellett a fenntarthatóság megvalósításához másra is szükség van. Láttuk, hogy erre a megfelelő tudás és megfelelő mentalitás együttesen adhat lehetőséget. A megfelelő mentalitás pedig az önkorlátozást, a mértékletességet teszi megvalósíthatóvá. Ugyancsak nyilvánvaló, hogy a mértékletesség – mégpedig az önként vállalt mértékletesség – a jelen állapotokat tekintve

⁴⁹ A problémafelismerés folyamatában – vagyis még messze a konkrét életmódjavaslatoktól – a legelső mérőföldkövet 1962-ben rakta le Rachel Carson, amikor *„Néma tavasz”* (*Silent Spring*) című könyve megjelent Amerikában. A szerző egyebek mellett arra figyelmeztetett, hogy a vegyszerek és hulladékok – például a DDT –, amelyeket szándékosan vagy véletlenül a természetbe juttatunk, katasztrófát fognak okozni. A második mérőföldkövet 1972-ben tették le Meadows és munkatársai a Római Klub megbízásából írott *A növekedés határai* (*The Limits of Growth*) című könyvükkel. Ezek a széleskörű figyelmet kiváltó és esetenként elkeseredett vitákat is elindító könyvek mégis meglepően szűk körben hoztak érdemi szemléletváltást. Ne felejtjük el azt sem, hogy egészen más dolog könyvet írni/olvasni, és megint más a változtatást a gyakorlatban elkezdni! Mondjuk ki: sokan máig sem kapcsolak...

⁴⁷ Cremo 2007: 97-114.

⁴⁸ Részlet Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 1974. december 18-án kelt leveléből.

nem csupán lehetőség és magánügy, de már kötelező és közügy.

Egy közelmúltban publikált számítás önmagában is elegendő a belátáshoz: „Az ember biológiai minimum igénye egy évre a mérsékelt égövön hozzávetőlegesen 400 liter víz, 300 kg élelem és valamilyen hajlék, ahol fagypon feletti hőmérsékletet talál a téli hónapokban. Ilyen körülmények mellett valószínűleg lenne hely a Földön akár 40 milliárd ember számára is. Egy átlagos amerikai ezzel szemben évenként 100000 liter tiszta vizet, 1000 kg változatos élelmet, legalább 1000 liter üzemanyagot, ezek szállítására plusz kétszer ennyi üzemanyagnak megfelelő elektromos energiát igényel. Ezen túlmenően tonnaszám használ fel fát, papírt, építőanyagot, vegyszereket, fémeket, műanyagokat, stb., s ugyancsak tonnaszám termel szemetet és szennyvizet, melyek megfelelő kezelése további anyagot és energiát követel. Ilyen feltételek mellett talán már egymilliárd emberrel is meghaladnánk bolygónk eltartóképességét.”⁵⁰ Tegyük még hozzá, hogy ez az eszeveszett pazarlás korántsem csupán az USA-ban, de Észak-Amerika egész területén, valamint Európában is folyik.

A mértéktelen életmód, a túlfogyasztás tehát nem valami távoli, elvont dolog, ami egy szigeten, a világ másik sarkában folyik, hanem itt és most, napról napra történik. Bizonyos szempontból kinőttük a Földet, ám nem a népesség lett túl nagy – hiszen „valószínűleg lenne hely a Földön akár 40 milliárd ember számára is” –, hanem a mértéktelenség mutat túl minden határon – jócskán túl az ökológiai rendszerek, bioszféránk eltartóképességének határain. A riasztó következményekről szóló hírek nyomán egyre fokozódik a tanácstalanság. Amíg embe-

rek milliói az éghajlatváltozás és a természetpusztítás következményeitől szenvednek, addig a világ vezetői fővárosról fővárosra járva 'csúcstalálkozhatnak'.

Ha a változtatásra és talán már tette is kész olvasó ezek után üdítő konkrétumokat szeretne látni/hallani, akkor azt javaslom, hogy látogasson el Somogyvámosra, ahol immár 17 éve sikeresen működik egy önellátó farmközösség, Krisna-völgy.

Krisna-völgy – a megoldás egyik mintája

Fentebb már több esetben idéztem A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupādától, aki a világszerte jelentkező természeti, gazdasági és társadalmi problémákat a védikus minta, elsősorban a *Bhagavad-gītā* elveire alapozva látta megoldhatónak.

Ugyanezen tanításokon alapul az a faluméretű program, amelyet még 1993-ban Külső-Somogyban kezdett el megvalósítani néhány tucat lelkes önkéntes. Ha szabad így fogalmazni, a történelem mára utolérte őket. A *Bhagavad-gītā*ban a mohóság és önzés következményeként előrejelzett válságok ugyanis sorra bekövetkeznek, és már mindenki számára több-kevesebb kockázatot, veszélyt jelentenek. E 17 év során a somogyvámosi ökofalu kapuin kívül annyit romlott a környezet állapota és az emberek életminősége, hogy Krisna-völgyet mind nyilvánvalóbb sikerei az érdeklődés középpontjába állítják, és tanítandó példává teszik.

Bár nem egy hazai ökofalu-közösségben megtaláljuk a fenntartható életmód és a közösségi önellátás egyes elemeit, de hasonló komplexitásban másutt nem láthatjuk ezeket. Krisna-völgy eredményességével kapcsolatban

⁵⁰ Vida 2009: 74.

a legteljesebb magyarázatot az ökológusok és a társadalomkutatók⁵¹ közösen fogalmazták meg: a szentírásokon és népi tapasztalatokon alapuló tudás, a megfelelő szemlélet, a fenntartható technológiák alkalmazása, valamint a közösségi élet az, ami az ehhez szükséges képességet és energiát szolgáltatja.⁵²

Krisna-völgy mint 'talált kísérlet', mint működő minta ad lehetőséget tudósok, politikusok, érdeklődő szakemberek és laikusok számára, hogy tanulmányozzák a fenntarthatóság egy példáját. Úgy vélem, hogy „amikor nem is egy világháború már valóban *ante portas* áll”, rendkívüli érdeklődésre tarthat számot egy olyan minta, amelynek széleskörű megvalósítása esetén „valószínűleg lenne hely a Földön akár 40 milliárd ember számára is.”

Végezetül egy nagyon régi, jól ismert történetet idézek fel, mélységesen egyetértve a bölcs kommentátorral: „*Húsz évszázaddal ezelőtt mesélték két ember történetét, akik egy csónakban hajóztak ki a tengerre. Egyikük birtelen fűrészelni kezdte talpuk alatt a deszkát. Azt állította, a csónak az övé, azt tehet vele, amit akar. A másik azt felelte: ketten vagyunk a csónakban. Ha kilyukaszod, mindketten elsüllyedünk. (Vayikra Rabbah 4:6). Felelősséggel tartozunk az életért, meg kell védenünk mindenhol. Nemcsak saját bűneink ellen, de másokéival szemben is. Mindannyian ugyanazon a törékeny, csodálatos Föld-csónakon hajózzunk. Mentsük meg a csónakunkat – evezzünk együtt!*”⁵³

Felhasznált irodalom

- Assisi Nyilatkozatok. *A buddhizmus, a kereszténység, a hinduizmus, az iszlám és a zsidó vallás üzenete a természet és az ember kapcsolatáról.* 1986. Olaszország, Basilica di S. WWF, <http://www.kia.hu/konyvtar/szemle/f1.htm>
- Bhaktivedanta Swami, A. C. 2001: *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van.* BBT.
- Bhaktivedanta Swami, A. C. 1994: *Śrīmad-Bhāgavatam*, Hatodik ének. BBT.
- Cremo, Michael A. – Mukunda Goswami 1995: *Divine Nature: A Spiritual Perspective on the Environmental Crisis.* Los Angeles, Bhaktivedanta Book Trust.
- Cremo, Michael A. 2007: Májápur: A béke és ökológiai harmónia mandalája. *TATTVA*, X/1. p.97-114.
- Diamond, Jared 2007: *Összeomlás. Tanulságok a társadalmak továbbéléséhez.* Budapest, Typotex.
- Farkas Judit 2009: „Krisna egyik kertje”. Hitorientált életmód és környezetátalakítás Somogyvámoson. In: Andrásfalvy Bertalan – Vargyas Gábor (szerk.) 2009: *Antropogén ökológiai változások a Kárpát-medencében.* Budapest, L'Harmattan. p.331-346.
- Gömböcz Elvira (szerk.) 2008: *Alternatív globalizáció a népekért és a földért.* AGAPE Az Egyházak Világtanácsának dokumentuma és kísérő tanulmányok. Budapest, Luther Kiadó – Védegylet.
- Hári Beáta 2008: *Magyarországi ökofalvak fenntarthatósági jellemzése és értékelése, továbbá területfejlesztési szempontú vizsgálatuk.* Budapest, Diplomamunka. ELTE, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék.

⁵¹ Farkas 2009: 331-346.

⁵² Hári 2008.

⁵³ Hertzberg, A.: A zsidó vallás üzenete a természetről. In: *Assisi Nyilatkozatok.* 1986.

- Inter Sanctos Apostoli körlevél* 1979: AAS 71 *1979*, 1509.
- Jávor Benedek (szerk.) 2004: *Felelősségiünk a teremtett világért. Egyházi dokumentumok az ökológiai válságról*. Budapest, Védegylet.
- Juhász-Nagy Pál 1986: *Egy operatív ökológia hiánya, szükséglete és feladatai*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Juhász-Nagy Pál 1993: *Természet és ember. Kis változatok egy nagy témára*. Budapest, Gondolat.
- Károli Gáspár (ford.) 1997: *Szent Biblia*. Budapest, Magyar Bibliatársulat.
- Lorenz, Konrad 2002: *A civilizált emberiség nyolc balálos bűne*. Cartaphilus Kiadó.
- Myers, Norman – Simon, Julian L. 2004: *Mi a helyes válasz, ha a Föld jövője a tét?* Budapest, Typotex.
- Popper, Karl 1997: *A tudományos kutatás logikája*. Budapest, Európa könyvkiadó.
- Raj Tamás 2008: *Ember-e a mező fája? Környezet- és természetvédelem a Bibliában*. Vác, Makkabi Kiadó, Budapest – Multiszolg Nyomda.
- Végh László – Szám Dorottya – Hetesi Zsolt 2008: *Utolsó kísérlet. Híradás a Föld állapotáról*. Kairosz Kiadó.
- Vida Gábor 2009: Bevezető gondolatok a fenntarthatósághoz. In: Kun A. (szerk.) 2009: *II. Fenntarthatósági Konferencia*. Az előadások összefoglalói. Somogyvámos, Öko-völgy Alapítvány.
- Vida Gábor 2009: Véges Föld és végtelen vágyak. Jelentés a Földről. In: Kóródi Mária (szerk.) 2009: *Az erőszak kultúrája. Fenntartható-e a fejlődés?* Budapest, Pallas.p.59-85.
- Atharva Veda* 12.1. http://www.vedah.com/org2/literature/pdf_docs/Atharva_Veda.pdf

MŰHELY

Kétezer-kétszáz éves Pascal-háromszög?

Śacīsuta dāsa
(Tóth Zoltán)

Két fontos esemény inspirált arra, hogy megírjam ezt a rövid tanulmányt. Egyrészt készülök kiadni egy összefoglaló művet erről a témáról, amelyben az alapismereteket követően bemutatnom az eddig összegyűjtött, közel 1000 versmértéket. Másrészt pedig, több érdekesség felvonultatása között, külön fejezetben szólok majd egy megdöbbentő felfedezésről, amelyet ugyan a legutóbbi cikkemben is megemlítettem egy rövid bekezdés erejéig, de a legújabb kutatások eredményeinek gazdagsága és elsőprő ereje egy különálló fejezetté növelte ezt a néhány sort a leendő könyvemben. Ezt adom most közre ebben az írásban.

Egy korábbi *Tattva*-cikkben¹ már írtam egy rövid bevezetést a szanszkrit klasszikus verstanba, s ott elmagyaráztam e tudomány alapfogalmait. Mivel nem akarom a kedves olvasót azzal terhelni, hogy egy másik könyvet is lapozgatnia kelljen a szanszkrit szavak értelmezése miatt, ezért ismét leírom ezeket az ismereteket egy külön alponthban.

1. A felfedezés

A 2007-es *Tattva*-cikkemben az alábbiakat írtam Piṅgaláról:

„Piṅgalát tekintik a bináris számrendszer első alkalmazójának, melyet a védikus versmértékek rendszerén keresztül ismertetett. A versmértékekről szóló munkájában ír a *mātrā-meruról* (a Fibonacci-számsorról) és a *meru-prastāráról* (a Pascal-háromszögről) is.”²

Subhash Kak indiai nemzetiségű professzor egyik rövid írására hivatkoztam, akivel az idén nyáron volt szerencsém személyesen is találkozni egy nemzetközi csillagászati konferencia alkalmával, amelyet az MTA szervezett. Akkor megemlítettem neki, hogy nem találom Piṅgala (i.e. 5. sz. vagy i.e. 2. sz.) művében a Pascal-háromszöget, s megadta egy másik indiai tudós, Shyam Lal Singh elérhetőségét, aki erről írt könyvet. Útmutatásával sikerült felennem a kapcsolatot Shyam Lal Singh professzorral, aki elküldte a Pascal-háromszögről szóló könyvét.

A címben azt írtam, hogy 2200 éves Pascal-háromszöget fogok bemutatni, mert ha találunk is valami rövid leírást Piṅgaláról, a legóvatosabb becslések is az i. e. 2. századra helyezik munkásságát. Kapil Deva Dvivedi (1918–) és Shyam Lal Singh (1942–) professorok viszont a *The Prosody of Piṅgala* című munkájuk előszavában azt írják, hogy Piṅgala i. e. 750 körül született, majd azt is megemlítik, hogy a *Yudhiṣṭhira Mimāṃsaka* a *Vaidikachandomimāṃsakāban* ezt az időpontot kate-

¹ Tóth 2007.

² Tóth 2007: 116.

gorikusan i. e. 2850-re teszi.³ Ebből is látható, hogy milyen nehezen datálhatók a prehisztórikus indiai tudósok; a jelen cikknek viszont nem célja a különféle forrásművek és íróik datálása.

A Piṅgala *Cbandaḥ-śāstra* nyolcadik fejezetében Piṅgala ír a Pascal-háromszögről és a Fibonacci-számsorról. Ez az utolsó és egyben a legkevésbé érthető fejezet – s ez nem meglepő, ugyanis Piṅgala egész műve hemzseg a kriptogrammákat is megszégyenítő nyelvtörő *sūtráktól*. Ezért is lehet, hogy a híres indiai matematikus, Halāyudha Bhaṭṭa (10. sz.) magyarázatai nélkül – melyek i.sz. 975 körül születtek⁴ – az ember sokszor elveszettnek érzi magát. A mű 31. és 35. *sūtrájában* és azok magyarázataiban a Pascal-háromszög egyik legösszefoglaló leírásáról olvashatunk, amelyet legalább 1800 évvel Blaise Pascal⁵ (1623–1662) előtt vetettek papírra.

2. A magyarázat

Piṅgala *sūtrái* közvetve írják le a Pascal-háromszöget, ezért Halāyudha Bhaṭṭa magyarázatain keresztül fogom bemutatni azt. Előtte viszont megnézzük, hogy miként lehet értelmezni Piṅgala néhány *sūtráját*, s hogy milyen további sejtéseket vet fel ez a módszer a könyv végén található *sūtrákkal* kapcsolatban.

Annak érdekében viszont, hogy ne kelljen előkeresni a 2007-es *Tattva*-cikkemet, a 2.1. alpontban – szinte változatlan formában – újra bemutatom a versmértékekkel kapcsolatos alapismereteket.

2.1. Az *akṣara*, a *mātrā* és a *gaṇa* fogalma

A szanszkrit nyelv lejegyzésére leggyakrabban a *devanāgarī* írásmódot használják. Az írás legkisebb egysége általában a betű, amelyet *a-kṣarának* („amit nem lehet tovább osztani”)⁶ neveznek. A *devanāgarī* írásban a legkisebb egységet a ligatúra⁷ jelenti, amelyet így szintén *akṣarának* neveznek. Mivel a ligatúrák nem hangokat, hanem szótagokat jelölnek, az *akṣara* szót itt most „szótag” értelemben használom.

A szanszkrit nyelvben, s gyakorlatilag minden más nyelvben is, a szótagok kiejtése egységnyi időt vesz igénybe. Ez az időegység a *mora*, amit szanszkritul *mātrānak* neveznek. Az egy *mātrā* hosszú szótagot *lagbunak* (kicsi, rövid), a két *mātrā* hosszút pedig *gurunak* (nagy, hosszú) nevezik. Három *mātrā* hosszúságú szótagokat csak énekekben használnak, vagy ha valakit a távolból hívnak (pl.: *be rādhe-e-e*).⁸ Érdekes és szemléletes példa e három időegység bemutatására a kakaskukorékolás: ku-kuri-kúú. Itt az első szótag egy, a második és a harmadik szótag kettő, míg a negyedik szótag három *mātrā* hosszú.

A *lagbu* szótagot ez alapján rövidnek, a *guru* szótagot pedig hosszúnak hívják.

A következő jelöléseket alkalmazom a továbbiakban:

- *lagbu*
- *guru*

Általában akkor rövid egy szótag, ha rövid magánhangzót, és akkor hosszú, ha hosszú magánhangzót tartalmaz.

³ Dvivedi – Singh 2008: xxii–xxiii.

⁴ Dvivedi – Singh 2008: xxiii.

⁵ Blaise Pascal 1655-ben publikált először ebben a témában a *Traité du triangle arithmétique* című értekezésében.

⁶ Harivenu 2005: 20.

⁷ Ligatúra: a szótag lejegyzésére szolgáló írásjel a szanszkrit nyelvben.

⁸ Harivenu 2005: 20.

A rövid magánhangzók: **a, i, u, ṛ, ḷ**.

A hosszú magánhangzók: **ā, ī, ū, ṝ, ḹ, e, ai, o, au**.⁹

A rövid magánhangzót tartalmazó szótagok is hosszúvá válnak az alábbi két esetben:

- a) A rövid magánhangzót **m̐** (*anusvāra*) vagy **h** (*visarga*) követi.

Például: *ham̐ - saḥ*

- b) A rövid magánhangzót két vagy több mássalhangzó követi.

Például: *kr̥ - ṣṇa*.

A b) szabály alól kivételt képezhetnek a -pr-, -hr-, -br- és -kr- mássalhangzótorlódások, s ez egyfajta engedményt jelent a költők számára. Ekkor a szótag esetenként rövidnek tekinthető annak érdekében, hogy a versszak megfeleljen a verselés szabályainak. Ezenkívül a negyedvers utolsó szótagja szintén hosszúnak számít, de ha a versmérték úgy kívánja, akkor rövidnek tekintik, függetlenül attól, hogy rövid vagy hosszú magánhangzó szerepel-e a negyedvers végén.¹⁰

Az alábbi példával áttekintjük a legfontosabb szabályokat:

• - - • • - - -
bare kṛṣṇa bare kṛṣṇa
- • - • • - - -
kṛṣṇa kṛṣṇa bare bare |
• - - • • - - -
bare rāma bare rāma
- • - • • - - -
rāma rāma bare bare ||

A versmértékek elemzésének megkönnyítése érdekében a szakértők nyolc *gaṇāt*, azaz verslábhatárt határoztak meg, melyek mindegyike három-három szótagot tartalmaz. A különféle *gaṇákat* különböző betűkkel jelölik, melynek alapján a következő táblázatot állíthatjuk össze:

szanszkrit elnevezés	<i>gaṇa</i>	görög-latin elnevezés ¹¹
<i>ya-gaṇa</i>	• —	bacchius
<i>ra-gaṇa</i>	— • —	krétikus
<i>ta-gaṇa</i>	— — •	palimbacchius
<i>bha-gaṇa</i>	— • •	daktilus
<i>ja-gaṇa</i>	• — •	amphibrachisz
<i>sa-gaṇa</i>	• • —	anapestus
<i>ma-gaṇa</i>	— — —	molosszus
<i>na-gaṇa</i>	• • •	tribrachisz

Ezenkívül a rövid szótagot *la* (*laghu*), a hosszút pedig *ga* (*guru*) betűkkel jelölik. A verstani szövegek ezeket szintén *gaṇaként* szokták megemlíteni: *la-gaṇa*, *ga-gaṇa*. Akkor kapnak leginkább szerepet a leírásokban ezek az egyszótagú *gaṇák*, amikor a versmértékek szótagjainak a száma nem osztható hárommal.

A verselésről szóló nyugati szakirodalom közel negyven verslábhatárt tart számon. A szanszkrit versmértékeket leíró *gaṇák* rendszere egyszerűbb, mint a nyugati verslábak gyűjteménye, mert pusztán e nyolc *gaṇa* segítségével – kiegészítve a *la*- és a *ga-gaṇával* – bármilyen versmérték leírható. Például a choriambus elnevezésű versláb (— • • —) a következőképpen kódolható egyszerűen a *gaṇák* segítségével: *bba, ga*.

⁹ A szanszkritban az 'e' és az 'o' mindig hosszú 'é'-t és 'ó'-t jelent. Az 'ai' és az 'au' együtt szintén hosszú magánhangzónak számít.

¹⁰ Apte 2000: 1035.

¹¹ Szepes – Szerdahelyi 1981: 191.

2.2. Piṅgala rejtjeles sūtrái

Az alapismeretek áttekintését követően térjünk vissza a Piṅgala-sūtrákhoz!

A Piṅgala *Chandaḥ-sāstra* legelső sūtrája így néz ki: *dbī-srī-strī m*¹². Az első három szó jelentése a következő:

dbī = értelem, bölcsesség

srī = szépség, ragyogás, dicsőség

strī = nő, feleség

Mielőtt még belebonyolódnánk a fenti jelentéstartalmak összehangolásába, gondolkozzunk el egy pillanatra a sūtra végén szereplő *m* betűn. Mit jelenthet?

A versmértékek szakértői tudják, hogy minden *chandaḥ-sāstra* elején definiálják a *gaṇákat*. Ebben a sūtrában az *m* betű így a *ma-gaṇára* utal, az előtte lévő szavakat pedig teljes mértékben felesleges lefordítani. Nézzük csak meg a sūtra versképletét!

— — —
dbī-srī-strī m ||

Tehát megtaláltuk az első *gaṇa* képletét, a *ma-gaṇa* ugyanis pontosan három hosszú szótagból áll. Az *m* betű előtt szereplő szavaknak tehát elsősorban az a funkciójuk, hogy kódolják a *gaṇa* képletét. S mivel mind közsímt szavak, ezért ha valamelyik másoló az évszázadok során hibát vét a sūtrák átírása során, könnyű kijavítani később a hibát.

Az első tíz sūtrát¹³ ennek megfelelően már könnyű értelmezni:

(1)	<i>dbī-srī-strī m</i>	<i>ma-gaṇa</i>	---
(2)	<i>varā sā y</i>	<i>ya-gaṇa</i>	• --
(3)	<i>kā gubā r</i>	<i>ra-gaṇa</i>	- • -
(4)	<i>vasudbā s</i>	<i>sa-gaṇa</i>	• • -

(5)	<i>sā te kva t</i>	<i>ta-gaṇa</i>	-- •
(6)	<i>kadā sa j</i>	<i>ja-gaṇa</i>	• - •
(7)	<i>kim vada bb</i>	<i>bha-gaṇa</i>	- • •
(8)	<i>na hasa n</i>	<i>na-gaṇa</i>	• • •
(9)	<i>gr l</i>	<i>la-gaṇa</i>	•
(10)	<i>g ante</i>	<i>ga-gaṇa</i>	-

A tizedik sūtra már nem csupán kódol, hanem jelzi is, hogy itt a vége (*ante*) a *gaṇák* felsorolásának. Hiába áll ugyanis két hosszú szótagból, a *ga-gaṇa* köztudottan egyetlen egy hosszú szótagot jelöl.

Ez csupán egy rövid betekintő volt a Piṅgala-sūtrák világába. A nyolcadik fejezet végén egyelőre csak utalásokat találtam a kettes számrendszerre a *sūnyam*=üres (nulla) és a *pūrṇa*=teli (egy) szavak ismétlődése révén. A Pascal-háromszögre, vagy ahogy ők nevezik, a *meru-prastāra*ra szintén csak utalásokat találtam, konkrétan csak Halāyudha Bhaṭṭa írja le sorról-sorra. Az viszont biztos, hogy ezt a *meru-prastāra*t¹⁴ arra használták, hogy előállíthassák és megszámozzák a *samacatuspadī*¹⁵ versmértékek összes lehetséges variánsát. Ezt mutatom be a következő alponthan.

2.3. A meru-prastāra mint Pascal-háromszög

Halāyudha Bhaṭṭa rendkívüli logikával építi fel a Pascal háromszöget, vagy ahogy ő nevezi: a

¹⁴ *meru*=a Meru-hegy; *prastāra*=kiterjedés, beborítás; a verslábak összes lehetséges társítását tartalmazó táblázat

¹⁵ *samacatuspadī* (vagy *samavṛtti*)=olyan versmértékek csoportja, amelyek négy (*catur*) verssorból (*pāda*) állnak, s mind a négy verssor azonos (*sama*) versképlettel bír

¹² Piṅgala 2002: 2.

¹³ Piṅgala 2002: 2–4.

*meru-prastārāt*¹⁶. Először a sorok összesítését – amelyek kettő hatványainak felelnek meg – adja meg Piṅgala 8.31-es *sūtrájához* fűzött magyarázatában.¹⁷ Ezek a számok megmutatják, hogy az egyes *samavṛtti* versmértékcsoportok összesen hányféle versmértéket tartalmazhatnak, ha figyelembe vesszük a rövid és a hosszú szótagok összes lehetséges variációját.

Így ír: *tato dvau dvābhyām gunitau catvāro bhavanti*¹⁸. Vagyis a kétszótagú versek négyfélék lehetnek: 1) mindkét szótag hosszú; 2) az első szótag rövid és a második hosszú; 3) az első szótag hosszú és a második rövid; 4) mindkét szótag rövid. Ez az összes variációs lehetőség a kétszótagú versek esetében.

¹⁶ A *Vṛttaratnākara* (6.7 magyarázat, 201. o.) és a *Cbandaḥ-Kaustubha* (8.6 és magyarázat, 210–211. o.) *varṇa-meru-prastāra*ként említi, mivel létezik egy másik fajta is: a *mātrā-meru-prastāra*. A *varṇa-meru-prastāra* a Pascal-háromszöget adja meg, a *mātrā-meru-prastāra* pedig a Fibonacci számsort. A Fibonacci-számsorról egy másik cikkben írok majd.

¹⁷ Piṅgala 2002: 193–194.

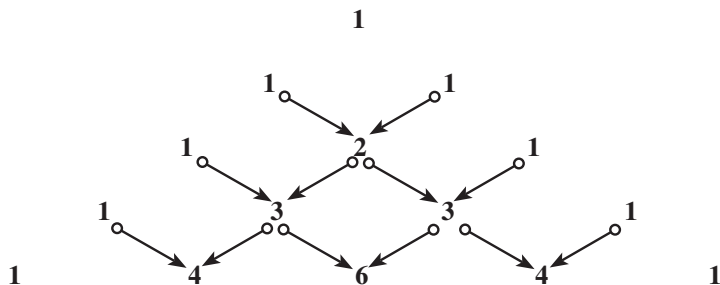
¹⁸ Az aláhúzások itt és a többi idézetben is mind tőlem származnak.

Később, ugyanebben a magyarázatban már megemlíti a versmértékcsoport neveit is a *gāyatrīval* (6) kezdve: *tato 'ṣṭāv aṣṭābhir gunitāḥ catuḥ-ṣaṣṭir bhavanti gāyatrī samavṛttāni*. Azaz a *samavṛtti* osztály *gāyatrī* elnevezésű, hatszótagú versmértékcsoportjába tartozó versmértékek összes lehetséges száma 64 (*catuḥ-ṣaṣṭiḥ*). Majd így folytatja: *anenaiva nyāyenāṣṭāvīmśaty adbika śatam uṣṇinah*. Az *uṣṇik* (7) versmértékcsoport versmértékeinek összes lehetséges száma 128 (*aṣṭāvīmśaty adbika śatam*).

Aztán egyre szűkszavúbb, már csak a lényegét említi: *ṣat-pañcāśad adbika dve śate anuṣṭubhaḥ*. Az *anuṣṭubh* (8) versmértékcsoportba összesen 256 versmérték tartozhat. *Dvādaśottarāṇi pañca śatāni bṛhatyāḥ*. A *bṛhatī* (9) versmértékcsoportba összesen 512. És így számol tovább, egészen 4096-ig, a *jagati* versmértékcsoporttal bezáróan. Ennek megfelelően felrajzolom a már jól ismert Pascal háromszöget az *ukthā* versmértékcsoporttól egészen a *jagatiig*. (1. ÁBRA)

	1		=2 ⁰ =1
1) <i>ukthā</i>	1 1		=2 ¹ =2
2) <i>atyukthā</i>	1 2 1		=2 ² =4
3) <i>madhyā</i>	1 3 3 1		=2 ³ =8
4) <i>pratiṣṭhā</i>	1 4 6 4 1		=2 ⁴ =16
5) <i>supratiṣṭhā</i>	1 5 10 10 5 1		=2 ⁵ =32
6) <i>gāyatrī</i>	1 6 15 20 15 6 1		=2 ⁶ =64
7) <i>uṣṇik</i>	1 7 21 35 35 21 7 1		=2 ⁷ =128
8) <i>anuṣṭubh</i>	1 8 28 56 70 56 28 8 1		=2 ⁸ =256
9) <i>bṛhatī</i>	1 9 36 84 126 126 84 36 9 1		=2 ⁹ =512
10) <i>pañkti</i>	1 10 45 120 210 252 210 120 45 10 1		=2 ¹⁰ =1024
11) <i>triṣṭubh</i>	1 11 55 165 330 462 462 330 165 55 11 1		=2 ¹¹ =2048
12) <i>jagati</i>	1 12 66 220 495 792 924 792 495 220 66 12 1		=2 ¹² =4096

(1. ÁBRA)

(2. ÁBRA)

A háromszöget egyébként könnyen fel lehet építeni. A csúcán egy 1-es áll, alatta pedig mindkét irányba rézsútosan két darab 1-es. Ezek együtt egy háromszöget alkotnak. A következő sor széleit szintén 1-esek alkotják, középen viszont egy 2-es található. A 2-est úgy kapjuk meg, hogy összeadjuk a felette lévő két számot: $1 + 1 = 2$. A harmadik sorban már két 3-as szerepel, melyeket két 1-es fog közre két oldalról, mivel $1 + 2 = 3$, illetve $2 + 1 = 3$. Így összesen tíz számjegyük van, melyek együtt ugyancsak egy háromszöget alkotnak. Ezért hívják Pascal-háromszögnek. E számháromszög összeállításának szabályát így ábrázolhatjuk egyszerűen: (2. ÁBRA)

Tehát az első sorban egyedül egy 1-es áll. A második sorban két darab 1-es van, amit össze kell adni: $1 + 1 = 2$. Ez a második sor eredménye. A harmadik sorban már három számjegy található, melyeket szintén össze kell adni: $1 + 2 + 1 = 4$, és így tovább. S ezek az eredmények (1, 2, 4 stb.) rendre a kettő hatványai (2^0 , 2^1 , 2^2 stb.). Hogy mit jelentenek ezek az összeadások, arra a következő alponthban világítok rá.

2.4. A *varṇa-meru-prastāra* további jellemvonásai

Hiszen ezzel még nem ért véget az érdekességek sora. Ugyanis a háromszög belsejében szereplő számok nemcsak a binominális együtthatók¹⁹ egyszerű kiszámítási módját adják meg, hanem azt is, miként és hányféle módon képezhetők az egyes versmértékek. Nézzük csak meg közelebbről!

Halāyudha Bhaṭṭa a *Piṅgala Chandaḥ-sāstra* legutolsó, 8.34-es *sūtrájának* magya-

¹⁹ A binominális együtthatókat legegyszerűbben az alábbi matematikai formulákkal tudom bemutatni.

A Pascal-háromszög csúcsa (1) a következő matematikai kifejezés eredménye: $(x+y)^0 = 1$.

A Pascal-háromszög második sora (1 1) az 'x' és az 'y' ismeretlenek tényezői, amelyeket most a szemléltetés kedvéért kiírok: $(x+y)^1 = 1x + 1y$.

A harmadik sor (1 2 1) így néz ki: $(x+y)^2 = 1x^2 + 2xy + 1y^2$.

A negyedik sor (1 3 3 1) így néz ki: $(x+y)^3 = 1x^3 + 3x^2y + 3xy^2 + 1y^3$.

Az ötödik sor (1 4 6 4 1) pedig így néz ki: $(x+y)^4 = 1x^4 + 4x^3y + 6x^2y^2 + 4xy^3 + 1y^4$.

És így tovább.

rázatában²⁰ rávilágít arra, hogy miként lehet könnyen megalkotni a versmértékeket a szótagszámok ismeretében, s ezzel gyakorlatilag meghatározza a Pascal-háromszöget alkotó összes számot.

E magyarázat vége felé az *ukthā* (1) versmértékekről így ír: *tatraika-gurv eka-laghu vṛttam bhavati*. Vagyis összesen kétféle ilyen versmérték létezik: az egyikben egy hosszú (*eka-guru*), a másikban pedig egy rövid szótag (*eka-laghu*) található. Ezt mutatja a *varṇa-meru-prastāra* második sora is: 1, 1.

Az *atyukthā* (2) esetében már többféle variáns lehet: *tatraikam sarva-guru dve eka-laghuni ekam sarva-laghu iti koṣṭha krameṇa vṛttāni bhavanti*. Tehát egy versmérték csupa hosszú szótagból áll (*ekam sarva-guru*), két versmértékben mindig van egy rövid szótag is (*dve eka-laghuni*), egy versmérték pedig csupa rövid szótagból áll (*ekam sarva-laghu*). Erre rímelt a *varṇa-meru-prastāra* harmadik sora: 1, 2, 1.

Most lerajzolom az *ukthā* és az *atyukthā* versképleteit:

<i>ukthā</i>		<i>atyukthā</i>	
1	—	1	— —
1	•	2	• — , — •
		1	• •

A *madhyamāt* (3) határozza még meg ilyen részletességgel: *tatraikam sarva-guru trīṇy eka-laghūni trīṇi dvi-laghūni ekam sarva-laghu*. Vagyis egy versmérték csupa hosszú szótagból áll; három versmérték tartalmaz egy rövid szótagot, miközben a másik kettő csak hosszú lehet; három versmérték két rövid szótagot tartalmaz, és csak egy hosszú szótag ta-

lálható benne; s végül egy csupa rövidszótagos versmérték van ebben a versmértékcsoportban. Ennek megfelelően a *varṇa-meru-prastāra* negyedik sorában ez áll: 1, 3, 3, 1.

Ábrázolva:

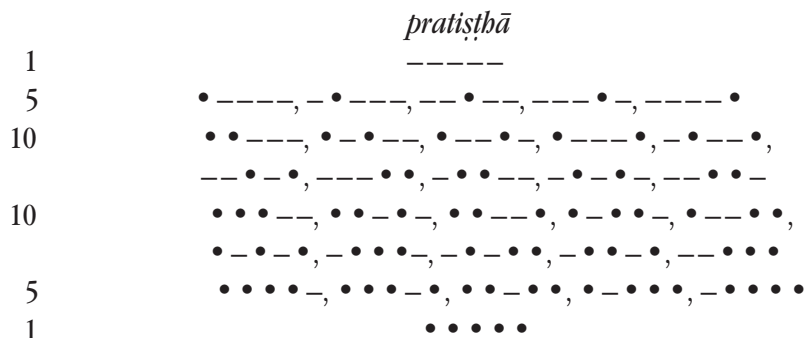
	<i>madhyamā</i>
1	— — —
3	• — , — • , — •
3	• • — , • • — , — • •
1	• • •

Halāyudha Bhaṭṭa ezután már nem részletezi a további sorokat, hanem csak megemlíti a szabályszerűség fő elemeit, hiszen a *varṇa-meru-prastāra* most már egyértelműen a segítségünkre lesz abban, hogy egyetlen versmérték se maradjon ki a gyűjteményből. Az eddigi ismeretek birtokában könnyedén összeállíthatjuk magunknak az ötödik sor alapján (1, 5, 10, 10, 5, 1) a *pratiṣṭhā* (4) versmértékcsoport lehetséges variánsait. Íme: (3. ÁBRA)

3. Konklúzió

Szembetűnő tehát, hogy a Pascal-háromszögeként ismert *varṇa-meru-prastāra* milyen sokoldalúan járul hozzá a *samacatuspadī* versmértékek összes lehetséges variánsának kiszámításához. Segítségével hosszú évszázadokon keresztül sikeresen állították elő a legkülönbözőbb *akṣara* vagy *vṛtti* típusú versmértékeket. Nincs arról tudomásom, hogy használták volna ezt a módszert Indiában több ezer évvel ezelőtt a matematika terén a binominális együttthatók kiszámításához, mindenesetre ér-

²⁰ Piṅgala 2002: 195.

(3. ÁBRA)

dekes tény, hogy milyen ötletes módon oldották meg már akkor a verstannal kapcsolatos kombinatorikai²¹ feladatokat.

Lehet, hogy a *Piṅgala-chandaḥ-sāstra*ban nem találunk részletes leírást a Pascal-háromszögről, de az alábbiakat mindenképp érdemes fontolóra vennünk:

1) A *Piṅgala-chandaḥ-sāstra* kizárólag *sūtrákból* áll, mely irodalmi stílus nem támogatja a minden részletre kiterjedő bemutatásokat, hanem éppen ellenkezőleg: minél rövidebb, tömörebb kifejezésmódot igényel. Ezért nem ritka, hogy a *sūtrákból* álló művek (mint például a *Vedānta-sūtra*) nehezen értelmezhetők, és emiatt minden esetben hozzáértő magyarázatokra van szükség.

2) Semmi okunk nincs arra, hogy azt feltételezzük: Piṅgala nem ismerte a versmértékcsoportok variánsainak a kiszámítási módját. Halāyudha magyarázatai ennek az ellenkezőjét

támasztják alá, s ebből az következik, hogy a *varṇa-meru-prastārāt* már legalább 2200 éve használják Indiában.

Ez volt röviden a Pascal-háromszög indiai története. A Fibonacci-számsorról a most készülő könyvemben lehet majd olvasni, s abból megtudhatjuk, hogy az is legalább ilyen ősi, és ugyancsak a versmértékekkel kapcsolatban használták.

Irodalomjegyzék

- Apte, Vaman Shivram 2000: *The Student's Sanskrit-English Dictionary*. Delhi, Motilal Banarsidass Publishers. (Second edition: 1970.)
- Harivenu 2005: *Sanskrit Bhagavad-gītā grammar*. Vṛndāvana (India), Bhaktivedanta Svāmi Language School.
- Kapil Deva Dvivedi, Dr. Shyam Lal Singh, Dr. 2008: *The Prosody of Piṅgala*. Vārāṇasī (India), Vishwavidyalaya Prakashan.
- Kedāra Bhaṭṭa 2004: *Vṛttaratnākara* (with the commentaries of Bhaṭṭa Nārāyaṇa Bhaṭṭa;

²¹ A kombinatorika a matematika azon területe, amely egy véges halmaz elemeinek valamilyen szabály alapján történő csoportosításával, kiválasztásával, sorrendbe rakásával foglalkozik. Az elemi kombinatorika tárgyai a permutációk, kombinációk és variációk.

edited with the *Maṇimayī* commentary in Hindi by Pt. Śrī Kedāra Nātha Śarmā; The Kashi Sanskrit Series 55). Vārāṇasī (India), Caukhambhā Saṁskṛta Saṁsthāna.

Piṅgala 2002: *Cbandaḥ-śāstram* (with the commentary *Mṛtasañjivani* by Śrī Halāyudha Bhaṭṭa; edited by Paṇḍita Kedāranātha). Vārāṇasī (India), Caukhambhā Publishers.

Rādhā Dāmodara Prabhupāda 1990: *Cbandaḥ Kaustubhaḥ* (with the commentary *Kṛta-bhāṣyopetaḥ* by Śrīmad Baladeva Vidyābhūṣaṇa). Vṛndāvana (India), Haridāsa Śāstrī.

Szepes Erika – Szerdahelyi István 1981: *Verstan*. Budapest, Gondolat.

Tóth Zoltán 2007: Bevezetés a klasszikus szanszkrit verstanba. *Tattva*, X. 1.

PÁRBE SZÉD

A 'szent ember' fogalmának vizsgálata a katolicizmus és a gaudíya vaišnavizmus tükrében

Németh Dávid

*„A szentek életükben szövik a fehérrubát,
ami az örökkévalóság öltözéke”¹*

Bevezetés

A szentség kérdése a mai profán világban talán égetőbb, mint bármikor. A fogalmat azonban fontos pontosabban meghatározni. Világossá kell tenni, hogy mire is van szükség napjainkban ahhoz, hogy az ember visszataláljon azon életvitelhez, amely felemeli őt az érzékek birodalmának színteréről. Kétségtelen, hogy ennek a feladatnak nem csak a nyugati ember deszakralizált világában van létjogosultsága, tekintve, hogy a fogyasztói szemlélet a keleti társadalmakat is mind jobban maga alá gyűri. Ebben a folyamatban az ember mindennapjai során elveszti azt a középpontját, ahonnan kiindulva és ahová visszatérve megmérheti emberi fejlődésének vagy degradációjának mértékét.²

A mai vallásos ember is igényli a szentség közelségét, csakúgy, mint az *archaikus* ember, aki „arra törekedett, hogy a szentben vagy a megszentelt tárgyak közelében éljen.”³ Ugyanakkor mennyivel nagyobb lehet a vallásos ember igénye arra, hogy ne csak szent helyek és tárgyak közelében legyen – mint amilyen az Istenhez 'ajtót nyitó' templom vagy egy körmenetben végighordozott ereklye –, hanem hogy a szentség emberi formában is testet öltöszön. Azonban ahhoz, hogy ez felismerhető legyen, értelmezni kell a fogalmat, világossá tenni a „szent ember” mibenlétét.

E témakör tanulmányozása során felmerül egy kérdés: mennyiben lehet megközelíteni a vizsgálat tárgyát az objektivitás, az egyetemes értelmezés mértékével? Vagyis a különféle gyökerű vallások által számon tartott szent embereknek megtalálhatjuk-e vizsgálatunk során az archetípusát, azt a közös nevezőt, amely módot ad a fogalom objektív meghatározására? Az olyan jelzők, mint 'jámbor', 'békés', 'aszketikus', 'kegyes', 'erőszakmentes', 'vezeklő' stb. maradéktalanul tükrözik-e a szent ember lényegét, elegendőek-e a definícióhoz?

Vizsgálatunk során az egyik szempont a szentté válás módja lehet. A kereszténységnek ebben az esetben csak a katolikus vonulata érintett, ahol a szentek tisztelete a mai napig megengedett. Itt nyomon követhető a szentek tisztelete, a szentté avatás módja, amely intézményesítette a 'szent ember' fogalmát. Mivel azonban a hinduizmusban⁴ nem létezik egy központi intézmény, amely hivatalos eljárás keretében valakit szentté avat, így merőben más

¹ Hertzberg, A.: A zsidó vallás üzenete a természetről. In: *Assisi Nyilatkozatok*. 1986.

² Garadnay 2004: 151.

³ Eliade 1996: 8.

⁴ Az ősi indiai vallások gyűjtőfogalma, melyek elsősorban Śiva, Višnu, Brahmā, Śakti, továbbá számtalan félisten imádatára épülnek.

megközelítésből kell vizsgálni a hindu hagyomány szentjeit.

Ha a kereszténységben a katolikus értékek mentén haladunk, kizárva más egyházakat, akkor – logikusan – a hinduizmus számos ága közül is ki kell egyet választani ahhoz, hogy összehasonlításokat lehessen végezni. Esetünkben ez a *gaudīya vaiṣṇavizmus*, a Viṣṇuba vetett hit bengáli ága, amelybe A.C. Bhaktivedanta Svāmi Prabhupāda tanításán keresztül nyerhetünk betekintést.

Érdemes szem előtt tartani még a ma emberének a viszonyát is példaképeihez. Ez segítheti annak megértését, hogy milyen közegben próbáljuk meg a szent ember fogalmát, annak értékeit elhelyezni. Lényeges lehet annak a kérdésnek a felvetése is, hogy milyen attitűd fogadható el egymás szentjeinek tekintetében⁵.

I. A 'SZENT' SZÓ EREDETE ÉS JELEN- TÉSE A KERESZTÉNYSÉGBEN ÉS A VAIṢṆAVIZMUSBAN

I. 1. A latin 'sanctus' megjelölés

A 'szent' szó eredetileg annyit jelent: 'Isten sajátja'. Szent az, ami Istennek a tulajdona; a latinban 'sanctus'. A maga isteni tökéletességében egyedül Isten szent. Egy ember 'szentsége' az isteni szentségnek csak visszfénye. „*Csak mint Krisztus utánzóját nevezhetünk egy embert szentnek. Férfiak és nők, különböző korszakokban, különböző feltételek mellett kísérelték meg, hogy Jézust utánozzák.*”⁶ Tehát katolikus

szemszögből a szent ember utánzó, egy viselkedési mintát – az Isten fiának mondott Jézusét – követi. Az idézet sarokpontja az, hogy Jézus utánzását jelöli meg a szentté válás folyamataként. Így a katolikus szemlélet két dolgot sugall. Az egyik, hogy Isten fiát, aki Jézus, Isten saját önvalójának kell tekinteni, mintegy önmaga megtestesülésének a Földön. Tehát Ő maga az, aki a szentté válás folyamatának mikéntjét közvetíti az emberiség felé. Ahogy maga Jézus is mondja: „*Én és az Atya egy vagyunk.*”⁷ A katolikus szemlélet másik sajátossága, hogy ezáltal egyetlen kizárólagos utat jelöl meg a szentté válás folyamatában, a krisztusi életmód követését.

A *Magyar Értelmező Kéziszótár* elsőként így határozza meg a 'szent' fogalmát: „*Vallási szempontból tökéletesnek tekintett, halála után a kat., ill. a gör. kel. egyháztól ilyenek nyilvánított (röv.: szt. v. Szt.) ~ Ferenc; ~ té avat: egyházzalag biv. ilyennek nyilvánít*”⁸ Csak a második értelmezésben tágítja a szó jelentését: „*Igen vallásos, nagyon jámbor*” személyként aposztrofálja. Tehát már megengedőbb a tekintetben, hogy nem köti a keresztény egyházhoz, hanem csak általános-ságban a valláshoz a 'szent' fogalmát.

I.2. A *sādhū* fogalma a *vaiṣṇavizmusban*

A *sādhū* a tökéletesség felé haladás egy magas fokozata a *vaiṣṇavizmusban*. A szanszkritban a *sādhū* szó hasonlít leginkább a latin 'sanctus'-ra és a legtöbb fordításban 'szent'-nek is fordítják azt.⁹ Prabhupāda sokszor 'jó'-nak, 'nagyon jó'-nak, avagy 'teljesen jó'-nak fordítja angolra,

⁵ Rudolf Otto méltán híres és e témakörben meghatározó írását, *A szent* című művét kizárólag megközelítésbeli szempontok miatt nem említem cikkemben.

⁶ Ziegert 1988: 157.

⁷ Károli 1949: János 10, 30.

⁸ Juhász 1992: 1272.

⁹ Tóth 2001: 30.

illetve az ő szövegét fordító pedig magyarra.¹⁰ Azért lehetséges ez, mert a *sādhū* melléknévként 'helyes, egyenes, jó' jelentéssel is bír.¹¹ A *sādhū* szó gyöke a *√sādh-*, amelyből a 'teljesít' igét is képezi a szanszkrit nyelv. Ez eszünkbe juttathatja, hogy egyedül Isten tekinthető teljesnek. Ennek ellenére túlzás lenne kijelenteni, hogy a szanszkrit *sādhū* megjelölést közvetlenül össze lehet kapcsolni Isten fogalmával, hiszen a hinduizmusnak akadnak olyan ágai is, amelyek nem ismernek el legfőbbnek egy személyes Istent.

II. A LÉLEK VÁGYA A KÖVETÉSRE

II. 1. A vallásos ember

„Valláson, mint a kultúrán, az emberek a történelem során nagyon sok mindent értettek: »Annak ellenére, hogy a vallási jelenségeket mind a közgondolkodás, mind a szaktudományok egyértelműen körül tudják határolni, a köznyelvben több vallásdefiníció él, és a különböző tudományok is különféle vallásmeghatározásokkal dolgoznak. Az átfogó és egységes definíció megfogalmazását a vallás és a vallási jelenségek rendkívüli formagazdagsága is nehezíti, illetve az a magától értetődő igény, hogy a meghatározás minden korra, minden társadalomra, minden kultúrára és minden vallási hagyományra alkalmazható legyen.«”¹² Tehát a vallás fogalmának meghatározása nem könnyű feladat, hiszen a definíciók mindig tükrözték az adott kor világnézetét is. Én egy tag – számomra legelfo-

gadhatóbb – értéksemleges meghatározást szeretnék alkalmazni: „*A vallás az emberi létezés egyik módja, amely a (már át nem léphető s ebben az értelemben végső) értelemadó alaphoz való viszonyból fakad, mely értelemadó alap minden tekintetben megalapozó és értelmet adó, a létezőt tehát a maga egészében s minden léterületén érinti.*”¹³

A szenteket illetően ez az értelemadó alap Isten, aki minden vonatkozásban meghatározza a létet. Azonban minden ember keresi a maga értelemadó alapját. Előfordulhat, hogy nem vagyunk tudatában saját vallásosságunknak, ezért – akár a félelmeink miatt, akár az ósállapothoz visszatérni szándékozó tudattalan vágyunkban – folyton keressük vallásunk mibenlétét, imádatunk tárgyát. Abban az esetben, ha neveltetésünk vallásos, ezt Istenben leljük meg. Nézetem szerint azonban ennek a belső készítésnek lehet egy olyan következménye is, hogy a személyiség ugyan elzárkózik a konkrét vallásosságtól, azonban készítését transzformálja, és számtalan más dologban leli meg (vagy véli megelni) áhítatának tárgyát.

II. 1. 1. 'Spirituális szabadgyökök'

A 'szabadgyökök' meghatározása a biológiában a következő: „[...] *páratlan elektront tartalmazó molekulák, amelyeket szabadgyököknek nevezünk, rendkívül labilisak, reaktívak és a páros állapot visszaállítására törekednek. E célból más molekulákkal gyorsan és előszeretettel lépnek kapcsolatba.*”¹⁴ A nyugati civilizáció emberét általában nem arra nevezik – sem a szülei, sem a társadalom –, hogy

¹⁰ Śrīmad Bhāgavatam (továbbiakban: Bhāg.) 3.5.18.

¹¹ Tóth 2001: 30.

¹² Tomka 1986: 737.

¹³ Merényi 1998: 5.

¹⁴ Szabó Cs. 2005:1.

tudatosodjon a vallás és az Isten iránti vágya felől (amelyre pedig a belső készítés – mint fent említettem – mindenkiben benne lakozik). Emiatt a spirituális 'szabadgyökei' elvadult vágyakkal ácsingóznak az istenhitet helyettesítő kapcsolódásra. Ahogyan ezek a páratlan számú elektront tartalmazó molekulák törekednek a mielőbbi kapcsolódásra, az emberek nagy része ugyanúgy sóvárog a megfelelő spirituális objektum után; kapcsolódni szeretne, ezért magányát bármilyen alkalmasnak tűnő elemmel feledtetni igyekszik. E kapcsolódások ereje egyénenként és alkalmanként eltérő lehet. A sport, a zene, a művészetek, a filmek világa, a világháló virtuális valósága mind olyan területek, ahol az ember rátalál ezen objektumokra. A többség életében azonban a szerelem érzése és az annak révén kialakuló kapcsolódás a legmeghatározóbb. A szerelem – akár isteni irányultságú, akár emberi – következménye azonos: az érzelem tárgya szentté válik az imádó szemében; hiszen az ember számára a földi szerelem az Isten iránti odaadó szeretet tudattalan hasonmása. A szeretett lény megtestesültsége sokkal közelebb áll az anyagi világ emberéhez, mint az Isten, aki láthatatlan. Vagyis, a hamis ego elfeledteti Istent,¹⁵ ám helyette felkínál egy lehetőséget, amelyben megjelhetjük imádatunk tárgyát, és mi magunk is az imádat tárgyává – mintegy 'istenné' – válhatunk. „A hamis ego legfőbb jellemzője az istentagadás” – állapítja meg a szentírás.¹⁶

A bennünk folyton munkálkodó Felsőlélek azt sugallja a léleknek, hogy keresse meg igazi párját, akivel egyesülve, minden más irányú kötődést elpusztítva, visszatérhet Istenhez,

akitől elszakadt. A földi szerelem, melyet a hamis ego kínál, mintegy torz tükre, tökéletlen mása az Isten iránti rajongás eredendő érzésének. A hamis ego sikere abban rejlik, hogy az anyagi világban érinthetővé, testközelié válik a szerelem alanya, míg Isten elvont fogalom marad a legtöbb ember számára. Így a lélek választása az anyagi világban – a hamis ego hatására – egy testet öltött személyre esik.

II. 1. 2. A média alakította sztárkultusz

Ha valakiben a fent említett kétféle szeretetviszony közül egyik sem alakul ki, akkor imádatával olyan személyek felé fordul, akik valamilyen teljesítményük miatt (vagy csupán a média hatalmas befolyása révén a figyelem középpontjába kerülve) messze az átlagember fölé emelkedtek. Ők a sztárok. Vizsgáljuk meg most közelebbről, mi az oka annak, hogy korunkban a szentek követése és tisztelete háttérbe szorult a sztárokkal szemben.

Kutatásaim során a következő meghirdetett kurzusra bukkantam: *'Sztárkultusz. A fogyasztói társadalom vallása.'* A Szegedi Tudományegyetem hirdette meg a 2006/2007. tanév tavaszi félévére, a következő tematikával: „A kurzus célja, hogy önálló gyűjtés és a kapcsolódó irodalom alapján áttekintést kapjunk a napjainkban létező valláspótlékról (new age, ufo-kultusz, keleti kultuszok, civil vallásosság, sztárkultusz, boszorkánykultusz [...].)”¹⁷

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a néprajz- és kulturális antropológia szak írt ki doktori képzési témát „Sztárkultusz, népi vallásosság (?) a fogyasztói civilizáció korá-

¹⁵ „A hamis ego nem más, mint amikor valaki a testét önmagának tekinti.” *Bhagavad-gītā* (továbbiakban: *Bhg.*) 13. 8-12. m.

¹⁶ *Bhāg.* 3. 5. 31. m.

¹⁷ <http://vista.cc.u-szeged.hu/tanrend/2006-2007-2,2009.04.04.>

ban” címmel 2008-ban.¹⁸ Ezen kiírások témái megerősítik azt, hogy a szentek és a sztárok kultuszát, ha csak érintőlegesen is, de nem alaptalan párhuzamba állítani, ahogy tette ezt például Hankiss Elemér: *„Elvis Presley szenté-lye, Graceland már rendszeres zarándoklatok szent helye. És az is elgondolkodtató, hogy ma már akkora kereskedés folyik szemé-lyes tárgyaikkal, úgymond mágikus erővel rendelkező emléktárgyaikkal, mint annak idején a mártírok maradványaival [...]”*¹⁹

Van, aki ennek a folyamatnak a kezdetét a múlt század elejére, egészen pontosan 1910. március 12-re datálja. A *The Moving Pictures World* című filmes magazinban egy, a sztárkul-tusz kialakulásában alapvető jelentőségűnek ítélt cikk látott napvilágot: ebben jelent meg ugyanis első alkalommal nyilvánosan egy szí-nész neve; egészen addig csak az általuk alakí-tott szerepek nevéen ismerte a színészeket a kö-zönség. Ám Hollywood hamar rádöbbsent arra, hogy milyen lehetőségek rejlenek a sztárkultusz kiépítésében.²⁰ Habár ez a folyamat a filmgyár-tás területén kezdődött, azonban hamarosan a zene és a sport is átvette a sztáripár elemeit. Ennek a kultusznak a legviszásabb jelensége az lett, amikor az addig napként ragyogó Jézust csillaggá degradálták, kora legnagyobb sztárja-ként aposztrofálva. Hemrik László egy cikké-ben Jézus Krisztust a görög-zsidó-keresztény alapokra épült nyugati kultúra legnagyobb sztárjaként említi, állítását A. L. Webber: *Jé-zus Krisztus szupersztár* című rockoperájával támasztva alá.²¹

II. 2. Az egyház egyeduralmának alkonya

Mi játszhatott közre a fenti folyamat lendületes kialakulásában? Megtudhatjuk, ha szemügyre vesszük, hogy Európát mikor érte el az a 'szür-kület', amelyet paradox módon a felvilágoso-dás korának nevezünk a mai napig.²² „Ernst Troeltsch német teológus és filozófus úgy defi-niálta a felvilágosodást, mint [...] az európai kultúra és történelem tulajdonképpen mo-dern korszakának kezdetét és alapját, mely lezárta az addig uralkodó egyházi és teológiai meghatározottságú kultúra korszakát.”²³

PH. Holbachnak 1770-ben látott napvilágot szellemesnek mondott, ma is elevenen ható val-láskritikai műve, a *Szentek képtára*.²⁴ Mivel az alakuló polgári társadalom alapnézetei a hasz-nosság – és elsősorban a kézzelfogható anyagi hasznosság – követelményére épültek, ezért a materialista szemléletű Holbach és követői így vélekedtek a szentekről: „*Vademberek módjá-ra, kietlen sivatagokban vagy kolostorok ho-mályában tengették életüket, s azzal áltatták magukat, hogy ha a föld számára teljesen haszontalanná válnak, akkor megérdemlik a mennyek országát.*”²⁵

Amikor a felvilágosodás Franciaországban elérte tetőfokát és forradalomban csücsö-södött ki, szellemisége visszakanyarodott az első keresztényüldözések korába: feloszlatta a szerzetesrendeket, és apácáit, papjait tömlöc-be és hóhérekre juttatta. „*Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés az Alkotmány előszavában kimondta: »A törvény nem ismeri el sem a szerzetesi fogadalmat, se bármiféle más elkö-*

¹⁸ <http://www.doktori.hu/>, 2009. 04. 04.

¹⁹ Hankiss 2002: 105.

²⁰ <http://www.helloinfo.hu/>, 2009.04.05.

²¹ Sulinet: *Sztárkultusz Elvístől a Big Brotherig*, 2009. 04. 05.

²² Harenberg 1993: 602.

²³ Harenberg 1993: 602.

²⁴ Holbach 1966.

²⁵ Holbach 1966: 12.

telezettséget, mely ellentétben áll a természeti jogokkal, vagy az alkotmánnyal.»²⁶

Miért volt fontos e kor hangulatát megidézni pár mondat erejéig? Azért, hogy megértsük: ebben a szürkületi zónában, amikor az egyházi példaképek ideje leáldozott, lassanként szükségessé vált az emberek számára új csillagokat felmutatni, akik követendő példák lehettek a szemükben. Ez a folyamat máig is tart, és robbanásszerű terjedése a filmnek és egyéb tömegkommunikációs eszközöknek a fejlődésével vált életünk egyik meghatározó elemévé.

II. 3. A vallásos ember igénye a követendő emberi példák iránt

Miért vontam párhuzamot a mai sztárok és a szentek között? Véleményem szerint az emberi magatartás egyik sajátossága a fölfelé tekintés. Az ember mindig újabb és újabb példák után kutat, hogy viselkedéséhez mintát találjon, és egyúttal igazolást is. Miért teszem azt, amit teszek, miért beszélek úgy, ahogy beszélek, stb. Ha mindezekre megnyugtató választ tudunk adni magunknak és másoknak, akkor kialakult már egyfajta identitásunk, amely a biztonság képzetét kelti bennünk. Egy sikeresnek tartott élet utánzása esetleg eljuttathat bennünket is az áhított célhoz, amely igen sokféle lehet. Az igazán elszánt vallásos embert az különbözteti meg attól, akitől távol áll az Istenbe vetett hit világa, hogy célja túlmutat a földi lét határain. Ugyanakkor közös bennük az, hogy éppúgy szüksége van emberi példákra, ahogy annak, aki szerint a végállomás a földi lét, és céljai anyagi javakban öltenek testet. Ezen emberi tu-

lajdonságokról Holbach így ír: „A Föld minden népe nagy tiszteletet tanúsított azon emberek iránt, akiknek bizonyos hasznos találmányokat köszönhettek; a többi balandóhoz képest felsőbbrendű lényeknek, az ég kegyeltjeinek, olyan személyeknek tekintették őket, akik részesei az isteni szikrának. A tömeg az isteneknek tulajdonít minden ismeretlen vagy rendkívüli batást; ugyanígy a tömeg számára a rendkívüli emberek is isteni lények.”²⁷

II. 3. 1. A katolikus szentekhez való viszonyról

A katolikus hívők általában fontosnak tartják, hogy a vallás, amely szabályokat, előírásokat és tiltásokat tartalmaz, bizonyíthatóan élhető legyen. „A mai katolikus nagyon igényli a megélt kereszténységet. Számára a legértékesebb „biblia” a kereszténységüket élő keresztények. Ezért egyre jobban érti és értékeli a szentek jól megírt életrajzát. Istent nemcsak a mennyben és a tabernákulumban keresi, hanem az emberekben is, és mindeneke előtt bennük. [...] Ez a mai vallásos emberek vágyódása: Az istenit földi alakban akarják látni, a megélt életszentséget keresik.”²⁸ A vallás élhetőségével megvalósulnak a lelki fejlődés kíváncsai, s ezáltal közelebb kerül a cél, vagyis Isten maga.

Hogy mennyire élhető egy vallás, annak bizonyíthatósága sarkalatos kérdés. Leginkább egy olyan személy közelsége igazolhatja ezt, aki hitelesen éli is, amit vall, illetve hirdet. Holbach igen kritikusan szemléli a katolikus egyház azon bizonyítékait, amelyek alapján valakit szentté nyilvánítanak. Művében megkérdőjelezi

²⁶ Pierre 1995: 30.

²⁷ Holbach 1966: 6.

²⁸ Nailis 1974: 6-7.

számtalan szentnek mondott, vagy azzá avatott személynek nemcsak a szentségét, de éppelműjségét és jóindulatát is.²⁹ Másrészt úgy látja, hogy a szenteket a keresztények „bennfentes udvaroncoknak” és „közbenjáróknak” tekintik a legfőbb lénynél. Szükségszerűségüket abban látja, hogy Isten egy „felhők övezte lény”, és az alattvalók számára megközelíthetetlen. A szentek viszont mégiscsak emberek voltak valaha, hasonlatosan a hívőhöz, aki így könnyebben talál pártfogót bennük, mint egy elképzelhetetlen felsőbb Istenben.³⁰ Holbachot az éppen kialakulóban lévő materialista szemlélet és a polgárosodás befolyásolta abba az irányba, hogy az emberben csak és kizárólag az önérdékérvényesítő törekvését lássa meg. Még ha a szentté avatottak felé való fordulás a többség esetében valóban csak önérdékből történt is, azért olykor-olykor akadtak emberek, akik bizonyos életszentségeken felbuzdulva valóban azokat óhajtották követni.

II. 3. 2. A guru követésének igénye a gaudīya-vaiṣṇavizmusban³¹

„A Bhagavad-gītā szerint a sādhu (szent ember) szó Kṛṣṇa-tudatú embert jelent. Lehet, hogy kívülről nézve valaki vallástalannak tűnik, ám ha teljes mértékben rendelkezik a Kṛṣṇa-tudatú tulajdonságokkal, akkor tudhatjuk, hogy ő egy sādhu.”³² Śrīla Prabhupāda szerint jelenlévővé lehet tenni a szent embert, méghozzá a megközelíthető guru személyében.³³

Nem véletlen, hogy a múlt század 60-as, 70-es éveiben Nyugaton oly nagy népszerűségnek örvendtek az Indiából érkezett *guruk*.³⁴ Hasonlóságot fedezhetünk fel tehát a katolikusoknak a szentek példáját követő magatartásához képest: a gaudīya-vaiṣṇavizmus a legfontosabb kritériumként egy guru, azaz lelki tanítómester iránymutatásának az elfogadását jelöli meg.

„Fordulj egy lelki tanítómesterhez, úgy próbáld megismerni az igazságot! Tudakozd tőle alázatosan, és szolgálj őt! Az önmegvalósult lelkek képesek tudásban részesíteni téged, mert ők már látták az igazságot.”³⁵ Már a guru kiválasztásának is komoly kritériumai vannak: fel kell ismerni a hiteles lelki tanítómestert, akinek a hitelessége abban áll, hogy gondolatai, beszéde és cselekedetei összhangban vannak a szentírásokkal. Ez a gaudīya-vaiṣṇavizmus szerint alapvető követelmény a lelki tanítómester iránt. Tehát a Kṛṣṇa-tudat, a gaudīya-vaiṣṇavizmus álláspontja szerint az, aki állandóan Kṛṣṇa mértékadása szerint él, szentnek tekinthető.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy az átlagember kit tart szentnek, milyen tulajdonságokat társít egy ilyen személyhez.

II. 4. Egy felmérés kapcsán...

Egy nem teljes igényű, de értékelhető felmérés³⁶ kapcsán a következő rövid elemzés született. Csaknem az összes megkérdezett látott már valamilyen szentről szóló filmet, vagy olvasott róluk. Körülbelül a felük azt állította, hogy találkozott már szent emberrel. Arra a

²⁹ Holbach 1966: 6.

³⁰ Holbach 1966: 7.

³¹ Viṣṇu istenbe vetett hit bengáli ága.

³² Bbg. 4. 8 m.

³³ Jelentése: súlyos; mester (szanszkrit). Tóth 2009: 9.

³⁴ Bhaktivedanta 1990: 82.

³⁵ Bbg. 4. 34.

³⁶ Lásd a függelékben.

kérdésre, hogy alkalmazhat-e fizikai erőszakot vagy ölhet-e egy szent, 30% arányban szintén „igen” volt a válasz. Teljes volt az egyetértés abban, hogy egy szentnek lehet családja, s nem feltétlenül szűz az illető. Az sem hagyott kétséget, hogy nem az avatási procedúrától lesz valaki szent. Toleránsnak bizonyult a megkérdezettek elsöprő többsége más vallások szentjei iránt: azokat ugyanúgy elismerésre érdemeknek tartották. Megoszlottak a vélemények körülbelül fele-fele arányban azt a két kérdést illetően, hogy a szentté válás isteni elrendelés avagy egyéni törekvés eredménye-e. Ugyanilyen arányt mutatott az, hogy csupán a viselkedése által szentté válhat-e valaki, anélkül, hogy válásos lenne. Érdekes módon, a megkérdezettek mintegy 80%-a nem tartotta elengedhetetlen feltételnek a csodatévő képességet. Kicsivel még többen állították, hogy egy szent nem táplálkozik szűkösen.

II. 4. 1. Kommentár

Az erőszak és az ölés kérdésében meglepően sokan helyezkedtek megengedő álláspontra. Ezek szerint a bibliai „Ne ölj!”³⁷ parancsolatát egyelőre még a mózesi értelemben³⁸ alkalmazza a legtöbb megkérdezett, amely az állatokat ededelül szánja az embernek, azonban az emberölést szigorúan bünteti. „Aki ember-vért ont, annak vére ember által ontassék ki; mert Isten a maga képére teremte az embert.”³⁹ Erre később Máté is hivatkozik az Újszövetségben⁴⁰, amelyen a katolicizmus is alapul.

Ugyancsak meglepő eredmény, hogy nem a magányosan vándorló, illetve a cellájában ülő szerzetes sztereotip képét őrzik tudatukban a megkérdezettek, hanem a családos életet is elismerik egy szent természetes közegének. Ez és a szüzesség kérdése már Rómát is többször gondolkodóba ejtette felszentelt papjaik kapcsán. (E témát a *vaišņavizmus* szemszögéből is vizsgálni fogjuk, a *sannyāsī*, azaz lemondott⁴¹ fogadalom tekintetében.) Az, hogy nem a szentté avatástól⁴² lesz valaki szent, a válaszdók számára magától értetődőnek tűnik. „Ezért a hivatalos szentté avatással szemben azt mondhatjuk, nem attól szent az ember, hogy valaki annak tartja, nevezi, úgymond szentté üti.”⁴³ – erősíti meg Rác cikkében. Az, hogy a megkérdezettek minden további nélkül hajlandóak elismerni más egyházak szentjeit is, rációfól arra a kirekesztési mechanizmusra, amely többnyire felfedezhető az egyházak hivatalos teológiai álláspontjában. Ugyanakkor – a sok toleráns szavazat ellenére – mégis vitatható, hogy valóban képes-e egy adott vallás híve elfogadni egy másik vallás szentjét. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy a válaszdók hajlamosak voltak a valóságosnál toleránsabbnak mutatkozni egy kérdőív erejéig, anélkül, hogy álláspontjukat alaposabban felülvizsgálták volna e kérdés kapcsán. Nem kizárt, hogy ebben szerepet játszhatott egy-egy rossz szul feltett kérdés is. A csodatévő képességek szükségszerűségét firtató tesztkérdésre adott válaszok túlnyomórészt negatívak, tehát az alanyok nem támasztanak ilyen típusú elvárásokat a szent személyekkel kapcsolatban. Annak ellenére sem, hogy a katolikus egyház legalább

³⁷ Károli 1949: Mózes II. 20. 13.

³⁸ Károli 1949: Mózes I. 9. 3.

³⁹ Károli 1949: Mózes I. 9. 6.

⁴⁰ Károli 1949: Máté 5. 21.

⁴¹ Bbg. 8. 28. m.

⁴² Ziegert 1988: 172.

⁴³ Rác 2007: 82.

két csodatétel dokumentálását követeli meg az avatási per során.

II. 5. A vallásos ateista

A másik kérdés, melyet nem kerülhetünk meg, hogy az, aki valamilyen vallásosnak nevezhető életet gyakorol, ám nem hisz egy felsőbb hatalom, Isten léteben, eljuthat-e a szentség fokára? E kérdés jogosságát könnyen beláthatjuk, ha például a buddhizmusra gondolunk. Amikor az 'Őszentsége, a dalai láma' megszólítást vizsgáljuk, rögtön felmerül az, hogy lehet-e szent valaki, aki Isten létét illúzióknak tekinti?

Elfogadható választ találunk erre a felvesztésre, ha – amint az értelmező szótár is – különbséget teszünk a 'szent' szó főnévi (szentté avatott; lelki nagyságáért nagy tiszteletben részesülő személy) és melléknévi jelentése (szent életű) között. Vagyis az tűnik járható útnak, ha egy adott vallás híve egy másik vallás szentjét az azt körülvevő viszonyrendszerben vizsgálja. Nyugodtan tekinthetjük egymás kimagasló egyéniségeit szent életűnek, amennyiben azok a saját vallásuk követelményeinek maradéktalanul és kimagaslóan eleget tesznek. Ezt a felfogást támasztja alá a *Bhagavad-gītā* is: „*Óh, Prthā fia, mindenki, minden tekintetben az Én utamat járja!*”⁴⁴

II. 6. Az alapkérdés

A viszonyrendszer tisztázása után, amelyben a 'szent' fogalmát vizsgálom, azzal a szándékkal haladok tovább, hogy a meghatározást szinkronba hozzam a két vallás, a katolicizmus és

a *gaudīya-vaiṣṇavizmus* között. Vagyis e vallások értelmezését a 'szent' fogalmát illetően megpróbálom összehangolni, tekintetbe véve az általuk e téren kiemelkedőnek tekintett személyiségeket is.

A fogalom újraértelmezésén túl azonban szükséges megérteni azt is, hogy miért van olykor feloldhatatlan ellentét a vallások között. Miért 'csak' a toleráns magatartásig és a kölcsönös megbecsülésig jutunk el, ahelyett hogy őszintén elfogadnánk a másik hitvilágát? Az erre a kérdésre adott válasz alkalmat adhat önvizsgálatra, de önmagunk felmentésére is. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy szentekre szükség van.⁴⁵ Ahogy a *Biblia* mondja: „*Az az Isten akaratára, hogy szentek legyenek.*”⁴⁶

A védikus kultúra még a társadalom vezetőjétől, a királytól is elvárta azt, hogy szentté váljon: „*A királyokat úgy nevelték, hogy szentté váljanak, s így ezek az uralkodók – akik mindannyian megfelelő oktatásban részesültek – alattvalóik jólétén kívül semmi mással nem törődtek.*”⁴⁷

„*Mitől szent az ember?*” – teszi fel a kérdést Rácz Géza írásában. – „*Ilyen abszurd kérdést a XXI. században már fel sem teszünk. Talán a Himalája bércei közt, vagy a Szentek Életében, de itt és ma? A dezakralizált világban, a sok megélhetési lelkész, botcsinálta pap, bankszámlaprédikátor és pedofiliabotrányba keveredő tanító, álszent és félszent között? Mintha az egész világ elvesztette volna szent-ségét, az emberrel együtt, aki a széteső világkép megmaradt darabjaiba kapaszkodva próbálja menteni a menthetőt. Ma nincs ázsiója a „szent”-ségnek, a kolostori életnek, vagy a*

⁴⁴ *Bhg.* 4. 11.

⁴⁵ Rácz 2007: 86.

⁴⁶ Károli 1949: 1. Tessz. 4, 2.

⁴⁷ *Bhāg.* 4. 9. 65 m.

vallásnak általánosságban, pedig hajdanán az istenes élet sokak számára a világi pálya alternatívája volt. A görögországi Athosz ortodox kolostorköztársasága ezer éve fönáll, s az aszketikus élet hajdanán tömegesen vonzotta a gyakorlókat – ma inkább a látogatókat. Az ókori Kínában a kolostorok fellendülésében nemcsak a járványszerű ébínségek játszottak szerepet, hanem a buddhizmus térhódítása is. Magyarország egyik emblematis kolostorában, Pannonbalmán ma mindössze tizenhárom szerzetes lakik, míg több tucatnyi az őket kiszolgáló személyzet.⁴⁸

III. FÓKUSZBAN KÉT VALLÁS

III. 1. Rövid kitekintés

Választásom oka, amiért éppen e két vallásnak szentelem cikkemet, hogy a világvallások közül a kereszténységben és a hinduizmusban található meg Isten földi megjelenésének a képzete. Tudjuk, hogy a kereszténység Jézus Krisztusban látja ezt az isteni megtestesülést,⁴⁹ a hinduizmus általunk vizsgált *vaiṣṇava* ága pedig Kṛṣṇa számos megjelenési formájában.

„A fent említett inkarnációk vagy az Úr teljes részei, vagy az Úr teljes részeinek részei, ám az Úr Śrī Kṛṣṇa az eredeti Istenség Személyisége.”⁵⁰

Glazenapp a világvallásokat bemutató, számtalan kiadást megért, nagy sikerű művében csak a kereszténységet ruházza fel ezzel a privilégiummal, kizárólag a keresztény vallás részeként azonosítja az isteni megtes-

tesülés motívumát: „A kereszténység abban különbözik minden más nagy vallástól, hogy alapítóját azzal, hogy neki az egész kozmikus folyamatban meghatározó szerepet tulajdonít, a többen sokkal fokozottabb mértékben állítja egész tanításának középpontjába. Jézus a Krisztus (görögül: Kbrisztosz, a felkent; a héber másiab, „messiás” fordítása az egyház szerint nem metafizikai és etikai tanok szerzője vagy újrafelfedezője, mint Buddha és Konfuciusz, nem egy benne megnyilatkozó isten küldötte, mint Mohamed, nem a világ ura sokféle megtestesülésének egyike, akinek segítségével a maga isteni bölcsességét közli az emberiséggel, mint Kṛṣṇa, hanem maga az isten, aki a világfolyamatban előidézi a nagy fordulatot, megvalósítja a világtörténet hamarosan bekövetkező befejeződését és a világ végérvényes megdicsőülését.”⁵¹

Tehát Glazenapp Kṛṣṇát nem tartja az eredeti, legfőbb istenként értelmezhető személynek, mint a *Bhāgavata Purāṇa* fentebb idézett első verse; ily módon az ő felfogása nem felel meg annak a kritériumnak, hogy a vallások jelentékeny személyiségeit a saját viszonyrendszerükben kell(ene) vizsgálni.

Mivel az általam tanulmányozott mindkét vallásnak részét képezi Isten egykori földi megjelenése, így bátran állíthatjuk, hogy mindkettőben személyesen maga Isten mutatja meg a követendő magatartásformát az emberek számára. A *gaudīya vaiṣṇavizmusban* e személyes példamutatást kiegészíti még az i.sz. XV. században élt Caitanya Mahāprabhu alakja, akit isteni megtestesülésnek tekintenek, s aki a *vaiṣṇava* életmódhoz további útmutatásokat adott.

Tehát mindkét vallás esetében elmondható, hogy a tanítást maga Isten végezte el. Jézus a

⁴⁸ Rácz 2007: 81.

⁴⁹ Glazenapp 1993: 241.

⁵⁰ *Bhāg.* 1. 3. 28.

⁵¹ Glazenapp 1993: 241.

Biblia szerint már gyermekkorában a templomban prédikált,⁵² harmincéves kora körül pedig tanítványokat gyűjtött és beszédeket tartott nagy nyilvánosság előtt. Célja az volt, hogy új alapokra helyezze Isten és ember kapcsolatát, és megmutassa az emberek közötti viszonyok helyes irányait. Legjobb példa erre a *Hegyi beszéd*, amely tulajdonképpen Jézus erkölcsi tanításainak az összefoglalása.⁵³

Párhuzamot vonhatunk a *Hegyi beszéd*, valamint Kṛṣṇának a Kuruksetrán elmondott beszéde között, amelyet Arjunához intézett, s amelyet a *Bhagavad-gītā* örökít meg (vö. *Bhg.* Bevezetés). Ez szintén az emberiséghez szóló legfőbb üzenetnek tekinthető. Mindkét vallás esetében elmondható tehát, hogy a tanítás, amelyet a hívek követnek, isteni eredetű. Ezért annak szigorú és következetes betartása az adott valláshoz hű magatartásformát eredményez, amely által a hívő egyre közelebb kerül az Isten által elvárt emberi minőséghez.

Azért fontos hangsúlyozni e hasonló megközelítéseket, mert mindkét vallás a szentség fokáig való felemelkedés útját az Istenhez való egyre közelebb kerülésként értelmezi. Ez a szemlélet jócskán leszűkíti azoknak a vallásoknak a körét, amelyekben az ember szentté válhat. Tehát például a buddhizmusban, amely nem ismer el egy legfelsőbb lényt Istenként, nem válhat senki szentté. (Itt jegyzem meg, hogy Buddhát a *gaudīya-vaiṣṇavizmus* Kṛṣṇa egyik megtestesülésének tekinti, ám ez nem befolyásolja az imént tett megállapításomat.)

III. 2. A katolicizmus

III. 2. 1. Kategóriák

A kereszténység története bővelkedik szentekben, de elsősorban a katolicizmusban kap fontos szerepet a szentek kultusza. A katolikus szentek sorában megkülönböztetünk angyalokat, prófétákat, aprószenteket, korai szenteket, vértanúkat, apostolokat, egyházatyákat, miszisionáriusokat, koldusokat, misztikusokat, lelkipásztorokat, 'kis' szenteket, hitvallókat.⁵⁴ Már Mózesnél találunk felszólítást a szent életre: „Szólj Izráel fiainak egész gyülekezetéhez és mondd nekik: Szentek legyetek, mert én, az Úr, a ti Istenetek, szent vagyok.”⁵⁵ A felhívás a szent életre elhangzik a *Biblia* újszövetségi részében is, ahol Pál a következőket írja: „Hiszen tudjátok, hogy az Úr Jézus nevében milyen utasításokat adtunk nektek. Isten akarata ugyanis az, hogy szentekké legyetek.”⁵⁶

Arra vonatkozólag, hogy miképp válhat az ember szentté, a próféták és apostolok az embereknek utasításokat adtak az életvitelükre és szemléletükre vonatkozóan.

III. 2. 2. Ószövetségi gyökerek

Ahhoz, hogy mélyebben megértsük a katolikus egyháznak a szentséghez való viszonyát, vissza kell mennünk az időben és a *Biblia* keletkezésének történetében. Istent szentté kellett tenni. Mit jelenthet az Ő szentsége? Makulátlanságot, hibátlanságot, tisztaságot, ellentétben az emberrel, aki vétkes, hibákkal teli és tisztátalan az érzékeitől fűtött vágyai miatt? Istenből hiányzik

⁵² Károli 1949: Lukács 2. 41.

⁵³ Károli 1949: Máté 5. 1.

⁵⁴ Ziegert 1988: 158.

⁵⁵ Károli 1949: III. Móz. 19. 2.

⁵⁶ Békés-Dallos 1978: 1. Tessz. 4, 2.

minden emberi gyarlóság? Ahhoz, hogy maga az ember is megszentelődjön, előbb körül kellett írni Isten szentségét. Miképp volt ez lehetséges? Törvények által. A mózesi törvényeknek, amelyek a pogány szokások ellenében születtek, lassanként ki kellett alakítaniuk az emberekben egy személyes istenképet.

Első lépésként meg kell értenünk a zsidó vallásos embert a Krisztus előtti időkben. „*Láthatjuk tehát, hogy Ábrahám Istene közel áll az emberhez, végigkíséri útján, beszél hozzá és meghallgatja. Az áldások és ígéretek Istene ő. Mózes Istene viszont már nem csak ígér, hanem Szöveget köt, parancsokat ad, elköteleződik népe iránt, és tőle is hasonló elköteleződést követel.*”⁵⁷ Isten már nem egy elkülönült, elérhetetlen személy, aki a hívőhöz viszonylag passzívan viszonyul, hanem az ember – akinek életét, szokásait és vallásos cselekedeteit egyre jobban áthatják a törvények – létének célja, értelme és mozgatója. A szakralitás az élet részévé válik, ember és Isten kapcsolata újraértelmeződik. A szakrális cselekedet már nem elkülönülést jelent, hanem közeledést az istenséghez. Ez kulcsfontosságú fejlemény, mivel az ember csak olyan valakit képes követni, akit ismer. A megismerésnek pedig alapfeltétele a megismerendőhöz való közeledés. Csak a személyes viszony képes az embert olyan életvitelre ösztönözni, amely a tökéletesség irányába halad. Miért? Mert a személyes viszonyban az ember Istent felruházta különféle tulajdonságokkal: mindenható, végtelen, mindenütt jelenlévő stb. Így aztán követhetővé válik.

Ahogy az Ószövetség Jahve követését diktálja, úgy az Újszövetség Jézus követésére buzdít. „*A Messiásról szóló prófécia mérföldkövek a szentség és az igazság történetében.*”⁵⁸

III. 2. 3. Az újszövetségi átalakulás

Mivé alakulhatott az ember az Újszövetség nyomán? Az Újszövetség beteljesítette az ígéretet, mely szerint eljön Isten a megváltó szerepében. Azonban Jézust most nem elsősorban mint megváltót szemléljük, hanem úgy, mint akiben Isten testet öltött. Ennek azért volt az egész emberiségre rendkívül erőteljes hatása, mert az a vákuum, amelyet a Messiás eljöveteleire vonatkozó ószövetségi ígéretek képeztek, végül betöltődött. „*Ő Isten szentje*”⁵⁹, „*Jézus szentsége a Szentlélek közreműködésének köszönhető a szeplőtelen fogantatásban.*”⁶⁰ Szigorúan véve Ő az első szent, aki katolikus értelemben megelőzte, például látta el az Őt követőket. „*Péter megérti a jelet: Jézus Isten Szentje, az igazi táplálék. A kapcsolat Jézus szentsége és megváltó küldetése között tökéletesen artikulált. Jézus által a Szent, az isteni szentség közvetítetik az embereknek [...] A megszentelődés és a megigazulás együttállása szorosan összefügg Jézus szentségével: az előbbi az Atya által, Jézusban megy végbe, akinek az Atya kinyilatkoztatta a maga teljességét. Jézus közvetítőként közelebb viszi a szent Istent a tanítványokhoz, sőt, közösségbe helyezi őket Vele. Ez nagy újdonság az ősi hierofániákhoz és az ószövetségi szakrális fogalmához képest.*”⁶¹

Ettől kezdve beszélhetünk – a katolikus egyház szemszögéből tekintve – a szent ember fogalmáról. Jézus után minden emberi példamutatás, akár megtörtént a szabályos kanonizáció,⁶² akár nem, csak az Ő parancsa-

⁵⁷ Ries 2006: 378.

⁵⁸ Ries 2006: 381.

⁵⁹ Károli 1949: Márk 1, 24.

⁶⁰ Ries 2006: 383.

⁶¹ Ries 2006: 384.

⁶² Szentté avatás.

inak betartása, az Ő nyomdokaiba való lépésre tett kísérlet.

III. 2. 4. A szentté avatás menete

A következő néhány sor felvázolja, hogy miként lesz a katolikus egyházon belül egy szent életű emberből 'hivatalosan' is szent.

„A középkortól kezdve az Egyház csak akkor vesz fel szentet a jegyzékébe, ha a szentté avatás (latinul: canonisatio) szabályos perben megtörtént. Először egy püspök vagy egy rendi közösség kéri a pápától az eljárás megindítását. Bizonyítékokat kell előterjeszteni, hogy a jelölt szent életet folytatott. Az eljárást mindig csak az illető halála után lehet kezdeményezni. Tanúkat kell kihallgatni, s mint egy bírói eljárásnál, a másik oldalt is kell valakinek képviselnie. Ezt a szerepet egy jogász tölti be, aki minden olyan érvet felhoz, amely véleménye szerint a szentté avatás ellen szól. Ezt az embert nevezi az egyház „advocatus diaboli”-nak, azaz az ördög ügyvédjének. Nem a hívők mulattatása a fő feladata. Sokkal inkább az, hogy elősegítse a minél biztosabb ítélet meghozatalát. Egy ilyen per sok évig is eltarthat. Fülei Miklós esetében például a boldoggá avatás 1669-ben, a szentté avatás 1947-ben történt.”⁶³

III. 3. A katolikus egyház szentjei

III. 3. 1. Az apostolok

A tizenkét apostol, akik valójában tizennégyen voltak, többnyire Jézus kortársai, Pál kivételével.

Tulajdonképpen ő a tizennegyedik apostol, miután Iskarióti Júdást felváltotta Máttyás apostol. A *Biblia* és egyéb források tanúsága szerint Jézus elküldte őket hirdetni az evangéliumot,⁶⁴ vagyis Jézus tanítását, az örömhírt, a világ minden tájára. Pál, aki előbb üldözte a keresztényeket, majd a szószólójuk lett, több levelet intézett bizonyos népekhez, melyekben Jézus tanításait írja le és a keresztény hitre való áttérésre buzdít mindenkit.⁶⁵ Az apostolok jelentősége abban áll, hogy a források tanúsága szerint közvetlenül ismerték Jézust, ezért hiteles tanítványoknak és tanítóknak tartja őket a keresztény egyház. Szentté avatásukat a kezdeti időkben kifejtett missziós tevékenységükkel érdemelték ki, illetve állítólagos vértanúhalálukkal.⁶⁶

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy olykor valaki nem elsősorban jellemének kiválósága miatt kerülhetett be a szentek sorába, hanem gyakran az egyház érdekében végzett előremozdító tevékenysége is közrejátszott. Nem lehetetlen, hogy ha a születőben lévő egyház vasszigorral bíraskodott volna az első keresztények felett, akkor nem állíthatott volna példaképül senkit a hívek elé, amire pedig azoknak nagy szükségük volt. Hiszen a pogány valóságokhoz mérten a kereszténység olyan törvényeket vezetett be, amelyek betartása rendkívüli erőfeszítéseket igényelt követőitől, egy olyan világban, ahol a megkövezés mindennapos dolog volt. Ehhez szükséges volt olyan emberek példamutatása, akiket a szentség fokára emelt az egyház.

⁶⁴ Károli 1949: Márk, 16. 15.

⁶⁵ Károli 1949: Pál levelei.

⁶⁶ Ziegert 1988: 358.

⁶³ Ziegert 1988: 172.

III. 3. 2. Assisi Szent Ferenc, Isten szegénykéje

A katolikus egyház máig legismertebb és legelfogadottabb szentje Szent Ferenc. Varga Imre a *Perugiai legenda* című könyvének bevezetőjében állítja: „Mindent összevetve elmondhatjuk: kevés történeti személyiségről szólnak olyan bíteles tanúk, mint Szent Ferencről.” Őt már életében szentnek tartották.⁶⁷

Vegyük sorra, hogy a mindennapi szükségletek tekintetében milyen mértékben tett eleget teste kívánságainak Ferenc. Ez szolgál majd kiindulópontként és összehasonlítási alapként a *vaisņava* szentek jellemének vizsgálatakor.

Étkezés tekintetében rendkívüli mértékű lemondást tanúsított egész életében. Habár húst fogyasztott olykor, azonban a teljes étrendje igen szegényes volt. Ami ruházódását illeti, ragaszkodott hozzá, hogy csak egy *habitusa*, vagyis öltözéke legyen.⁶⁸ Azonban e szerzetesi *habitus* a hideg ellen nem védett, néhanapján egy köpenyt is magára terített. Ezt aztán rendszerint elajándékozta egy olyan koldusnak, akinek még ennyije sem volt. „*Testüket pedig nemcsak böjttel sa nyargatták, hanem sok virrasztással, a hideg eltűrésével, hiányos ruházódással és kétkezi munkával is. Hogy ne legyenek munka nélkül, sokszor mentek és segítettek a földjükön dolgozó szegény embereknek, azok pedig utána nemegyszer adtak nekik kenyeret Isten szerelméért.*”⁶⁹

Láthatjuk tehát, hogy Ferenc nemcsak koldulással szerezte meg a napi alamizsnát, hanem a munkát sem vetette meg. A koldulást örömmel

tette, és elvárta követőitől is, hogy ne szégyenkezzenek koldulásuk miatt.⁷⁰ Minden tekintetben igyekezett a büszkeséget legyőzni, átalakítani oly módon, hogy a szégyenérzet és az önbecsülés örömmé és alázattá alakuljon. Annnyira nem akart aggodalmaskodni a másnap miatt, hogy a babot sem engedte beázatni egy nappal az elkészítése előtt.⁷¹ A felesleges beszédet nem kedvelte. Elzárkózott a világi témáktól, sőt ezt regulája is előírta.

Szent Ferenc tehát minden téren gyakorolta a lemondást. Azonban aszketikus mentalitása nem az önfegyelemre való nevelés volt, hanem szívből jövő lemondás, ami boldogsággal töltötte el őt. Ezen túlmenően aktív volt és fogékony az emberi kapcsolatokra; főként a betegek és szegények társaságát kereste. Ápolta a leprásokat, és előfordult, hogy vezeklésül egy tálból evett velük.⁷² A legenda számtalan apró csodát említ vele kapcsolatban, amelyeket lehet Ferenc előrelátásának is vélni, de tarthatók kisebb csodának is. Bölcsességéről, jóságáról, vidámságáról, önfeláldozásáról, Istent szolgáló attitűdjéről, csodáiról és az evangéliumot feltámasztó hitéről tettek bizonyosságot rendtársai és a későbbi legendák.

III. 6. A *vaisņavizmus*

A *vaisņavizmus* az indiai eredetű, hinduizmusnak nevezett világvallás egyik ága. Fő jellemzője, hogy a három istenség, Brahmā, a teremtő, Vişņu, a fenntartó és Śiva, a pusztító közül Vişñut tartja a legfőbbnek, akinek az eredeti formája Kṛṣṇa.⁷³

⁶⁷ Varga 1990: 27.

⁶⁸ Juhász 1992: 494.

⁶⁹ *Assisi Szent Ferenc perugiai legendája* (továbbiakban: *PL.*, idézi: Varga 1990) 9. fej.

⁷⁰ *vö: PL.* 3. fej.

⁷¹ *PL.* 4. fej.

⁷² *PL.* 22. fej.

⁷³ Tóth-Soma 2002: 9.

Ahhoz, hogy megértsük, az indiai eredetű vallás hívei miként viszonyulnak az ember szentté válásának kérdéséhez, tisztában kell lennünk a védikus civilizáció alapjaival. A szanszkrit *veda* szó tudást jelent,⁷⁴ tehát a védikus civilizáció egy olyan társadalmat jelöl, amelyik a tudásra épül. A tudást pedig maguk a *Védák* közvetítik, melyek az élet minden területére vonatkozó szent iratok, könyvek. A hindu ember hisz abban, hogy ha rendszeresen tanulmányozza ezeket a szent iratokat, akkor ő maga is olyan tudásban részesül, amelynek az eredete feltétlenül transzcendens. A társadalom szerkezete ebben a civilizációban erre a tudásszerzésre külön időt és életteret biztosított, ez volt a *varṇāśrama* rendszer.

A társadalmat négy *varṇa*, azaz társadalmi rend⁷⁵ és négy *āśrama*, azaz lelki rend alkotta. Témánk szempontjából most a lelki rendek a fontosak, melyek a következők: *brahmacāri*, *gr̥hastha*, *vānaprastha*, *sannyāsa*.⁷⁶ Az első rend a tanulóéveket foglalja magában. Ilyenkor a tanulónak szigorú szüzességi fogadalmat kell betartania, és igyekeznie kell elsajátítani *guruja*,⁷⁷ azaz a mestere által felkínált tudást. A *gr̥hastha*,⁷⁸ családos embert jelöl, akinek éppúgy megvan az előírt lelki, vallásos kötelességei, mint a másik három rendnek. Ezt követően: „*Amikor visszavonul a családi élettől, a vānaprastha*⁷⁹ *rendbe lép, amely szigorú lemondásokkal jár: az erdőben kell élnie, fabáncs ruhát kell viselnie, nem szabad borotválkoznia és így tovább.*” A *varṇāśrama* intézményében az élet negyedik

szakasza, azaz a lemondás rendje (*sannyāsa*) megpróbáltatásokkal teli életet jelent. Ekkor már magányosan, koldulva kell élnie az embernek, kizárólag a vallásnak szentelve életét.

A védikus társadalom lelki rendjei az ember lelki felemelkedésének a szolgálatában álltak: az egyén már fiatal korától kezdve vallási keretek között élte az életét. A bengáli eredetű *gaudīya vaiṣṇavizmus* azonban áthidalja ezeket az állomásokat, legalábbis nem teszi a lelki fejlődésben elérhető eredményeket ezektől függővé. „*A Kṛṣṇa-tudatban ezzel szemben az a csodálatos, hogy az ember az odaadó szolgálat végzésével egy csapásra túllép a különféle életrendek számára előírt minden rituáción.*”⁸⁰ A *gaudīya vaiṣṇava*, azaz a Krisna-tudatú hívő – számos szent irat kinyilatkoztatása nyomán – Kṛṣṇát tekint minden dolgok eredetének, illetve legfőbb személyes Istenének.

Mint a fenti idézetből is kitűnik, a Krisna-tudat nem mindenben azonosul az ősi védikus civilizáció irányelveivel. Śrī Caitanya tanítása szerint a Hare Kṛṣṇa *mahāmantra*⁸¹ ebben a világkorszakban kiváltja a védikus rituálét. Ezért a továbbiakban különválasztom az indiai szent ember fogalmával kapcsolatos elképzeléseket, a védikus civilizáció szentjeit és a Krisna-tudatnak a szent emberhez való viszonyát.

III. 6. 1. India *sādhui*

A kiindulási alapot tisztázandó, meg kell különböztetni a buddhizmust⁸² és a jainizmust⁸³ a hin-

⁷⁴ Tóth 2001: 26.

⁷⁵ Tóth 2001: 24.

⁷⁶ Bbg. 16.1-3. m.

⁷⁷ Tóth 2001: 9.

⁷⁸ Tóth 2001: 9.

⁷⁹ Tóth 2001: 24.

⁸⁰ Bbg. 8. 28. m.

⁸¹ A *gaudīya-vaiṣṇavizmus* szent szótagokból álló, legfőbb *mantrája* – rövid, tömör verse.

⁸² Waterstone 1996: 30.

⁸³ Waterstone 1996: 40.

duizmustól. A nyugati civilizációban élő 'hét-köznapi' ember egy indiai szentet inkább a fizikai benyomások alapján azonosít, mint amilyen a ruházkodás, az aszketikus vonások, a csodás képességek bemutatása, és nemigen veszi figyelembe e személyek tisztánlátásának a mértékét a filozófia és a vallás terén. Miután az indiai szubkontinens számtalan vallási irányzatban bővelkedik, a nyugati ember könnyen eltéved ezek szövevényes rendszerében.

Több irányzat hívei élnek aszketikus módon, sanyargatják testüket, böjtölnek, vonulnak el a világtól, különböző okokkal és célokkal. Így aztán azok, akik nem képesek hátat fordítani a világnak, illetve fékezni vágyaikat, tiszteletük jeléül az ilyen aszketákat mind szentnek tartják, jöllehet, nem alaptalanul. A jainista irányzat híveinek elsődleges célja, hogy teljes mértékben erőszakmentesek legyenek; ők mindmáig India legaszketikusabb vallásának a tagjai.⁸⁴ Azonban kritikusan vizsgálva elveiket felmerülnek bizonyos kérdések. Elegendő-e az önsanyargatás, szentek-e azok, „*akik önmegtartóztató életmódjuk révén urai lettek testüknek, szenvedélyeiknek és lelküknek, hogy megszabaduljanak a balál körforgásából.*”⁸⁵ Szentnek tekintheti-e őket valaki, aki hiszi egy abszolút Isten létezését – legyen az az ószövetségi Jahve vagy az Újszövetség szentháromság – Istene, illetve a hindu Kṛṣṇa, vagy Śiva – azt az aszketát, akinek „*célja nem valami abszolút Isten dicsőítése, hanem az öntökéletesedés elérése az anyagi világ fokozatos elbagyása által.*”⁸⁶

A szintén Indiából eredő buddhizmus kapcsán is felmerülhet ugyanez a kétely. Nem véletlenül, hiszen Mahāvīra, az utolsó 'gázlókészítő',

a modern jainizmus atyja, kortársa és riválisa volt Buddhának; történetükben sok a közös elem. A jainisták életfelfogásában a *karma*, melyet az előző életekben felhalmoz az ember, böjtöléssel és önsanyargatással tehető semmissé. Emellett a helyes hitnek és cselekvésnek párosulnia kell a helyes tudással.⁸⁷ Felmerülhet a kérdés, hogy mit tekintünk helyesnek, hiteles lehet-e egy olyan hitrendszer értékrendje és egyetemlegessége, amely emberektől származó tudásra épít. Hiszen egy emberből, legyen akár milyen szent életű, hiányzik a mindenre való rálátás képessége, amely csak egy mindent átható és mindenhol jelenlévő Istennek lehet a sajátja.

Végző soron mind a jainisták, mind a buddhisták olyan tant vallanak, amelyekből ez az aspektus hiányzik. Ugyanakkor mindkét vallásban előfordul egy-egy hindu isten vagy istennő, de ezek nem azonosak a *summum bonum* ('a legfőbb jó') fogalmának megfelelő Istennel. Habár Lakṣmī mentette meg a jainista Mahāvīra egyik elődjét, és a *mahāyāna* buddhisták Buddhát transzcendens Istenségnek tekintik, akinek a történelmi Siddhārtha Gautama herceg csak az egyik megtestesülése, mégsem egy legfelsőbb lényt tisztelnek bennük. Elegendő-e az ember számára, ha egy tiszteletreméltó életformát élt személyt imád, amely életforma rokonságot mutat ugyan a keresztény aszketizmussal, Szent Ferenc szegénységével és lemondásával, de mégis más a motivációja? Úgy gondolom, hogy a szent életformát élőknak kijáró tisztelettel illik rájuk tekintenünk, anélkül, hogy kétségbevonnánk elkötelezettségüket saját vallásuk iránt.

S vajon a *sādhuknak* nevezett *yogik* szent-ségének forrása lehet Istentől való? „*A sādhub-jógik önsanyargatás által kívánják elérni a*

⁸⁴ Waterstone 1996: 40.

⁸⁵ Waterstone 1996: 40.

⁸⁶ Waterstone 1996: 40.

⁸⁷ Waterstone 1996: 45.

megvilágosodást. Abban hisznek, hogy a világ májja (illúzió) teremtménye. Így a szádbuk elfordulnak a világtól, elvetik a világi ragaszkodásokat és a „cselekvést”, annak érdekében, hogy el tudják törölni múltbeli karmájukat, és így szabaduljanak meg az isteni valóság világába. Igen sok szádbu él Indiában, nem számítanak vallási fanatikuskoknak. A világtól való elfordulás, miután egy ortodox hindu családot alapított – az aszkézis „negyedik fokát” jelenti. A legtöbb szádbu Siva, a legnagyobb aszkéta útját követi.”⁸⁸ Ilyen értelemben a jogik egy legfőbb istent követnek, aki esetükben Siva, ezért lehet egyfajta Istennel való azonosulási motivációról beszélni a *śaivita*-jogik kapcsán. Tehát láthatjuk, hogy a hinduizmus, ellentétben a buddhizmussal és a jainizmussal, mindenek fölé helyezi Istent, akit személyként imád és követ. A hinduk, szemben a másik két vallás képviselőivel, akik legfőbb princípiumként a *karma* törvényét ismerik el, egy személyes Istenben, „*Viṣṇuban* vagy *Sívában* látják a világ mindenható parancsolóját.”⁸⁹

III. 6. 2. A védikus civilizáció szent embere

A védikus civilizáció kezdetét messze a múltban kell keresni. Vissza kell mennünk az általunk ismert történelem előtti időkre, akár több millió évvel ezelőltre.⁹⁰

Ahhoz, hogy tisztán lássuk, mit tart a *vaiṣṇava* teológia vagy a hindu szemlélet a ma emberéről, előbb meg kell tudnunk, mit gondolt a régiről. Ennek fényében lehet megvizsgálni, hogy fejlődésnek tekinti-e az ember és Isten

közötti jelenlegi kapcsolatot, esetleg átértelmezésnek vagy visszafejlődésnek.

„Csak azok képesek rá, akik a lemondás, a tisztaság, a kegy és az igazmondás jegyében élnek. A fejlett civilizáció e négy alapelve a *Satya-yuga* négy nevezetes jellemzője. Abban a korban gyakorlatilag minden ember igaz *brāhmaṇa* volt, s az életrendek szerint mind *paramahamsák* voltak, a lemondott rendben élők legkiválóbbjai. Olyan műveltséggel rendelkeztek, hogy a legkevésbé sem voltak az anyagi energiának alárendelve, és rendkívül erős jellemű emberek lévén képesek voltak arra, hogy elkerüljék *māyā*⁹¹ karmait. Ám lassanként a *brāhminikus* kultúra alapelveit, a lemondást, a tisztaságot, a kegyet és az igazmondást megcsonkította a büszkeség, a nők iránti vonzódás és a kábítószer-alkohol fogyasztás fokozatos kifejlődése, az emberi társadalom pedig messze–messze eltávolodott a felszabadulás vagy a transzcendentális boldogság útjától. A *Kali*-kor előrehaladtával az emberek rendkívül büszkék lesznek, s nagyon vonzódnak a nőkhez és a mámorhoz. A *Kali*-kor hatására még a koldus is büszke a filléjére, a nők mindig a legvonzóbb divat szerint öltöznek, hogy legyőzzék a férfiak elméjét, a férfiak pedig a borivás, a dobányzás, a teázás, a dobányrágás és egyebek rabjaivá válnak.”⁹² A hindu hagyomány szerint tehát az ember egy tökéletes, Istenhez közeli állapotból fokozatos degradáción ment és megy keresztül. A kezdeti kor a *Satya-yuga*, az anyagi világ tökéletes korszaka, s két másik, egyre kevésbé kedvező korszak után bekövetkezik a *Kali-yuga*, amelyben ma is élünk, mintegy ötezer év óta. A hagyomány úgy tartja, hogy a kezdeti korszakban mindenki

⁸⁸ Waterstone 1996: 70.

⁸⁹ Glasenapp 1993: 73.

⁹⁰ Lásd: *Bhāg* 1. 17. 24.

⁹¹ *Māyā*: az illúziót keltő energia neve a hinduizmusban.

⁹² *Bhāg*. 1. 17. 24.

szent volt. Az említett *paramahansa* szint a tökéletesség legfelsőbb szintje a védikus kultúrában, a vallási elvek legmagasabb rendű követése. Elmondhatjuk tehát, hogy a *vaiṣṇavizmus* által legmagasabb fokúnak tartott szentség az, ahogyan egy *Satya-yuga*-kori ember élt. Ebben az esetben azonban azt a következtetést kell levonnunk, hogy korunkban már nincsenek szentek, hiszen az a magas minőségű életforma már nem valósítható meg, a fokozatos degradálódás miatt. Ám az Istentől való eltávolodási folyamat visszafordításának érdekében megszületett a védikus irodalom, amely esélyt ad arra, hogy bizonyos emberek még e hanyatlás alatt is fejlődjenek és visszatérjenek Istenhez. Így aztán a *vaiṣṇava* hagyomány is számon tart olyan fejlett istenhívőket, akik *paramahansának* minősülnek.

III. 6. 3. *Gauḍīya-vaiṣṇava* szentek

A *vaiṣṇavizmus* ismételt fellendüléséről Śrī Caitanya megjelenése után beszélhetünk, aki Māyāpurbán született, 1486. február 18-án.⁹³ Mivel e vallás úgy tekint az ő személyére, mint Istennek, vagyis Kṛṣṇának a földi megtestesülésére, ezért egyúttal a szentség legteljesebb birtokosa is. Az alábbiakban az őt követő tanítványokról lesz szó, hiszen a kereszténység kapcsán sem Jézus személyét vizsgáltuk, hanem a követőit.

Caitanya megjelenése után beszélhetünk *gauḍīya-vaiṣṇavizmusról*, amely a *vaiṣṇavizmus* bengáli ága. Az Úr Caitanyának nevezett isteni inkarnációnak népes követői táborra és – csakúgy, mint Jézusnak – közeli tanítványai is voltak. Utóbbiakat a *gauḍīya-*

vaiṣṇava hagyomány *gosvāmīknak* nevezi, olyan embereknek, akik tökéletesen urai az érzékeiknek.⁹⁴

Pontosan hat *gosvāmī*t nevez meg a hagyomány, akik az Úr Caitanya kérésére rendszerezték a *vaiṣṇava* tradíció irányelveit, tempomokat építettek, a *vaiṣṇava* irodalmat gazdagították, és minden tekintetben segítettek új lendületet adni a Krisna-tudat elterjedésének. Milyen jellemű emberek voltak ők? Íme egy jellemzés egyikőjükéről: „*Ragbunātha Bhaṭṭa Gosvāmī* sobasem beszélt ostobaságokról vagy világi témákról, hanem napi huszonnégy órán át mindig Kṛṣṇáról szóló elbeszéléseket hallgatott. Sobasem hallgatta meg, ha valaki a *vaiṣṇavákat* gyalázta és sobasem ártott egyetlen *vaiṣṇavának* sem, azaz sobasem volt figyelmetlen az Úr szolgálatában, és a tiszta *vaiṣṇavának* szóló szabályokat és előírásokat sem szegte meg soba. Még ha voltak is olyan dolgok, melyeket jogosan illetetett volna bírálat, mindig azt mondta, hogy mivel valamennyi *vaiṣṇava* az Úr szolgálatát végzi, nem törődik hibáikkal.”⁹⁵

Tudnunk kell róluk, hogy küldetésük során az indiai Vṛndāvanában tevékenykedtek, és mindegyikőjükhez fűződik valamilyen csoda. Ezekre a csodákra azonban nem úgy kell tekintenünk, mint az ő különleges képességeiknek a megnyilatkozására, sokkal inkább úgy, mint egy velük és nem általuk történt csodára. Ezen események a keresztény jelenésekhez hasonlíthatóak, amikor valaki Jézust, Máriát vagy egyéb transzcendens személyt lát, illetve beszél vele. A *gosvāmīknak* is hasonló élményeik voltak. Rūpa Gosvāmīt egy fiúcska (aki maga Kṛṣṇa volt) igazította útba, hogy ráleljen

⁹³ Banyár 2007: 8.

⁹⁴ Bbg. 6. 26. m.

⁹⁵ Banyár 2007: 42.

egy rég elveszett *mūrtira*⁹⁶; de látott álmot is, amelyben „*Rūpa Gosvāmi megértette, hogy ez maga Satyabhāmā, Kṛṣṇa egyik dvāarakāi királynője volt [...]*”⁹⁷

A *gosvāmik* életmódját nagymértékű testi és szellemi lemondás jellemezte. Napi betevőjüket koldulással szerezték meg, és Sanātana Gosvāmi például csak száraz *capātival* (indiai kenyérféle) táplálkozott.⁹⁸ Teljes cölibátusban éltek, személyes szükségleteik igen szerények voltak. Ez azonban nem jelentette a test megvetését vagy igénytelenséget a tisztálkodással kapcsolatban, hiszen a *gaudīya-vaiṣṇavizmusba* az ő műveik alapján kerültek be a helyes tisztálkodás alapelvei. Ami a szellemi lemondást illeti: habár rendkívül termékeny írók voltak, és több templomot is emeltek, a dicsőséget minden esetben teljes mértékben Kṛṣṇának tulajdonították. Mind a testi, mind a szellemi lemondás bizonyítéka, hogy Rūpa, Sanātana és Raghunātha dāsa Gosvāmi korábban tehetős emberek voltak, mégis felhagytak az anyagi javak birtoklásával. (Rūpa és Sanātana magas beosztású kormánytisztviselők voltak, Raghunātha dāsa pedig vagyonos családból származott.)⁹⁹ Karaktereik különbözősége azonban ezután is megmutatkozott. Rūpa, Sanātana és Jīva Gosvāmi kiemelkedő irodalmi és filozófiai képességekkel rendelkezett, és számos remek, ilyen témájú művet alkotott. Ám Lokanātha Gosvāmi menekült a hírnév és a dicsőség minden formájától, olyannyira, hogy megkérte a többieket, írásaikban meg se említsék a nevét.

A *vaiṣṇavizmus* rendkívül fontos elvi és gyakorlati alapja a tanítványi láncolat (*paramparā*)

ismerete és követése. A hívő iránti elsődleges követelmény az elődök tanításainak elsajátítása, majd továbbadása. Hitük szerint a tudást első alkalommal maga Kṛṣṇa adta át az emberiségnek, s a tanítványi láncolat révén öröklődik tovább nemzedékről nemzedékre. „*Tudásra a megfelelő forrásból, a tanítványi láncolattól kell szert tennünk, amely a legfőbb lelki tanítómesterrel, Magával az Úrral kezdődik, s lelki tanítómesterek során át jut el hozzánk.*”¹⁰⁰ Ez alapjaiban meghatározza a tanítvány attitűdjét, akiben így az alázat is könnyebben kialakul. A *gaudīya-vaiṣṇavizmus* alapítói is éppúgy az elődeik, a tanítványi láncolat alázatos követői voltak. Irodalmuk ennek ellenére nemcsak az elődök műveire épít, hanem gazdag új szerzeményekben is. Miért fontos ezt megemlíteni akkor, amikor ezeknek az embereknek a szentségét vizsgáljuk? Mert irodalmi munkásságuk elsősorban szent ihletettségen alapult: az alkotók hitük szerint a lelki világ közvetítőjeként írták meg drámáikat, szabálygyűjteményeiket, teológiai magyarázataikat stb.

A *gosvāmik* személyében olyan *vaiṣṇava* szenteket ismerhetünk meg, akik nemcsak életmódjukban, de alkotásaikban is a transzcendens világ eszközeiként szolgálhatták Istent. Esetükben a lelkiületükön kívül az intelligenciájuk is segítette szentté válásukat. A *gaudīya-vaiṣṇavák* szerint írásaikat éppúgy a védikus irodalom részének kell tekinteni, mint azokat a műveket, amelyek keletkezési idejét homály fedi. Általuk és munkájuk által még világosabbá válik, hogy Isten helyes szolgálatához szükség van a helyes viselkedésmód meghatározására, leírására és magyarázatára. Tanításuk bizonyítja, hogy a tudás, a *veda* az, amely által az ember

⁹⁶ Isten szobor formája.

⁹⁷ Banyár 2007: 22.

⁹⁸ Banyár 2007: 34.

⁹⁹ Banyár: 2007.

¹⁰⁰ *Bhg.* Előszók, 3.

fejlődni képes az Istennek szentelt élet útján. A *gaudīya-vaiṣṇavizmus* méltán tekint rájuk úgy, mint a keresztény hagyomány az apostolokra.

III. 6. 4. Filozófiai háttér

Az alábbiakban ismertetem, hogy a *gaudīya-vaiṣṇavizmus* milyen követelményeket támaszt egy önmegvalósított emberrel szemben, milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie. Ez sok esetben egyezést mutat a szélesebb körben értelmezett hinduizmussal, ugyanakkor a későbbiekben segíteni fogja a katolikus szentekkel való összehasonlítást. A *Bhagavad-gītā* így ír erről: „Aki képes úgy visszavonni érzékeit az érzékszervek tárgyairól, mint ahogyan a teknősbéka húzza be páncéljába végtagjait, az rendíthetetlenül megállapodott a tökéletes tudatban”¹⁰¹

A legtöbb ember szolgája saját érzékszerveinek, és azok parancsait követi. Az éhség, szomjúság, nemi vágy, az idilli környezet kialakítása utáni sóvárgás, a tárgyak iránti vonzalom mérhetetlen erő az anyagi természet részéről. Ezt legyőzni, ezen uralkodni, ezek befolyásától mentesnek lenni a *Bhagavad-gītā vaiṣṇava* értelmezésében az odaadó szolgálat révén lehetséges. Ez annyit tesz, hogy Kṛṣṇa híve a legnagyobb odaadással, feltételek nélkül szolgálja istenét. Erről az ún. *bhakti-yogáról* szintén a *Bhagavad-gītā* ad leírást. Az önmegvalósított ember képes érzékszervein úgy uralkodni, mint a teknősbéka, aki csak akkor engedi ki páncélja alól érzékszerveit, ha szükség van rájuk. Így Isten szerető szolgája is csak akkor veszi igénybe érzékszerveit, ha azokkal Kṛṣṇát szolgálja. A *bhakti-yogī*, aki erre képes, nem a le-

mondásért önmagáért tartja kordában érzékeit, hanem egy magasabb rendű íz, az Isten iránt érzett odaadás miatt veti el az érzékek pillanatnyi örömét. Ha az ember tudata Kṛṣṇa személyén rögzül, szüntelenül Rá gondol, az érzékek parancsa szégyenletessé válik. Ám e szégyen kevés lenne ahhoz, hogy fegyelmezzük érzékeinket, ehhez az erőt maga Isten biztosítja. A többi *yoga*-folyamat, pl. az *aṣṭāṅga-yoga*¹⁰², e vallás szerint soha nem lesznek képesek felülmúlni azt a viszonyt, amely az Úr és igaz *bhaktája* között van. Ebben a viszonyban ugyanis nem az ember saját maga, hanem Kṛṣṇa az, aki legyőzi a természet erőit. Mivel az érzékek a természet kötőerőinek a rabjai, így azokat legyőzni csak az képes, aki a természet felett áll, vagyis Isten, a természet teremtetője. Arjunával való beszélgetése során Kṛṣṇa több módját is feltárja az Abszolút Igazság megközelítésének, azonban mind közül a *bhakti-yogát* tartja a legtökéletesebb útnak.¹⁰³

„Az Istenség Legfelsőbb Személyisége szólt: Akik elméjüket személyes formámra rögzítik, s mindig nagy, transzcendentális bittel imádnak Engem, azokat a legtökéletesebbnek tekintem Én”¹⁰⁴. Az igaz *bhakta* mindent, amit az Úr kegyéből kap, azt az Úr szolgálatába állítja. Azonban a *vaiṣṇava bhaktával* szemben fennáll az a követelmény is, hogy elméjében semmihez se ragaszkodjon. Még a szabályokat is elvetheti adott esetben, illetve egy bizonyos lelki fejlettségi fokon. A szanszkrit *nīyama* (szabály) és *agraha* (elvetés) szavak összetételéből a *nīyamāgraha* kifejezés keletkezik ('hosszúban összeolvadás'¹⁰⁵), melynek jelentése kettős:

¹⁰¹ Bhg. 2. 58.

¹⁰² Nyolcfokú yoga.

¹⁰³ Bhg. 12. 1. magy.

¹⁰⁴ Bhg. 12. 2.

¹⁰⁵ Szanszkrit grammatikai kifejezés.

a szabályokhoz való ragaszkodás ill. a szabályok elvetése. Śrīla Prabhupāda *A tanítások nektárja* című könyv második verséhez fűzött magyarázatában ezzel a szóval jellemzi a *bhakta* helyes viselkedését. Vagyis az Úr igaz szolgája olyannyira mentes a ragaszkodástól, hogy pontosan tudja, mikor és milyen szabályokat lehet és kell egy magasabb szempont miatt figyelmen kívül hagynia. Ennek feltétele a filozófikus vallásosság, amelyben az ember már nem az elvek, hanem Isten követője. Ezen a szinten szembekerülnek egymással az olyan értékek, mint pl. az együttérzés és a könyörületesség, azaz a transzcendens, elsődleges tulajdonsággal, hogy az Úr *bhaktájának* elméje szüntelenül az Istenség Legfelsőbb Személyiségén medítál.

IV. SZEMPONTOK

IV. 1. Meghatározó tulajdonságok

Mindkét vallás esetében találkoztunk tehát konkrét elvárásokkal, amelyeket a követők számára a szentírások meghatároznak. Ennek alapján úgy tűnik, e vallások azokat tüntetik ki híveik közül a 'szent' megjelöléssel, akik az előírt tulajdonságokat magas, szinte emberfelettinek mondható szinten valósítják meg. Általában melyek ezek a tulajdonságok?

IV. 1. 1. A testi és a szellemi elvárások

Mindkét vallás az ember testi és szellemi szükségleteinek a kielégítési módját is meghatározza. Ezek a következőképpen foglalhatók össze:

- a) Testi kategóriák:
 - táplálkozási szabályok
 - nemi jellegű kapcsolatok szabályozása
 - tisztálkodási előírások
 - öltözködési elvárások
 - az anyagi javak birtoklásának mértéke
 - a test épsége megőrzésének előírásai
- b) Szellemi, lelki kategóriák:
 - az adott vallás törvényeinek ismerete
 - a szentírások tanulmányozása
 - szakrális tevékenységek folytatása
 - az előírt humán kapcsolatrendszerek betartása
 - viszonyulás más élőlényekhez és az élettelen dolgokhoz.

A két kategóriát valójában nem lehet élesen elkülöníteni egymástól, hiszen egymásra gyakorolt hatásuk elkerülhetetlen, sőt többnyire elvárt következmény. Például az aszketikus magatartás elsősorban ugyan a testet veszi igénybe, de az alapját szellemi-lelki kvalitások képezik, s e magatartás vissza is hat a szellemi-lelki területre.

IV. 2. A szentekhez való viszonyulásról

A két vallás viszonyulása saját szentjeikhez jelentősen eltér. A katolikus vallás megmarad a tisztelet szintjén, és egyrészt példamutató keresztényként, másrészt közbenjáró személyként tekint rájuk. Közbenjárásukért Istennél ugyan lehet hozzájuk fohászkodni, de ez nem azonos értékű az imádattal, amely kizárólag Istennek jár. „*Szeretett és tisztelt példaképeket utánzunk, még akkor is, ha nem szentek. De a szentekhez azért is fordulhatunk, mivel ők*

*úgy akartak élni, mint Krisztus, és elvezetnek Hozzá. Azért kérjük a közbenjárásukat Isten-nél, mert hisszük, hogy az Ő társaságában vannak. A szentek tisztelete nem Imádás, hanem szeretetből jövő nagyrabecsülés. A szentek példája utánzásra ösztönöz bennünket.*¹⁰⁶

Ettől abban különbözik a *vaiṣṇava* hozzáállás, hogy imádja azokat is, akikre szentként tekint, hiszen Isten bizonyos tulajdonságai jelennek meg bennük. *„Az embernek legjobb tehetsége szerint kell végrebajtania előírt kötelességeit, s el kell kerülnie a nem számára kijelölt kötelességeket. Meg kell elégednie annyi nyereséggel, amennyire az Úr kegyéből szert tesz, s imádnia kell egy lelki tanító-mester lótszálábát.*¹⁰⁷ Tehát az imádat a lelki tanító-mesternek is kijár, sőt – a tökéletességre való törekvésük miatt - minden *bhaktával* kapcsolatban felmerül. *„[...] így a gopíknak vagy az Úr bhaktáinak az imádata ugyanolyan jó, mint a közvetlenül az Úrnak végzett odaadó szolgálata*”¹⁰⁸

IV. 3. Végkövetkeztetések

IV. 3. 1. Summa I.

Mindebből a legkézenfekvőbb következtetés az, hogy egyedül Isten tökéletes, aki a tökéletességéből annyit juttat az embernek, amennyire az nyitott rá. El lehet mondani, hogy minél jobb 'áteresztő közeg' az ember ebben a viszonylatában, annál magasabbra juthat a szentség terén, hiszen a szentségnek fokozatai vannak. Így inkább a szentté válás folya-

matáról beszélhetünk az ember kapcsán, aki a neki rendelt úton állandóan fejlődik. Meghatározhatóak ugyan bizonyos tulajdonságok, amelyek adnak némi támpontot, de ezek könnyen relativizálódhatnak. Miért? Mert a szentség mi-benléte nem egymás mellé felsorakoztatott tulajdonságok összessége. Igaz, hogy alázatos, béketűrő, kegyes, az élőlények jó barátja, szeretetreméltó, bölcs, lemondott, türelmes, mentes a dühtől stb., de nem ezektől a tulajdonságoktól válik szentté. Egyrészt ezek a tulajdonságok igen tágan értelmezhetők, másrészt a szentségnek következményei és nem okai. A szent olyan eszközzé teszi magát Isten kezében, akit ezek a megjelölések csak körülírhatnak.

Tudomásul kell vennünk, hogy a szentség minőségének egyik vallásban sincsenek örökérvényű paraméterei, amelyek minden szentnek tekintett személynél maradéktalanul megtalálhatók. Ezek az emberi természet meghaladó szentek olyan szakrális személyek, akik képesek a profán lét és Isten között oda-vissza 'közlekedni'. Hasonló a szerepük egy temploméhoz, amely elválasztja a hétköznapi teret a transzcendentálistól. *„Az emberek a be-kerített szent területen elbagyják a profán világot [...] kell lennie tehát egy felfelé vezető 'ajtónak', amelyen át az istenek leereszkedhetnek a földre, és az emberek felemelkedhetnek az égbe.*”¹⁰⁹ Azonban a szent helyeken, rítusokon, ereklyéken túlmutatva a szent emberek épp azt testesítik meg, ami az adott vallás hívének leghőbb vágya: mind közelebb kerülni Isten-hez. Végül is minden vallásnak megvannak a maga szentjei, akik az istenük által meghatározott mintát utánozzák, emberfeletti módon. Eliade ezt így fogalmazza meg: *„Az ember, mint felelősségteljes emberi lény az istenek*

¹⁰⁶ Eliade 1996: 97.

¹⁰⁷ *Bhāg.* 3.28.2.

¹⁰⁸ *Bhāg.* 4.23.31. m.

¹⁰⁹ Eliade 1996: 20.

*népszerű tetteit utánozza, ténykedésüket megismétli, függetlenül attól, hogy egyszerű fiziológiai funkcióról, például táplálkozásról van-e szó, avagy társadalmi, gazdasági, kulturális vagy katonai tevékenységről.*¹¹⁰ Nyilvánvaló, hogy aki ezekben a cselekedetekben magasan kitűnik, abban a személyben Isten jelenlétét a hívő szinte 'tapinthatóan' érzékeli.

Azonban hogyan viszonyuljon az ember egy másik vallás szentjéhez, akiben nem a saját Istenét véli felfedezni?

IV. 3. 2. Summa II.

Végző soron tekinthetünk-e más vallások szentjeire ugyanúgy, mint azokra, akiket mi szentként tisztelünk? Az alábbi idézet ezt a kérdést megválaszolja, azonban nyilvánvaló, hogy csak azok számára, akik képesek eltávolodni alkalmisságukat saját istenképüktől. Egy viszonylag toleráns, tudományos alapokra helyezett elemzés eredményeként a válasz lehet akár 'igen' is.

„Aki vadnak ítélt meg valamilyen társadalmat, nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy még a legbátrabb cselekedetek, a legkifogásolhatóbb viselkedésmódok is mindig emberfeletti, isteni mintákat követtek. [...] Számunkra csak az a fontos, hogy világosan lássuk: a vallásos ember még akkor is isteneit szándékozott utánozni, amikor olyan cselekedetekre ragadtatta el magát, amelyek már az örültség, szégyen és a bűnözés batárát

súrolták.”¹¹¹ Ha egy hitrendszer szent emberét az adott vallás követelményeinek fényében elemezzük, akkor (provizórikusan elfogadva vallása Istenről alkotott képét), ebben az értelmezési tartományban szentnek tekinthető.

Azonban óhatatlanul felmerül a kérdés: ki képes – akár csak provizórikusan is – elfogadni egy másik istenképet anélkül, hogy a saját hite ne lázadozna minden porcikájában? Hiszen a hitnek éppen az a lényege, hogy az ember ragaszkodik az Istenről alkotott képéhez, amely ha nem is mindig egzak, de a főbb körvonalai adottak. Ahhoz, hogy egy másik vallás szent emberét valóban elfogadjuk szentnek, előbb annak a vallásnak az istenét kell megismernünk és elfogadnunk.

Ekkor szembeötlik egy probléma: ha különböző istenképek léteznek, akkor Isten nem egy? Ha pedig mégis az, akkor miért nem homogén az általa kialakított kép önmagáról? Erre az lehet az elfogadható válasz, hogy megjelenési formái és üzenetei koronként és földrajzi helyenként, a körülményekhez és az emberek befogadóképességéhez igazodtak. Valójában ez egy olyan toleráns teológiai megközelítés, amely csak azon hívők számára elfogadható, akik saját hitükben még nem merültek el túl mélyen, álláspontjuk nem vert még gyökeret kimozdíthatatlanul. A másik véglet az, aki maga is szent: ő felismeri egy másik vallás kivételes képviselőjében Isten arcát, és képes átsiklani a formák felett.

¹¹⁰ Eliade 1996: 91.

¹¹¹ Eliade 1996: 97.

Felhasznált irodalom

- Banyár Magdolna 2007: *Ācāryák I.* Budapest, Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola.
- Bhaktivedanta Swami, A.C. 1990: *Az önmegvalósítás tudománya.* Stockholm, The Bhaktivedanta Book Trust.
- Bhaktivedanta Swami, A.C. 1989: *Śrī Caitanya tanítása.* Stockholm, The Bhaktivedanta Book Trust.
- Bhaktivedanta Swami, A.C. 1993: *Śrīmad Bhāgavatam 1-10. ének.* Stockholm, The Bhaktivedanta Book Trust.
- Bhaktivedanta Swami, A.C. 2006: *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van.* Stockholm, The Bhaktivedanta Book Trust.
- Eliade, Mircea 1996: *A szent és a profán.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Garadnay Balázs 2004: *A keskeny út öröme és járhatósága.* Budapest, Szent István Társulat.
- Glaserapp, Helmut von 1977: *Az öt világvallás.* Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
- Hankiss Elemér 2000: Élet és halál a boulevard sajtóban. In: *Kérdéses civilizáció.* Szerk. Gombár Csaba. Budapest.
- Harenberg, Bodo 1993: *Az emberiség krónikája.* Budapest, Officina Nova.
- Holbach, P.H. 1966: *Szentek képtára.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Juhász József 1992: *Magyar Értelmező Kéziszótár.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Károli Gáspár 1949: *Szent Biblia.* Budapest, A magyarországi református egyház egyetemes konventje.
- Merényi Zoltán 1998: *Az európai kultúra szekularizációs kérdésének újra felvetése.* Budapest.
- Nailis, Dr. M.A. 1974: *Szentség a bétköznapiokban.* Shönstatt, Shönstatt-Verlag.
- P. Békés Gellért - P. Dalos Patrik 1978: *Újszövetség.* Róma, Magyar Katolikus és Művészeti Akadémia.
- Pierre, Victor 1995: *Kármelita nővérek a verpadon.* Budapest, Kármelita Rendtartomány.
- Rácz Géza 2007: Mitől szent az ember? *Kagylókürt*, 47. szám, 82.
- Ries, Julien 2006: *A hívő ember a zsidó, a keresztény és az iszlám vallásban.* Budapest, Typotex Kiadó.
- Tomka Miklós 1986: *Kulturális kisenciklopédia.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Tóth Gábor 2001: *Szanszkrit-magyar szójegyzék.* Budapest, Bhaktivedanta Kulturális és Tudományos Intézet.
- Tóth-Soma László 2002: *Kérdések és válaszok a Krisna-tudatról.* The Bhaktivedanta Book Trust.
- Varga Imre előszavával 1990: *Assisi Szent Ferenc perugiai legendája.* Békéscsaba, Helikon Kiadó.
- Waterstone, Richard 1996: *India.* Budapest, Helikon Könyvkiadó és Magyar Könyvklub.
- Zieger, Alexander 1988: *Ilyen színes a mi hitünk.* Budapest, Szent István Társulat.
- <http://www.mindentudás.hu/szabocsaba/20050925szabo.html> , 2009.04.04
- <http://www.sulinet.hu/tovabbtan/felveteli/ttkuj/9het/esztetika/esztetkia9.html>, 2009.04.04.
- <http://www.doktori.hu/> 2009.04.04.
- <http://www.helloinfo.hu/> 2009.04.04.

Függelék - Kérdőív

Tisztelt Hívő, Hitetlen!

A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola végzős hallgatója vagyok. Szakdolgozatomban a „szent ember” archetípusáról írok. Szükségesnek tartom, hogy megkérdezzem a mai kor emberét arról, mi a képzete akkor, ha egy szent embert kell elgondolnia. Melyek a tulajdonságai, mozgatórugói stb.

Kérlek, amennyiben nem esik nehezedre, néhány kérdés megválaszolása erejéig légy a segítségemre! Természetesen anonimitásod garantált. Dolgod csak annyi, hogy teszel egy x-et a megfelelő helyre. Segítségedet köszönöm!

1. Olvastál-e már szent emberről szóló életrajzot, vagy láttál-e már filmet róla?

Válaszok megoszlása: igen: 46, nem: 2

2. Hiszel-e egy, az embernél magasabb rendű intelligens lény létében?

Válaszok megoszlása: igen: 42, nem: 6

3. Vallásos nevelésben részesültél-e?

Válaszok megoszlása: igen: 22, nem: 26

4. Ha igen, milyen vallásúnak tartod magad?

Válaszok megoszlása: vallástalan: 13, vaiṣṇava: 15, józan ész: 2, egyéni: 6, keresztény: 7

5. Romantikus alkat vagy-e?

Válaszok megoszlása: igen: 34, nem: 11

6. Egy szent alkalmazhat-e fizikai erőszakot?

Válaszok megoszlása: igen: 15, nem: 32

7. Öllhet-e egy szent?

Válaszok megoszlása: igen: 15, nem: 33

8. Hiszel-e a lélekvándorlásban?

Válaszok megoszlása: igen: 16, nem: 32

9. Lehet-e családja egy szentnek?

Válaszok megoszlása: igen: 48, nem: 0

10. A szent feltétlenül szűz kell hogy legyen?

Válaszok megoszlása: igen: 48, nem: 0

11. A szentté avatástól lesz valaki szent?

Válaszok megoszlása: igen: 0, nem: 48

12. Találkoztál-e már szent emberrel?

Válaszok megoszlása: igen: 17, nem: 31

13. Lehet-e más világvallás híve is szent a te szemedben?

Válaszok megoszlása: igen: 45, nem: 3

14. Az, hogy valaki szentté válik, az az egyéni törekvésén múlik?

Válaszok megoszlása: igen: 23, nem: 25

15. A szentté válás Isten elrendelése?

Válaszok megoszlása: igen: 26, nem: 22

16. Ha valaki nem hisz Istenben, válhat-e szentté csupán viselkedése miatt?

Válaszok megoszlása: igen: 25, nem: 23

17. Kell hogy legyenek csodatévő képességei?

Válaszok megoszlása: igen: 9, nem: 39

18. A szent keveset eszik?

Válaszok megoszlása: igen: 6, nem: 42

RECENZIO

A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba

Voigt Vilmos

Voigt Vilmos *A vallás megnyilvánulásai*¹ című munkája a vallástudomány – kiváltképp annak összehasonlító ága – történetének és eredményeinek a szerző egyetemi előadássorozatából származó, nagy ívű áttekintése. Szerves folytatása *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba* (Timp Kiadó, Budapest, 2004) című kötetnek, amelyben a témakör hatalmas voltára és a könyv terjedelmi korlátaira való tekintettel a szerzőnek erősen szelektálnia kellett, s csak a legfontosabb tudományos eredményeket mutatta be. Azonban jelezte, hogy melyek azok a területek, amelyek kimaradtak, és ezek bele is kerültek a most vizsgált műbe. Ám míg *A vallási élmény története* egyetemi tankönyvnek és ismeretterjesztő műnek is készült, addig *A vallás megnyilvánulásai* már kifejezetten azoknak íródott, akik folklorisztikai és etnológiai előismeretekkel is rendelkeznek. „Vagyis nem teológusok és nem is laikus hívő/hitetlen fiatalokhoz szólok, hanem vallástudományi felfogásban a társadalomtudományok iránt érdeklődők számára.”²

Ez a hangnemváltás érezhető is e műben. Az előző könyv szerkezete, felépítése rendkívül logikus és könnyen követhető – az ismertetett hatalmas adatmennyiség ellenére –, és a szerző gondot fordít rá, hogy mindvégig vezesse az olvasót, előre utalva arra, hogy mi és miért fog még következni, valamint visszautalva a más kontextusban már elmondottakra. Ott még inkább a vallástudomány alapkategóriáit és azok időbeli alakulását mutatta be, a velük foglalkozó legjelentősebb szerzők művei alapján, a leírtakat alaposan végiggondolva, a hangsúlyokat figyelmesen 'kiporciózva'. *A vallás megnyilvánulásai* című kötetnek azonban már sem a szerkezete, sem a belső kohéziója nem ennyire erős: a témák és a fejezetek sorrendjének a logikája nem mindig világos; kissé esetlegesnek tűnik, hogy miért éppen az adott tárggyal foglalkozik, és azon belül is mivel alaposabban, felületesebben vagy egyáltalán nem.

Könyve bevezetőjében Voigt elmagyarázza, hogy kétrészes vallástudományi áttekintésnek tárgyai, a „vallási élmény” és a „vallási megnyilvánulás”, összefüggének egymással. Ugyanannak a dolognak – azaz valószínűsíthetően a vallási jelenségnek – a két aspektusát képezik, hiszen a megnyilvánulás az emberig eljutó üzenet, az élmény pedig annak befogadása. Az első részben messze a legnagyobb arányban a kereszténység vallási jelenségeivel foglalkozott – már-már azt a benyomást keltve az olvasóban, hogy előzetes ígérete ellenére mégiscsak a többi vallás fölé helyezi azt. E második kötetben már megkísérelt kevésbé egyoldalú lenni, és olyan vallásokból is említ példákat, amelyekről az előző kötetben kevesebb szó esett. E törekvése azonban nem sikerült maradéktalanul, hiszen számos keleti vallás, így például a hinduizmus, továbbra is marginális szerepet kapott.

¹ Budapest, Timp Kiadó, 2006

² Voigt 2006: 5.

Voigt *A vallás megnyilvánulásai* fontos elemének tartja a sokrétűséget, azt, hogy számos utalást tesz valláson kívüli jelenségekre és területekre is. Ezzel magyarázza – nehezen érthető módon – könyvének azt a zavaró hiányosságát, hogy nem mindig lehet tudni, mit is állít valójában az általa ismertetett szerző, és mit saját maga. Sokszor komoly nehézséget okoz kideríteni, hogy az éppen bemutatott szerzőknek mi is az álláspontjuk, mert elveszünk a rájuk, valamint a hozzájuk kapcsolható kutatásokra és eredményekre való utalások adattengerében. Az ismertetett művekhez fűzött kritikáiban nem fedezhetők fel koherens szempontok. Táblázatai, ábrái nehezen vagy egyáltalán nem érthetők, mert vagy nem fűz hozzájuk az értelmezést segítő magyarázatokat, vagy azok nehezen követhetők. Mindezt Voigt saját maga is elismeri, és azzal magyarázza, hogy túl gyorsan kellett megírnia ezt a folytatást, és még a szakirodalmat sem volt ideje átolvasni.

Voigt azonban ismét bebizonyítja, hogy vérbeli tanár: hallgatói, tanítványai és a szakma számára rendkívül alapos és strukturált irodalomjegyzékkel szolgál. Ennek bevezetésében nagyjúen értékeli is a magyar és nemzetközi szakirodalmat, rámutatva az eddig folyt kutatások hiányosságaira és üres területeire, a szakma figyelmét azokra a témákra irányítva ezzel, amelyekkel érdemes foglalkozni a siker reményében. Véleménye szerint a két és fél évszázados magyar vallástudomány sokkal jelentősebb, mint azt általában gondolják, de mivel kis kultúra vagyunk, nem lehet tőlünk elvárni e tudományág minden szférájában eredeti kutatásokat és zseniális eredményeket. Azt is megjegyzi, hogy bár félezer éve jelennek meg hazánkban vallástudományi munkák, sok nemzetközi eredményt tartalmazó mű nincs még lefor-

dítva magyar nyelvre. Például indiai filozófiával foglalkozó művek sem állnak rendelkezésre magyarul kellő számban, s a megjelentek sem mindig használhatók tudományos célokra, mivel nem tartalmazznak filológiai jegyzetanyagot.

A „vallási élményt” a középpontba állító első részben Voigt megkísérelte definiálni a vallást és az ahhoz tartozó jelenségek körét, valamint megpróbálta a vallástudomány helyét megtalálni – kialakulása történetének áttekintése révén – a többi tudomány között. Tisztázta a vallástudomány átfogó tudományterületét alkotó egyes diszciplínák „felségterületét” és egymáshoz való viszonyát is, és bemutatta alapfogalmait. A „vallás megnyilvánulásaira” fókuszáló második, most vizsgált könyvében az alábbi témákkal foglalkozik – mindegyikkel sokkal részletesebben, mint az első műben bármelyikkel: a vallás megnyilvánulásának folyamata; a lélekhitek fejlődési fokozatai; az idő és a tér vallási dimenziói; a vallás szolgálai; a sámánizmus; a vallások társadalomtörténeti formái és azok változásai a szekták, az új vallási mozgalmak, valamint az ateizmus hatására; befejezésül, az összehasonlító vallástudomány teljes módszerét illusztrálendő, hosszan ismerteti a magyar ősvallás kutatásának történetét.

Voigt kitüntetett témái közé tartozik a sámánizmus, amely szerinte nem tekinthető vallásnak, ám az ezzel foglalkozó fejezetből nem derül ki világosan, hogy miért nem. Viszont a „sámán” szó etimológiájának magyarázata értelmetlenül nagy hangsúlyt kap.

A vallások társadalomtörténeti formáit leírni szándékozó fejezetben Voigt közli, hogy: „A társadalomtörténet minden ízében módosítja a világméretű, évezredek átívelő vallásokat is.”³ Kiindulópontot és kategóriákat keresve a

³ Voigt 2006: 122.

társadalomtörténeti leíráshoz, a vallás eredetére vonatkozó elképzeléseket és tipologizálási kísérleteket igyekszik bemutatni. Hegelből indul ki, majd részletesen elemzi a vallást pszichológiai nézőpontból megközelítő klasszikus pszichoanalitikusok – Freud, Jung, Fromm – munkásságát, végül megállapítja, hogy tipológiákat nem lehet használni kiindulópontként a vallás társadalomtörténeti formáinak megalkotásához. Ugyanakkor szociológusokat, akiknek a megközelítési módjai és kategóriái a legközelebb állnak a társadalomtörténeti nézőponthoz, és akik igazán sokat foglalkoztak a vallással, alig említ meg. Különösen érdekes, hogy Max Weber sem a saját jogán hozza fel, hanem Lukács József miatt, akinek a munkáit viszont hosszan elemzi. Vele kapcsolatban arra a következtetésre jut, hogy Lukács nem értette meg a vallást, de legalább nem csupán marxista ellenpropagandára használta a vallástudományt. Habár Weber kategóriáira valóban nem lehet konzisztens társadalomtörténeti leírást építeni, de munkássága annyira megkerülhetetlen a vallásszociológia területén, hogy mellőzése érthetetlen, hiszen vitathatatlanul jelentős lépéseket tett a vallások tipologizálásában, és módszere is összehasonlítható, mint Voigté.

A szektákat és az új vallási mozgalmakat bemutató fejezetben a szerző – annak ellenére, hogy állítása szerint kötetében nem idézett „kifejezetten propagandisztikus és teljesen elhibázott műveket” –, hosszan ismertet egy szovjet könyvsorozatot, aminek a szükségességét azzal indokolja, hogy a vallás volt a szovjet ideológiai harc egyik fő terepe. Ő maga jelenti ki, hogy e munkák szakmailag rendkívül alacsony színvonalúak, és megállapításai alapvetően különböznek a nyugati tudósokétól. Számomra érthetetlen, hogy akkor miért szentelt oly nagy teret a

bemutatásuknak, miközben fontos területeket – például a vallásszociológiát – helyhiányra hivatkozva, teljesen kihagyott. Azt a kérdést sem tárgyalja, hogy az egyházak miért ellenségesek a szektákkal, amire pedig Max Weber kimerítő és a mai napig releváns magyarázatot adott⁴.

Voigt az utolsó fejezetben a magyar ősvallás kutatásának a történetét mutatja be részletesen. Mindent megtudunk arról, hogy ki, mikor, milyen művet, milyen motivációval, kivel vitatkozva és kinek a munkásságára építve írt a témáról. Megismerjük a szerző véleményét is e részletekről, valamint azt, hogy mivel nem foglalkozik e témakörben, és hogy mi nem készült el a mai napig. Ám hogy konkrétan mit is írtak a megemlítettek a magyar ősvallásról, az csak töredékesen, a rendkívül figyelmes olvasó számára derül ki. Voigt is tisztában van ezzel, mert ismertetése végén megjegyzi: „Minthogy nem az volt a célom, hogy e helyen pozitív, deskriptív módon bemutassam, milyen is lehetett a 'magyar ősvallás' – ezt a fontos feladatot is más alkalomra kell hagynom.”⁵ Csak remélni tudjuk, hogy könyve olvasóiban marad még érdeklődés megismerni magukat a teóriákat is.

Az utószóban Voigt külön megjegyzést szentel annak, hogy mire nem tért ki könyvében: egyrészt politikai témákra, másrészt a tudomány és a vallás „harcára” – hiszen ez szerinte inkább egyes magyarázók tudatában, semmint a valóságban dominál –, valamint arra sem, hogy a „hagyományos” vallások milyen változatokat adnak az új vallási mozgalmak jelentette kihívásokra. Majd közli: „Természetesen a magunk korából, ismereteinkből és mindennapi gyakorlatunkból indultam ki a vallások értelmezése során is. Mászt nem is tehetnék. Ám minél

⁴ Lásd: Weber 2005.

⁵ Voigt 2006: 280.

inkább érvényes megállapításokat teszek a mi korunk vallásaira vonatkozóan, annál kevésbé pontos ez a televízió és a nyomtatás, a puskapor és az Ausztrália felfedezése előtti korra vonatkozóan. Amikor mi a vallással foglalkozunk, a magunk reményeit és korlátait jelenítjük meg.”⁶ Ezek a mondatok alapjaiban érintik mind a művet, mind e tudományág módszertanát, ezért – véleményem szerint – bővebb kifejtést igényeltek volna, és hangsúlyosabb helyet, mint az utószó.

Voigt Vilmos művének egészéről elmondható, hogy szórakoztató, szövegét átszövik az ironikus, olykor szarkasztikus, de minden esetben pontosan célzott és nem bántó megjegyzések az ismertett szerzők tudományos elméleteire,

azok esetleges magánéleti hátterére és a vizsgált korra vonatkozóan. Ám ez a humoros és szórakoztató jelleg sem csillog már oly fényesen és intenzíven, mint a megelőző kötetben.

Felhasznált irodalom

- Voigt Vilmos 2006: *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest, Timp Kiadó.
- Weber, M. 2005: *Vallásszociológia. A vallási közösségek típusai*. Budapest, Bertalan László Társadalomtudományi Könyvtár, Helikon Kiadó.

⁶ Voigt 2006: 296.

Mahārāṇī devī dāśī
(Banyár Magdolna)

***Searching for Vedic India.* (Kutatás a védikus India után)**

Devāmṛta Svāmī

Ez a több mint 600 oldalas mű¹ egyrésről a már a 18-19. században kialakult és azóta intézményes keretek között kidolgozott, az India ősi kultúrájával kapcsolatos bevett nézeteket kérdőjelezi meg. A szerző sajátos nézőpontból vizsgálja felül azokat az indológus körökben általánossá vált történeti paradigmákat, amelyek India ősi kultúrájának megítélését napjainkban meghatározzák. Másrésről arra vállalkozik, hogy az ősi indiai szentírások, a Védák filozófiai mondanivalóját, s ezzel együtt az egész indiai kultúrát egy újfajta megközelítésből, a *vaiṣṇava* bölcséletelmélet szempontjából interpretálja.² Mindezt tudományos igényességgel, többek között a fizika, a szociológia, a pszichológia és a régészet területéről származó kutatási eredményekre támaszkodva.

Devāmṛta Svāmī, (ejtsd: Dévámrita Svámí) 1950. október 16-án született New Yorkban, egy

mélyen hívő keresztény családban. Lutheránus iskolába járt, és keresztény neveltetésben részesült. Tizenhét évesen elnyert egy tudományos ösztöndíjat a Yale Egyetemen, ahol történelmet, nyugati filozófiát, antropológiát, politológiát, közgazdaságtant és tudománytörténetet hallgatott. 1972-ben diplomázott, és nem sokkal ezután ismerkedett meg az Indiából jött idős *vaiṣṇava* hívő, a Nemzetközi Krisna-tudatú Közösség (International Society of Krishna Consciousness, ISKCON) alapítójának, A.C. Bhaktivedānta Svāmī Prabhupādnak a tanításával és könyveivel, melyek egy általa még nem ismert Indiának a történelmét, filozófiáját és életszemléletét tárták fel előtte. 1974-ben egy avatási ceremónia keretében hivatalosan is áttért a keresztény hitről a Kṛṣṇa-hitre. Jelenleg az egyház nemzetközi működését koordináló Irányító Testület (Governing Body Commission, GBC) tagja. Korábban megjelent könyve, a *Perfect Escape* (*Tökéletes szabadulás*, 1994) a *Bhāgavata Purāṇa*, egy részének filozófiai kommentárja.³

A *Searching for Vedic India* című kötetét nehéz lenne egyetlen tudományterülethez sorolni. Alapvetően tudománytörténeti munkának tekinthetjük, mert az Indiával kapcsolatos történetírással és annak kialakulásával foglalkozik. Mivel vizsgálódása speciálisan az indiai szubkontinenshez köthető, így az indológia területéhez is sorolhatjuk. Az Indiáról szóló történetírással kapcsolatban vizsgálja a 18-19. századi brit gyarmatosítók rejtett hatalmi motivációit, valamint az India történetének nyugati interpretációja közötti összefüggéseket is; ez viszont lehetővé teszi a kötet tudománysszociológiai

¹ Stockholm, The Bhaktivedanta Book Trust International. 2002

² A *vaiṣṇavizmus*, más néven *viṣṇuizmus* a saivismus és a saktizmus mellett a mai hinduizmus harmadik fő ága; Viṣṇu istennek és megtestesüléseinek, legfőképpen Rāmának és Kṛṣṇának a kultusza.

³ A *Bhāgavata Purāṇa*, egy tizenhenczer versből álló védikus szentírás, amelyet a *Mahābhārata*val és a *Rāmāyaṇa*val, együtt az ötödik Védaként ismernek.

ai besorolását.⁴ A gyarmatosítással összefüggésben a posztkolonialista művelődésmélethez is kapcsolható. Ugyanakkor a szerző egy, a Védák *vaiṣṇava* interpretációján alapuló tudományelméleti alternatívát is elének tár, így a kötet a tudományfilozófia területétől sem áll távol. Ha pedig abból a szempontból vizsgáljuk a kötetet, hogy az a *vaiṣṇava* hit alapvető filozófiai koncepcióit használja fel, tágabb értelemben vallásfilozófiai műnek is tekinthetjük.

A kötet tizennégy fejezetből áll. A mondani való interdiszciplináris jellegéből következően a fejezetek között sok az átfedés, ezért érdekesebb a művet az általa tárgyalt két fő témakör alapján ismertetni. Vizsgálódásának központi tárgya a védikus irodalom és az abból kinövő indiai kultúra, azonban ezeket is két megközelítésből elemzi: ismerteti a védikus irodalom és kultúra nyugati interpretációját, és elemzi a *vaiṣṇava* interpretáció lehetőségeit.

A védikus kultúra első megközelítési módját vizsgálva arra keresi a választ, hogy milyen torzító folyamatok játszódtak le Nyugaton India történelmének és kultúrájának a bemutatása során. A szerző ezzel kapcsolatban négy jelenre hívja fel a figyelmet.

A mai indológiában az India történelmével kapcsolatos kutatásokat alapvetően a szanszkrit nyelv kapcsán kialakult lingvisztikai teóriák határozzák meg. Ezeken alapul az árják inváziójáról illetve migrációjáról szóló elmélet is, amely jelenleg az indiai történetírás egyik központi eleme, s amely a szerző véleménye

szerint jelentős torzító hatást gyakorolt a nyugati szemléletre. A nyelvészeti vizsgálatok azt mutatják, hogy az indoeurópai nyelvek (pl. kelta, germán, szanszkrit) rokonságban állnak egymással. Azonban annak ellenére, hogy rokonságot mutatnak, mégsem lehet egyikből sem levezetni a nyelvcsalád többi tagját. A jelenlegi nyelvészeti feltevés szerint ez azt bizonyítja, hogy kellett lennie egy közös ősnyelvnek (proto-indoeurópai nyelv), amelyből a mai indoeurópai nyelvek eredeztethetők. Erre a nyelvészeti hipotézisre hivatkozva a történelemtudomány azt feltételezi, hogy az e nyelvet beszélő közösség lehetett az árja nép, amelynek őshazáját jelenleg valahova Európa és India közé teszik. Mivel – ezen elmélet szerint – India ősi nyelve, a szanszkrit is a proto-indoeurópai nyelvcsaládból származtatható, a kutatók úgy vélekednek, hogy az árják nagy valószínűséggel ebből az őshazából nyomultak be India területére, igazták le az ott élő bennszülötteket, és terjesztették el azt a védikus kultúrát, melynek nyomai máig felfedezhetők.

A szerző a legújabb régészeti leletekre és más, frissebb szemléletű indológusokra hivatkozva azonban megkérdőjelezi ezt a hipotézist, és felhívja a figyelmet arra, hogy a legújabb régészeti leletek nem támasztják alá a nyelvészetre alapozott történeti feltételezést.⁵ A kötetben megemlített régészeti leletek és paleontológiai kutatások eredményei közül az árja-elmélet tarthatatlanságára nézve fontos érvként mutatja be az Indus-völgyi civilizáció felfedezését, vagy a védikus szövegekben gyakran említett, koráb-

⁴ A tudományszociológia alapfeltevése, hogy a társadalmi rendszerek és az ismeretrendszerek között összefüggés van. Egyes elméletek szerint a társadalom *döntő* hatást gyakorol a tudásra, mások szerint csak *befolyásolja*, amennyiben növeli bizonyos elképzelések vagy nézőpontok megjelenésének, elfogadásának vagy elutasításának a *valószínűségét*.

⁵ Például Klaus K. Klostermaier, a kanadai Manitoba Egyetem vallástudományi tanszékének professzora. Magyarul is megjelent *Bevezetés a hinduizmusba* c. könyvében tizenhét pontban kérdőjelezi meg az árja bevándorlás-elmélet helytállóságát.

ban csak irodalmi fikciónak vélt Sarasvatí folyó medrének a megtalálását. Ezek azt bizonyítják, hogy már az árák (feltételezett) bevándorlása előtt is létezett egy hatalmas területen virágzó, fejlett és egységes kultúrával rendelkező civilizáció Indiában. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy ezek a leletek nemcsak rávilágítanak a jelenleg uralkodó hipotézis hibáira, hanem olyan tudományos értékű bizonyítékok is egyúttal, amelyek – legalábbis részben – igazolják a védikus szövegekben olvasható, több ezer évvel ezelőtti datált történelmi események valódiságát is.⁶ Devāmrta Svāmī megjegyzi: ez intő jelként szolgálhat arra is, hogy mind az indiai, mind más ókori népek egyes, eddig fikciónak tartott mítoszainak komolyabb figyelmet kellene szentelni a történelmi és eredetkutatások során.

A szerző szerint az indiai kultúra megítélésére erős – és igen torzító – hatást gyakoroltak azok a 18-19. századi geopolitikai törekvések is, amelyek Indiát az Angol Birodalom egyik gyarmati területévé tették. A gyarmatosítás során kialakult kereskedelmi kapcsolatok révén India egyszerre bekerült az európai kulturális vérkeringésbe. A hazaérkező orientalisták beszámolóinak hatására az európai civilizáció lázas érdeklődéssel fordult India felé.⁷ Azonban az indiai kultúrával kapcsolatos lelkesedést hamar felváltották a reálpolitikai érdekek, amelyek a kutatásokra is hatással voltak. A szerző szerint az indológia alapítóinak (Charles Grant, James

Mill, H. H. Wilson, Max Müller, Sir Monier Monier-Williams) – India kulturális értékeinek megismerése mellett – az egyik burkolt célja az lett, hogy Anglia gyarmatosító törekvéseit tudományos szinten is legitimizálják. Véleménye szerint ehhez arra volt szükség, hogy bebizonyítsák, a védikus írások csupán a babona világát és a primitív gondolkodást erőltették rá az indiai népre. Devāmrta Svāmī megállapításain, amelyek az indiai kultúra jelenlegi megítélésével kapcsolatosak, egyértelműen érezhető a posztkolonialista művelődéstudományi nézetek hatása, amelyek Edward W. Said *Orientalizmus* c. könyvének a megjelenése óta immár intézményessé szélesedtek. Saidhoz hasonlóan ő is úgy találja, hogy – bizonyára az erőteljes gyarmatosító törekvések hatására – a korabeli indológusok interpretációi szándékosan vagy sem, de olyan torzításokat tartalmaznak India történelmével, vallási hagyományaival és szentírásaival kapcsolatban, amelyek a mai napig befolyásolják az indiai kultúra megítélését és az India-kutatást. A szerző legfőképpen az indiai kultúra alapvető forrásaként számon tartott védikus szövegek nyugati fordításainak és interpretációinak a filozófiai hitelességét kérdőjelezi meg.

Harmadik torzító faktorként Devāmrta Svāmī megemlíti – a geopolitikai törekvéseknek a tudományosság területére gyakorolt hatásával összefüggésben – egy érdekes kutatás-módszertani problémát. Véleménye szerint nem elég a szövegeket és általánosságban az indiai kulturális jelenségeket egy külső, objektív szempontból vizsgálni, hanem bele kell helyezkedni abba a kulturális kontextusba, amelyben azok megszülettek és használatban voltak. A szerző álláspontja szerint egy kultúra összetett jelenségegyüttesének a megértése csak akkor lehetséges, ha a vizsgáló személy – ha nem is

⁶ A *Bhāgavata Purāṇa* versei többször megemlítik a Sarasvatí folyót, és több helyen leírást adnak a folyó mentén elterülő, fejlett kultúrával rendelkező városi civilizációkról. A megtalált leletek a leírásokhoz hasonló, kifinomult kulturáltságu, fejlett technikát alkalmazó településekről tanúskodnak.

⁷ A szerző példaként hozza fel Kőrösi Csoma Sándort is, aki a magyarság indiai eredetét kutatta.

teljes meggyőződéssel, de legalább teoretikusan – elfogadja azokat a normákat és megközelítési módokat, amelyeket a vizsgált kultúra tagjai egységesen vallanak vagy vallottak. Amennyiben ez nem valósul meg, úgy külső szemlélőként a vizsgálatot végző személy nem képes az adott közösség társadalmi életét mélyen átszövő kulturális jelenségegyüttes teljes összefüggésrendszerét feltárni, és így a kiragadott kultúrspecifikus jelenségekre sem tud koherens, minden mozzanatra kiterjedő magyarázattal szolgálni.

Devāmṛta Svāmī megállapítása szerint India kultúrájának a Nyugaton történt bemutatásánál is ez a probléma merült fel. A 18-19. századi indológusok, külső szemlélőként, a kulturális jellegzetességek vizsgálatakor figyelmen kívül hagyták az indiai hagyományban meglévő egységes magyarázatokat, és helyette saját hipotéziseikkel próbálták értelmezni azokat a kulturális jelenségeket, amelyek eredetileg mélyebb filozófiai nézetekből táplálkoztak. A szerző erre ismételtelen az indiai kulturális hagyományok alapjául szolgáló védikus szövegek nyugati fordításait és a szövegek filozófiai mondanivalójának nyugati interpretációit hozza fel példának.

Negyedik torzító hatásként egy tudományszociológiai jelenségre hívja fel a figyelmet. Állítása szerint a vizsgálatot végző személy nem tud elvonatkoztatni azoktól a normáktól, amelyeket a saját kulturális közegében való szocializációja során tett a magáévá. A szerző szerint az India történelmével és kultúrájával kapcsolatos megítélések olyan megközelítésekből táplálkoznak, amelyek inkább tükrözik a vizsgáló személy nyugati kultúráját, mint a vizsgálandó szövegeket.

Ez azt jelenti, hogy a nyugati kutatók nagy többsége az indiai kultúrát a görög és a római civilizációból származó európai normákon keresztül szemléli, ami jelentős torzítást eredmé-

nyez az indiai kultúra vizsgálata során. Erre más indológusok is felhívják a figyelmet, mint például René Guénon, aki ezt a jelenséget úgy nevezi, hogy „klasszikus előítélet”.⁸ Devāmṛta Svāmī szerint ez a fajta tudattalan előítélet meghatározta a kulturális jelenségek vizsgálatát és a jelenségekre adott magyarázatok jellegét. Nagyrészt ezek a klasszikus előítéletek okozták azt is, hogy a 18-19. századi indológusok képtelenek voltak behelyezkedni abba a kulturális környezetbe, amely őket Indiában fogadta.⁹ Az európai kutatók kultúrspecifikus megközelítését erősítette ráadásul keresztény vallásos szemléletük is.

A szerző véleménye szerint az árja bevándorlás-elmélet, a geopolitikai törekvések, az objektív kutatómódszertan hiánya és a kultúrspecifikus megközelítésmód olyan torzító hatást gyakoroltak a gyarmatosítást követően Indiába látogató vagy Indiával foglalkozó kutatók tudományos megközelítésére, ami a későbbiekben az intézményesített keretek között létrejövő indológia területén is megfigyelhető. Állítása szerint az indológiának ezek a 19. században lefektetett alapjai a mai napig uralják a tudományos közvéleményt és a kutatások irányát.

A nyugati indológia tudományágának elemzése mellett a szerző egy másik szemléletmódot is bemutat: a védikus kultúra alapját képező védikus szövegek egy alternatív interpretációs lehetőségét vizsgálja meg. Devāmṛta Svāmī osztja az indológusok azon véleményét, hogy az in-

⁸ Guénon 1999.

⁹ Korabeli útleírásokat olvasva szembeötlő ez a jelenség. Az útleírásokból kiderül, hogy az Indiába érkező vagy ott tartózkodó európaiak teljesen elhatárolódtak az indiai bennszülöttektől, nem érintkeztek velük. Mivel európai neveltetésükből eredő normáikon keresztül szemlélték az indiai lakosokat, nem értették azok kulturális szokásait.

diai kultúra a védikus irodalomban kifejezésre juttatott értékekből táplálkozik. Azonban a fentebb felsorolt torzító hatásokat figyelembe véve megkérdőjelezi ezen védikus szövegek nyugati fordításainak és interpretációinak kulturális értelemben vett pontosságát és hitelességét. Ennek egyik jeleként említi, hogy a nyugati fordítások és magyarázatok nem állnak összhangban egyetlen, az indiai kultúrában hitelesként elfogadott bölcséletelméleti irányzat végső filozófiai konklúziójával sem, holott ezek az iskolák a védikus szövegek kijelentéseit mindig egy koherens filozófiai rendszerbe ágyazva mutatják be. Véleménye szerint ez egyértelműen jelzi a nyugati fordítások és magyarázatok torzulását.

Ezek után felveti a védikus irodalom újraértelmezésének lehetőségét. Szerinte a védikus irodalom olyan interpretációjára lenne szükség, amely mentes az említett torzításoktól. E célból – a legrégebbi indiai bölcséletelméleti irányzatok közül – a *vaiṣṇavizmust* javasolja mint autentikus megközelítést. Devāmrta Svāmī szerint, ha eltekintünk a korábbi, az indiai kultúrával kapcsolatban tett nyugati megállapításoktól, félreteesszük kulturális előítéleteinket, és feladjuk azt a törekvésünket, hogy objektív módszertani megközelítésből vizsgáljuk a védikus szövegeket, akkor képesek lehetünk behelyezkedni a *vaiṣṇavizmus* által kínált értelmezési keretbe.¹⁰ A szerző rámutat arra, hogy ez a keret olyan átfogó és koherens értelmi hálót alakít ki a védikus szövegek kijelentéseiből, amelynek segítségével nemcsak az indiai kulturális jelenségek, hanem egyes olyan jelenségek is magyarázatot nyernek, amelyeket a mai tudomány az empirikus realizmus szemszögéből esetleg nehézkesen vagy egy-

általán nem képes egyelőre megmagyarázni.¹¹ A szerző a védikus irodalom *vaiṣṇava* interpretációjának a lehetőségét vizsgálva először arra keresi a választ, hogy e megközelítésmódra lehet-e olyan tudományos értékű elméletként tekinteni, amely alternatív magyarázatokkal szolgál India kulturális jelenségeire. Ezzel összefüggésben pedig – az indológia határain túllépve – azt a kérdést is feszegeti, hogy ezeket a nézeteket lehet-e akár egyfajta alternatív megismerési koncepcióként is értelmezni. Az e kérdésekre adandó válaszok keresése során egy sajátos kutatási módszert követ: közvetlenül a védikus filozófia egyes megállapításaival próbál tudományfilozófiai kérdésekre választ adni, így emelve be a védikus irodalom *vaiṣṇava* megközelítését az empirikus realizmus megismerő koncepciója mellé. Nem kevesebbet kísérel meg a szerző, mint beilleszteni a védikus filozófia egyes megállapításait a tudománytörténet eddig elfogadott elméletei közé. Elméleti fejtegetése szerint a védikus irodalom eddig tudománytalanak tartott kijelentései (pl. a *karma* törvénye¹², a reinkarnáció tana¹³, a lélek doktrínája¹⁴, a ciklikus időszemlélet, az univerzum holisztikus megközelítése stb.) akár az egyes diszciplínák vizsgálódási területein is értelmezhetők.

¹⁰ Henryk Skolimowski és kollégái ezt a „részvétel jogágának” nevezik. Harman 1991.

¹¹ Erre hozza fel példaként a szerző a halálközeli élmények jelenségét.

¹² A *karma* törvénye szerint minden cselekedetünk visszahatást von maga után, azaz a tudat képes az anyagra hatást gyakorolni és viszont.

¹³ A védikus filozófia szerint a tudat nem az anyag kölcsönhatásaiból keletkezik, hanem azoktól teljesen független jelenség, amely a lélek szimptomája. Míg a lélek örök, addig az anyag körülötte mindig változik. A lélek a halál után minduntalan újabb testekbe költözik.

¹⁴ A védikus filozófia a lelket, mint világgalkotó elemet fogadja el, a tudomány által eddig felfedezett anyagi elemek mellett.

Ezeknek az ún. védikus elméleteknek az alkalmazhatóságát megfelelő tudományos igényességgel és részletesen feldolgozott szakirodalommal is alátámasztja a legkülönfélébb tudományterületekről. Ennek eredményeként egyrészt a sokszor teologikus mondanivalónak a nagyszámú szakirodalmi példával való alátámasztása hitelt kölcsönöz az eredetileg a tudományosság területén esetleg hiteltelennek tartott kijelentéseknek. Másrészt a példák felhívják a figyelmet arra, hogy a kötet által ismertetett védikus megismerési koncepció nem száll vitába a nyugati, racionális világnézettel, hanem kiegészíti azt, és esetenként újraértelmezi. Jó példa erre az anyagtól függetlenül létező tudatot tárgyaló rész, amelyben a szerző tudományos körökben is ismert orvosok, neurológusok és pszichiáterek kutatási eredményeivel támasztja alá teóriáját. Sikeresen érvel amellett, hogy a védikus világfelfogás nemcsak vallási hagyományként, hanem egy alternatív világmegismerő koncepcióként is felfogható. Felvetése szerint ez az alternatív felfogás elfogadható és sok esetben empirikus módszerekkel is mérhető magyarázatot ad egyes jelenségekre.¹⁵

Némi árnyékot vet a szöveg érthetőségére a mondandó alátámasztására felhasznált nagyszámú példa közlése. Ez a számtalan tudományterületről összegyűjtött, népek kultúrája és történelme, földrajzi területek és idősíkok között cikázó, információban gazdag példatár olykor megnehezíti az elmélet megértését. Azonban a szerző motivációja is érthető: szeretné minél több szakirodalmi hivatkozással

alátámasztani mondanivalóját, hogy ezzel is emelje megállapításai relevanciáját a laikus és olykor szkeptikus olvasóközönség előtt.

Devāmṛta Svāmī kétségtelenül úttörő feladatot vállalt magára ezzel a könyvvel. Egyrésztől megkísérli feltérképezni azokat a rejtett motívációkat, amelyek a mai indológia nézeteinek a kialakulásához vezettek. Másrészt az eddigi megközelítési módokat figyelmen kívül hagyva a védikus irodalomnak egy olyan alternatív (*vaiṣṇava*) interpretációs lehetőségét mutatja be, amelynek újító nézeteit kiterjeszti az indológia határán túlra, egészen a tudományfilozófia területén számon tartott világmegismerési koncepciókig. A szerző stílusa ugyanakkor nem agresszív: nem annyira az empirikus racionalizmus hiányosságait hangsúlyozza, mint inkább az általa propagált védikus teóriát kívánja népszerűsíteni, a modern tudományban is elfogadott eredmények felhasználásával.

Felhasznált irodalom

- Devāmṛta Svāmī 2002: *Searching for Vedic India*. Stockholm, The Bhaktivedanta Book Trust International.
- Guénon, René 1999: *Általános bevezetés a hindu doktrínák tanulmányozásához*. Debrecen, Kvintesszencia Kiadó.
- Harman, W. Willis 1991: *A Re-examination of the Metaphysical Foundations of Modern Science*. California, Institute of Noetic Sciences.

Nagy Richárd

¹⁵ Ilyen példák a műben: a pszichológusok és orvosok által is vizsgált halálközeli élmények, vagy az agykutatás azon területe, amelyben olyan személyek tudati képességeit vizsgálják, akiknél extrém mértékű vízfejűséget állapítottak meg.

SZERZŐK

Kun András

Botanikus, ökológus, az Öko-völgy Alapítvány tudományos igazgatója.

Mahārāṇī devī dāsī (Banyár Magdolna)

Közgazdász, szociológus, PhD-aspiráns, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola gazdasági főigazgatója és adjunktusa.

Nagy Richárd

Irodalmár, PdD-hallgató, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola tanársegédje.

Németh Dávid

A Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola végzett hallgatója, vaiṣṇava teológus.

Śacīsuta dāsa (Tóth Zoltán)

Vaiṣṇava teológus, a Bhaktivedanta Hittudományi Főiskola kutatója.